

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Kriminaalõiguse, kriminoloogia ja kognitiivse psühholoogia
õppetool

Ave Paavel

RIIGI ÕIGUSABI KRIMINAALMENETLUSES

Magistritöö

Juhendaja: prof. Jaan Ginter

Tartu

2015

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Õigusabi süsteemi tekkimine – ajalooline aspekt	7
1.1. Riigi õigusabi süsteem Eestis – mõiste ja õigusabi liigid	9
1.1.2 Eesti õigusabisüsteemi seos Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni ja Euroopa Liidu õi.....	13
1.2. Riigi õigusabi osutaja määramine ja riigi õigusabi saama õigustatud isikud kriminaalmenetluses	15
1.3. Määratud kaitsja kriminaalmenetluses, kui üks õigusabi liik	17
1.4. Lepinguline kaitsja	19
1.5. Riigi õigusabi võimaldamine kannatanule	22
1.6. Riigi õigusabi osutaja taandamine ja vahetamine	24
2. Riigi õigusabi efektiivsus ja kvaliteet praktikas	27
2.1. Riigi õigusabi süsteemist Ühendatud Kuningriigis ja Ameerika Ühendriikides ning ettepanekud Eesti riigi õigusabi süsteemi muutmiseks	36
3. Kas riigi õigusabi, kui tasuta teenus?	43
3.1. Riigi õigusabi tõlkekuludele	47
3.2. Advokaadisund ja selle eetiline põhjendatus	49
3.3. Riigi õigusabi kulude kindlaksmääramine ja väljamõistmine kaitsjatele kriminaalmenetluses ning näiteid kohtupraktikast	55
3.4. Riigi õigusabi rahastamine ja ettepanekud riigi õigusabi rahastamise korra muutmiseks	60
Kokkuvõte	64
Summary.....	69
Kasutatud kirjandus	73
Kasutatud normatiivmaterjalid.....	77
Kasutatud kohtupraktika.....	78
Kasutatud empiirilised materjalid.....	80

SISSEJUHATUS

„Õigusemõistmine võib olla kuitahes aus ja õiglane, kuid kui sellele puudub tõhus juurdepääs, jäävad isikute õigused siiski kaitseta.“¹ Kohtumenetlused on sageli keerukad, aeganõudvad ja kulukad ning eraisikud, eriti majanduslikult või sotsiaalselt nõrgemal positsioonil olevad inimesed, kogevad tõsiseid raskusi oma õiguste kasutamisel. Tõhus riigi õigusabi ja õigusnõustamine võib aga oluliselt kaasa aidata selliste takistuste kõrvaldamisele.²

„Õigust kaitsjale peetakse põhjusega üheks olulisemaks õiglase menetluse tagatiseks, kuna enamasti kahtlustatav või süüdistatav ei tunne materiaal- ega menetlusõigust sellisel määral, et oleks võrdne partner võimuesindajale, kelle kasutada on riigi sunniaparaat.“³ Seega on äärmiselt oluline, et kõigile õigusabi vajavatele isikutele oleks kvalifitseeritud õigusabi kättesaadav. Õigusele juurdepääsu tagamine on fundamentaalne küsimus kõigis õigussüsteemides.⁴ Õigus kaitsjale kriminaalmenetluses on kahtlustatava ja süüdistatava üks olulisemaid õiguseid. Siiski puudub paljudel võimalus vajaduse korral kaitseõiguse teostamiseks. Ühiskonnas on palju inimesi, kelle majanduslik olukord ei võimalda neil vajadusel tasuda kvaliteetse õigusteenuse eest. Riik peab neile tagama kvaliteetse õigusteenuse kättesaadavuse, kuna riigi kohustus on tagada kriminaalmenetluses kahtlustatava või süüdistatava põhiseaduslik õigus kaitsjale.

Eeltoodust tulenevalt on riigi õigusabiga seonduv väga oluline, töö autorile huvi pakkuv ja aktuaalne teema, mida põhjalikumalt uurida. Kuigi riigi õigusabi seadus on Eestis kehtinud juba üle kümne aasta ja riigi õigusabi osutamisel on pikk praktika, oleks võimalik õigusabisüsteemi toimimist veelgi efektiivsemaks muuta ning kvalifitseeritud õigusabi kättesaadavust parandada.

¹ M. Rask. Ülevaade kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduste ühetaolise kohaldamise kohta. Ettekanne Riigikogu 2011. aasta kevadistungjärgul, lk 7.
Arvutivõrgus:http://www.riigikohus.ee/vfs/1114/1_Riigikohtu%20esimehe%20ettekanne%20riigikogule_09.pdf (16.03.2013).

² Recommendation No. R (81) 7 of the Committee of Ministers to Member States on measures facilitating access to justice (Adopted by the Committee of Ministers on 14 May 1981 at its 68th Session), lk 1. Arvutivõrgus:
<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=599788&SecMode=1&DocId=671776&Usage=2> (16.03.2013).

³ U. Lõhmus. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Juura 2012, lk 78.

⁴ Y. Qiao. Legal Effort and Optimal Legal Expenses Insurance. Economic Modelling 32/2013, lk 179.

Riigi õigusabiga seonduva magistritöö teema valiku tingis muuhulgas asjaolu, et töö autor on tegelenud igapäevaselt oma töös kriminaalmenetlusega ning seejuures ka riigi õigusabi osutamist puudutavaga. Töö autor leiab, et riigi õigusabiga seonduva teema aktuaalsus väljendub peamiselt riigi õigusabi tasu määramises, õigusabi finantseerimises, riigi õigusabi kvaliteedis ja kättesaadavuses. Teema aktuaalsus tuleneb samuti riigi õigusabi vajajate suurest osakaalust kriminaalmenetluses. Seda kinnitab ka asjaolu, et nimetatud teema on leidnud kajastamist nii erialakirjanduses, kui ka ajakirjandusväljaannetes.

Kuna menetlustest kõige enam põhiõigusi riivavaks on kriminaalmenetlus ning kaitsja osavõtt selles menetluses on paljudel juhtudel seadusest tulenevalt kohustuslik, osutatakse enamuse riigi õigusabist (üle 75 %) just kriminaalmenetluses.⁵

Magistritöö laiem eesmärk on välja tuua kriminaalmenetluses riigi õigusabi määramisega, osutamisega, kvaliteediga, finantseerimisega ja hüvitamisega seoses ilmnenud puudused ning võimalusel teha ettepanekuid seaduse ja riigi õigusabi süsteemi täiendamiseks või muutmiseks. Töös käsitletakse ka seda, millistel alustel toimub Eestis lepinguliste ja riigi poolt määratud kaitsjate poolt õigusabi osutamine ning seda, kuidas toimib Ameerika Ühendriikide ja Ühendatud Kuningriigi riigi õigusabi süsteem riigipalgaliste õigusabi osutajate ja erapraksises töötavate advokaatide osas.

Töö üheks kitsamaks eesmärgiks on riigi õigusabi efektiivsuse tõstmine kohtupoolse kontrolli teostamise kaudu ja seaduse täiendamise teel, mõistete asjatundmatus ja hooletus täpsustamisega.

Teiseks on töö eesmärgiks teha ettepanekuid riigi õigusabi süsteemi parema toimimise ja kvaliteedi tagamiseks riiklike kaitsjate institutsiooni loomise läbi. Töö autor on lahenduste pakkumiseks läbi töötanud õigusalast kirjandust ka teiste riikide õigusabisüsteemide kohta.

Töö eesmärgiks on analüüsida ka riigi õigusabiga kokkupuutunud isikute jaoks olulist teemat, mis puudutab kriminaalmenetluses tasuta või hüvitamiskohustusega riigi õigusabi korras nõustamis- ja tõlketeenuse saamist. Samuti käsitletakse advokaadisundi ja õigust iseenda esindamisele. Nimetatud teemade käsitlemisel kasutas töö autor lisaks normatiivmaterjalile ja erialakirjandusele ka Euroopa Inimõiguste Kohtu seisukohti.

⁵ K. Voltenberg. Advokatuur esitab Justiitsministeeriumile ettepanekud riigi õigusabi süsteemi reformimiseks. 28.01.2015. Arvutivõrgus: <https://www.advokatuur.ee/est/uudised.n/advokatuur-esitas-justiitsministeeriumile-ettepanekud-riigi-oigusabi-susteemi-reformimiseks>

Töö eesmärgiks on uurida veel ka riigi õigusabi kulude hüvitamisega seonduvat probleematikat. Selleks, et selgitada välja kitsaskohad ja teha ettepanekuid riigi õigusabi tasustamise korra täiendamiseks, on töö autor kasutanud empiirilise uurimusena advokatuuri poolt 2013 - 2014 aastal läbi viidud küsitlust riigi õigusabi osutavate advokaatide hulgas.

Käesoleva töö hüpoteesi kohaselt on võimalik muudatuste tegemisega seadusandluses riigi õigusabi süsteemi veelgi efektiivsemaks muuta, tagades sellega kahtlustatavate, süüdistatavate ja kannatanute õiguste parem kaitse ning riigi õigusabi parem kättesaadavus ja kvaliteet.

Magistritöö kirjutamisel on kasutatud lisaks erialakirjandusele normatiivmaterjale, kohtupraktikat ja Advokatuuri poolt läbi viidud küsitlust riigi õigusabi tasustamise kohta, millega soovib töö autor analüüsida kitsaskohti riigi õigusabi tasustamise osas. Kuna õigusabi kättesaadavuse võimaldamine puudutab õigust õiglasele kohtumenetlusele, on paljud vaidlused efektiivse õigusabi võimaldamise kohta jõudnud ka Euroopa Inimõiguste Kohtusse. Töös käsitletakse seetõttu lisaks siseriiklikule kohtupraktikale Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikad, kui ka teiste riikide kohtupraktikat, analüüsitakse õigusabi efektiivsust ja kättesaadavust.

Autorile teada olevad riigi õigusabi kohta teiste autorite poolt koostatud bakalaureuse- ja magistritööd käsitlevad peamiselt õigusabi tsiviilasjades või riigi õigusabi kättesaadavuse temaatikat. Käesoleva töö autorile teadaolevalt on riigi õigusabi kriminaalmenetluses vähe uuritud või on uurimused tehtud aastaid tagasi. Kuna riigi õigusabi seadust on muudetud ning riigi õigusabi korraldamine kriminaalmenetluses on seeläbi muutunud, leiab töö autor, et käesolev teema on piisavalt uudne ja vajab uurimist.

Magistritöö on jaotatud kolmeks peatükiks. Esimeses peatükis käsitletakse õigusabisüsteemi tekkimist ajaloolises tähenduses, et anda ülevaade sellest, kus ja millal õigusabi osutama hakati. Kuna käesolev magistritöö sisaldab riigi õigusabi Eesti kriminaalmenetluses, peab töö autor oluliseks esimeses peatükis kirjutada konkreetsemalt ka Eesti õigusabisüsteemi kujunemisest ning selle seotusest Euroopa Liidu õigusega, sest Eesti õiguskorra üheks lahutamatuks osaks on ka Euroopa Liidu õigusaktid.

Esimeses peatükis käsitletakse ka lepinguliste ja määratud kaitsjate definitsioone ja erinevusi, õigusabi määramist kannatanutele, kaitsja vahetamist ja taandamist.

Teises peatükis analüüsitakse riigi õigusabi kvaliteeti ja efektiivsust ning tuuakse näiteid ka praktikast. Samuti käsitletakse teiste riikide, sealhulgas Ameerika Ühendriikide ja Ühendatud Kuningriigi õigusabi süsteeme ning tehakse ettepanekuid muudatusteks, mis võiksid aidata

kaasa riigi õigusabi efektiivsemaks ja kvaliteetsemaks muutmisele. Selles peatükis käsitletakse ka õigusabi puudutavat kohtupraktikat.

Kolmandas peatükis käsitletakse riigi õigusabi rahastamist puudutavat. Selles peatükis pakutakse lahendusi ja tehakse ettepanekuid riigi õigusabi tasustamise korra muutmiseks ning analüüsitakse probleeme, mis puudutavad õigusabikulude kindlaks määramist ja hüvitamist kaitsjatele. Kuna riigi õigusabi ei koosne üksnes õigusabiteenusest, siis käsitletakse eraldi alapunktis ka riigi õigusabi tõlkekuludele. Võttes arvesse kriminaalmenetluse spetsiifikat, analüüsitakse advokaadi sundi, iseenda esindamise võimalust ja selle põhjendatust ning riigi õigusabi kulude hüvitamist.

Seoses töö mahu piiranguga ei puuduta käesolev töö riigi õigusabiga seonduvat tsiviilkohtumenetluses, halduskohtumenetluses ja haldusmenetluses.

1. Õigusabi süsteemi tekkimine – ajalooline aspekt

Kriminaalõiguse ja kriminaalõigussüsteemi ajalugu on tuhandeid aastaid pikk.⁶

Roomlased olid ajaloo põhjal sellised, kelle ühiskonnas eksisteerisid varakult õiguslastele probleemidele spetsialiseerunud inimesed. Roomlased said koolituse retoorika alal, aga mitte õiguse alal. Ka kohtunikel ei olnud õiguslast haridust. Roomlased koolitasid välja spetsialiste, keda nimetati õiguse konsultantideks (*juris consulti*). Õigusteaduse konsultandid olid rikkad amatöörid, kes tegelesid õigusega kui hobiga, aga see ei olnud nende elatusvahend (nende kohta kasutati väljendit *publice respondere*). Rooma kohtunikud ja kuraatorid konsulteerisid advokaatidega enne otsuse vastuvõtmist.⁷

Vanemaid teadaolevaid juriste olid samuti Vana-Kreeka oraatorid. Tol ajal tegutsesid oraatorid vaid täites kodanikukohustust ja sõbra aitamise kohustust, osutades õiguslast abi tasuta. Kui kitsendada õigust praktiseerivate isikute ringi vaid nendele, kes said seda praktiseerida avalikult, siis võibki öelda, et esimesed advokaadid olid Vana-Rooma oraatorid.⁸

Rooma Vabariigi ja Rooma impeeriumi algusaegadel oli õiguskonsultantide ja advokaatide töö reguleerimata, kuna esimesed olid amatöörid ning teisena nimetatud tegutsesid tehniliselt võttes ilma õigusliku aluseta. Mistahes kodanik võis ennast nimetada advokaadiks või õiguslast spetsialistiks, olenemata sellest, kas inimesed neid usaldasid. Alles Bütsansi impeeriumi algusaegadel hakkas juristi elukutse olema rangelt reglementeeritud.⁹

Keskaegne kaitsja institutsioon on tekkinud sajandeid tagasi ning kaitsjate osalemisel kohtumenetlustes on küllaltki pikk ajalugu. Varasemalt nimetati kaitsjaid või advokaate eestkõnelejateks või abistajateks.

Eestis olid juba 13. sajandil kohtutes eestkõnelejad, kes olid kohtupoolte abistajad, tundes ja seletades õiguskombeid ja –norme ning kes olid kohtule tõe leidmisel toeks.¹⁰ Nimetatud instituut toimis Eesti aladel juba 10. sajandi teisel poolel, mil õigusemõistmise põhialuseks oli

⁶ Scott Grabel. Article Library. The History of Criminal Law.

Arvutivõrgus: <http://www.grabellaw.com/the-history-of-criminal-law.html>.

⁷ Sama.

⁸ Sama.

⁹ Sama.

¹⁰ Advokaatide tegevusest 1919 aastani. Ajalugu. Arvutivõrgus. Kättesaadav:

<https://advokatuur.ee/est/advokatuur/ajalugu/advokaatide-tegevusest-1919-aastani>

tavaõigus.¹¹ Eestkõneleja teenus oli tasuta. 13. sajandil muutus eestkõneleja teenus tasuliseks, ta pidi tundma kohtu tavasid ja kombeid, vastavat haridustaset temalt ei nõutud. Kuigi 13. sajandil ja veelgi varem puudusid haridusnõuded eestkõnelejatele, näitab eeltoodu, et advokaaditegevusel Eestis on küllaltki pikk ajalugu. Alles 18. sajandi lõpus hakati nõudma, et advokaatidel oleks juriidiline kõrgharidus. 5. juulil 1840. a tsaari poolt kinnitatud Riiginõukogu arvamusega kehtestati advokatuuri vastuvõtmiseks nõue, et isik peab olema lõpetanud mõne Venemaa ülikooli õigusteaduskonna magistri või doktori kraadiga ning sooritanud praktilise eksami.¹² Eesti Advokatuur hakkas ametlikult tegutsema 14. juunil 1919, kui Tallinnas kohtukoja ruumides peeti esimene vannutatud advokaatide üldkoosolek ja valiti Eesti advokaatide nõukogu.¹³ Ka kehtiva advokatuuriseaduse § 2 lõike 1 kohaselt on Eesti Advokatuur 1919. aasta 14. juunil asutatud advokaatide omavalitsuslikel põhimõtetel tegutsev kutseühendus õigusteenuse osutamise korraldamiseks era- ja avalikes huvides ning advokaatide kutsealaste õiguste kaitsmiseks.¹⁴

Kui tagasivaates õigusabisüsteemile puudus varasemalt vastav regulatsioon kaitsja määramise kohta ja isik võis ise vabalt otsustada, kas ta soovib eestkõneleja osavõttu menetlusest, siis tänases Eestis on kahtlustatava ja süüdistatava õigus kaitsja abile sätestatud PS § 21 lõikes 1, KrMS §-s 8 ja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (EIÕK) artikli 6 lõikes 3.

Riikliku kaitsja kontseptsioon kujunes ajalooliselt hiljem ning sai alguse Los Angeleses. Vastavalt osariigi 1913. aasta Hartale, määras nõukogu esimese riikliku kaitsja Ühendriikides, kelleks oli Walton J. Wood. Asutus avati 9. jaanuaril 1914 ja sellest ajast peale on see olnud Los Angelese maakonnavalitsuse osakond. Sealpeale on idee levinud paljudesse teistesse linnadesse ja osariikidesse ning nüüdseks on riikliku kaitsja elukutse välja kujunenud üle Ühendriikide. 1915. aastal laienes kaitsja amet Los Angelese linna politseikohtusse. Politseikohtu kaitsja tegeles kokkuvõttes linnakohtu kaasustega ning maakonna riiklik kaitsja tegeles kõrgema kohtu kuritegudega. Linna riikliku kaitsja institutsioon ühines maakonna riikliku kaitsega 1965. aastal ning seejärel tegeles väärtegudega, roimadega, alaealiste kuritegudega, vaimuhaiguste juhtumitega ja teatud tsiviilkaasustega.¹⁵

¹¹ Sama

¹² <https://advokatuur.ee/est/advokatuur/ajalugu/advokaatide-tegevusest-1919-aastani>.

¹³ Sama

¹⁴ Advokatuuriseadus RT I 2001, 36, 201; RT I 21.06.2014, 50.

¹⁵ Ronald L. Brown. Public Defender. Our history – The Public Defender concept why and when? Arvutivõrgus: http://pd.co.la.ca.us/About_history.html.

5. jaanuaril 2011 määrati Ronald L. Brown kümnendaks isikuks Los Angelese maakonna riiklikus kaitses. Ta juhib personali, mis koosneb enam kui 700-st litsentseeritud juristist ja lisaks tugipersonalist, mille moodustavad juristiabid, uurijad, sotsiaaltöötajad ja sekretärid, kes tegelevad puudust kannatavate klientidega. Riiklikud kaitsjad esindavad täiskasvanuid, keda on süüdistatud kuritegudes või väärtegudes, alaealisi, kes on saanud süüdistuse õiguserikkumistes, ning vaimse tervise häire tõttu kinnipeetavaid isikuid ja isikuid kohtu korralduste mittetäitmisega seonduvates asjades. Ei tehta vahet riikliku kaitsja ja eraviisilise kaitsja kohustustel kliendi suhtes.¹⁶

Kui inimese vabadus on piiratud arreteerimisega tõsisema kuriteo eest, siis tähendab see õigussüsteemi suuremat kohustust jälgida, kas selline vabaduse piiramine on õiguspärane.¹⁷ Seetõttu peab ühiskond olema õigussüsteemi suhtes valvas, et kõik kohtu ees seisvad isikud saaksid piisava esindatuse ja valitseks tasakaal süüdistuse, kaitse ja kohtulike toimingute vahel.¹⁸

1.1. Riigi õigusabi süsteem Eestis – mõiste ja õigusabi liigid

Riigi õigusabi andmine on reguleeritud 28. juunil 2004. a riigi õigusabi seaduse vastuvõtmisega ning jõustumisega 1. märtsil 2005. a.

Riigi õigusabi on seaduse mõistes füüsilisele või juriidilisele isikule riigi kulul õigusteenuse osutamine riigi õigusabi seaduses sätestatud alustel ja korras.

Riigi õigusabi süsteem on loodud selleks, et pakkuda füüsilistele ja juriidilistele maksujõuetutele isikutele riigieelarvest makstavat või tagatavat õigusteenust, õigusnõustamist, õigusdokumentide koostamist, esindamist kohtueelses menetluses, esindamist kohtumenetlustes ja täitemenetlustes. Riikliku õigusabisüsteemi väljatöötamise vajalikkusele Eestis aitas kaasa kriminaalõiguse areng, uute menetlusliikide tekkimine, liitumine Euroopa Liidu õigusruumiga ning põhiõiguste kaitseks professionaalse õigusabi tagamise vajaduse laienemine. Seda eelkõige menetlustes, mis toovad kaasa isikutele suure põhiõiguste ja vabaduste riive, nagu seda on kriminaalmenetlus.

¹⁶ Ronald L. Brown. Public Defender. Our history – The Public Defender concept why and when? Arvutivõrgus: http://pd.co.la.ca.us/About_history.html.

¹⁷ Sama.

¹⁸ Sama.

Riigi õigusabi alla kuuluvad määratud kaitse kriminaalmenetluses, samuti isiku esindamine kriminaal- või tsiviilasja kohtueelses menetluses ja kohtus, isiku esindamine halduskohtumenetluses, haldusmenetluses või täitemenetluses ning isiku kaitsmine väärteoasja kohtueelses ja kohtumenetluses. Kriminaalmenetluses saab võimalikuks kaitsja osavõtt alates hetkest, mil isik saab kahtlustatava menetlusseisundi.¹⁹ Kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi KrMS § 45 lg 2 punktidest 1-6 tulenevalt on kriminaalmenetluses kaitsja osavõtt kohustuslik, kui: 1) isik on pannud kuriteo või õigusvastase teo toime alaealisena; 2) isik ei ole oma psüühilise või füüsilise puude tõttu suuteline ise end kaitsma või kui kaitsmine on selle tõttu raskendatud; 3) isikut kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteos, mille eest võib mõista eluaegse vangistuse; 4) isiku huvid on vastuolus teise isiku huvidega, kellel on kaitsja; 5) isik on viibinud vahi all vähemalt kuus kuud; 6) kriminaalasja menetletakse kiirmenetluses.²⁰

Seadus sätestab eraldi kaitsja osavõtu kohustuslikkuse ka kohtueelsele ja kohtumenetlusele.

KrMS § 45 lg 3 kohaselt on kaitsja osavõtt kohtueelsest menetlusest kohustuslik alates kriminaaltoimiku tutvustamisest käesoleva seadustiku § 223 lõikes 3 sätestatud korras. Seega on kaitsja osavõtt kohustuslik kohtueelse menetluse lõpuleviimisest alates, mis väljendub prokuröri poolt toimiku koopia kaitsjale andmises või kriminaalasja lõpetamises.²¹

Üldjuhul on kaitsja osavõtt kohtumenetlusest KrMS § 45 lg 4 p 4 järgi kohustuslik. Erandina on siiski üksikutel seaduses sätestatud juhtudel lubatud süüdistataval kaitsja osalemisest loobuda.²² KrMS § 45 lg 4 p-d 1-3 sätestatu kohaselt ei ole kaitsja osavõtt kohustuslik, kui süüdistatav ei soovi kaitsjat, ta on kohtu hinnangul võimeline enda huve ise esindama ning soovib loobuda kaitsja osalemisest: 1) teise astme kuriteo kohtulikul arutamisel kokkuleppemenetluses; 2) kohtuotsuse kuulutamisel lihtmenetluses; 3) lühimenetluses kohtusse saadetud kriminaalasja menetluses, kui süüdistatav vastab käesoleva seadusega lepingulisele kaitsjale kehtestatud nõuetele ning esitab kohtule kirjaliku põhistatud taotluse lubada kaitsta end ise.²³

„Kaitsjast loobumine kokkuleppemenetluses on vaieldav. Kui süüdistatav kokkuleppemenetluses kohtulikul arutamisel kokkuleppest sõnaselgelt ei loobu, võib kaitsja süüdistatava

¹⁹ Kriminaalmenetluse seadustik – RT I, 27, 166; RT I, 30.12.2014, 9.

²⁰ Kriminaalmenetluse seadustik – RT I 2003, 27, 166; RT I, 30.12.2014, 9.

²¹ Sama.

²² E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn. Juura 2012, lk 181, p 2.

²³ Kriminaalmenetluse seadustik – RT I 2003, 27, 166; RT I, 30.12.2014, 9.

²³ Sama.

kaitsmise huvides kokkuleppest loobuda. Selline vajadus võib tekkida näiteks juhul, kui süüdistatav jääb küll kohtus kokkuleppe juurde, kuid tema selgitustest kohtulikult arutamisel ilmneb mõni asjaolu, mis tekitab kahtlust süüdistatava poolt kokkuleppe sõlmimisel tõelise tahte väljendamises.²⁴

Eesti Vabariigi põhiseadus (edaspidi PS) annab kõigile õiguse pöörduda kohtusse oma õiguste ja vabaduste kaitseks.²⁵ PS § 21 sätestab kodaniku õiguse valida endale kaitsja ja kohtuda temaga. PS § 15 kohaselt on igal isikul õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. PS-i § 14 kohaselt on õiguste ja vabaduste tagamine seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus.²⁶ 1. märtsil 2005 jõustunud Riigi õigusabi seaduse (edaspidi RÕS) eesmärk on tagada kõigile isikutele asjatundliku ja usaldusväärse õigusteenuse õigeaegne ja piisav kättesaadavus.

Kehtiva RÕS § 4 lõike 3 punktide 1-9 järgi on riigi õigusabi liikideks: 1) määratud kaitse kriminaalmenetluses; 2) isiku esindamine kriminaalasja kohtueelses menetluses ja kohtus; 3) isiku kaitsmine väärteoasja kohtuvälises menetluses ja kohtus; 4) isiku esindamine tsiviilasja kohtueelses menetluses ja kohtus; 5) isiku esindamine halduskohtumenetluses; 6) isiku esindamine haldusmenetluses; 7) isiku esindamine täitemenetluses; 7¹) isiku esindamine teistmismenetluses; 8) õigusdokumendi koostamine; 9) isiku muu õigusnõustamine või muu esindamine.²⁷

Seaduse eesmärgiks on riigi poolt tagada kõigile isikutele asjatundliku ja usaldusväärse õigusteenuse õigeaegne ja piisav kättesaadavus. Seadus loodi algselt eesmärgiga parandada inimeste võimalusi põhiseaduses ja seadustes ettenähtud õiguste ja vabaduste kasutamiseks ja kaitseks.²⁸

Ka Euroopa Inimõiguste Konventsioonis (edaspidi EIÕK) ja Euroopa Liidu (edaspidi EL) põhiõiguste hartas on ette nähtud õigus õigusabile. Õigus kohtulikule kaitsele on Euroopa õiguse üks olulisi põhimõtteid ja tähtis igas demokraatlikus ühiskonnas.²⁹

²⁴ E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn. Juura 2012, lk 574, p 2.

²⁵ Eesti Vabariigi Põhiseadus – RT 1992, 26, 349; RT I 27.04.2011, 2.

²⁶ Sama.

²⁷ Riigi õigusabi seadus, RT I 2004, 56, 403; RT I 31.12.2014, 13.

²⁸ K-M. Vaher. Riigi õigusabi seaduse eelnõu (249 SE) seletuskiri. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&date=1079521200&pkpkaupa=1&paevakord=2000010636>

²⁹ G. Gustavson. Juurdepääs õigusemõistmisele Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas. Riigikohus. Õigusteabe osakond. Tartu 2010, lk 3. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1054G%20Gustavson_juurdepaas_oigusemoistmisele.pdf (23.02.2013).

EL põhiõiguste harta artikkel 47 sätestab õiguse tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele. Lõike 1 kohaselt on igaühel, kelle Liidu õigusega tagatud õigusi või vabadusi rikutakse, õigus tõhusale õiguskaitsevahendile kohtus. Lõike 2 järgi peab igaühel olema võimalus saada nõu ja kaitset. Lõige 3 sätestab õigusabi saamise võimaluse isikutele, kellel puuduvad piisavad rahalised vahendid selleks ning mis tagab talle võimaluse kohtusse pöörduda.³⁰ „Kohtusse pöördumise võimalus teeb riigist õigusriigi ja ilma kohtusse pöördumise õiguseta on õigusriik mõeldamatu.“³¹ Oluline on, et õiguskord näeb ette võimaluse saada tasuta õigusabi, sest piisava tasuta õigusabi puudumisel rikub seadusandja üldist kohtutee garantiid tegevusetusega.“³²

Euroopa Nõukogu resolutsioon nr (78) 8 sätestab õigusabi ja õigusnõustamise kohta, et tasuta õigusabi ei peaks olema ainult heategevus puudust kannatavatele isikutele, vaid see on ühiskonna, kui terviku kohustus. Õigusabi andmisel tuleb arvestada isiku rahalisi võimalusi ja kohustusi ning võimalikke menetluskulusid. Riik peab tagama vähekindlustatud isikutele juriidilise abi saamise küsimustes, mis võiksid mõjutada nende õigusi või huve.³³

Eesti kriminaalmenetluses tegutseb kaitsja nii kaitsealuse huvides kui ka avalikes huvides.³⁴ Kaitsja kohustus on süütuse presumptsiooni tagamine ja menetluse seaduslikkuse tagamine kahtlustatava või süüdistatava huvides. Kaitsja tegevuse avalik tähendus tuleneb samuti tema osavõtu kohustuslikkusest seaduses sätestatud juhtudel.³⁵ „Kohustusliku kaitse eesmärk on avalikes huvides tagada, et kahtlustatav ja süüdistatav saaks õigusasjatundja abi ja et tagataks menetlusreeglite järgimine.“³⁶

³⁰ Euroopa Liit: Nice` leping, Euroopa Liidu Leping, Euroopa Ühenduse asutamisleping, Euroopa Liidu põhiõiguste harta. Euroopa Liidu põhiõiguste harta, Tallinn. Eesti Õigustõlke Keskus 2002, lk 358.

³¹ Ü. Madise jt. PõhisK § 15 /1.2. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Vlj.3 Tallinn: Juura 2012.

³² Samas, § 15/ 2.4. lk 218.

³³ Council of Europe Committee of Ministers Resolution (78) 8 on legal aid and advice (Adopted by the Committee of Ministers on 2 March 1978 at the 284th meeting of the Ministers` Deputies), lk 1; Arvutivõrgus. Kättesaadav:

<http://wcd.col.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=596380&SecMode=I&DocId=662254&Vsage=2> (26.03.2013).

³⁴ M. Sillaots, E. Kergandberg. Kriminaalmenetlus. Juura. Tallinn, 2006, lk 142.

³⁵ M. Sillaots, E. Kergandberg. Kriminaalmenetlus. Juura. Tallinn, 2006, lk 142.

³⁶ Sama, lk 143.

1.1.2. Eesti õigusabisüsteemi seos Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni ja Euroopa Liidu õigusega

Euroopa liidu üheks oluliseks aluseks on õigusriigi põhimõte, mida toetavad ka liikmesriikide vahel sõlmitud aluslepingud. Eesti õiguskorra üheks lahutamatuks osaks on Euroopa Inimõiguste ja Põhivabaduste Konventsioon, selle protokollid ja Euroopa Liidu põhiõiguste harta. Euroopa Liidu liikmesriikide kodanike üheks põhiõiguseks on õigus vabalt liikuda, mis annab võimaluse siirduda teistesse riikidesse, kas ajutiselt või siis alaliselt. See toob paratamatult kaasa olukordi, kus kodanikud puutuvad kokku juriidilist laadi probleemidega, mis vajavad koheselt professionaalset sekkumist. Sattudes kahtlustatava või süüdistatava rolli peab olema tagatud igas liikmesriigis õigus efektiivsele kaitsele ning seda ka juhul, kui kodanikul endal selleks koheselt rahalised vahendid puuduvad. Selleks liigutakse Euroopa Liidu territooriumil toimivas kriminaalmenetluses õiguste tagamiseks kõikidele liikmesriikidele ühtsete miinimumstandardite kehtestamise suunas.

Isikute vaba liikumine Euroopa Liidu liikmesriikide vahel on üks nende riikide kodanike põhiõigusi. Vaba liikumise võimaldamine on kaasa toonud ka kurjategijatele vaba liikumise, mistõttu on vaja reguleerida probleemide tekkimise korral professionaalse abi võimaldamist.

Õigust õigusabile reguleerib EIÕ Konventsiooni § 6 lõige 3 punkt c.³⁷ Samuti reguleerib süüdistatava õigust õigusabile Euroopa Liidu Põhiõiguste Harta. Euroopa Põhiõiguste Harta on Euroopa Liidus siduv õigusakt, milles käsitletakse süüdistatava õigust kaitsjale. Harta 47. artikkel sätestab: „Igaühel, kelle liidu õigusega tagatud õigusi või vabadusi rikutakse, on selles artiklis kehtestatud tingimuste kohaselt õigus tõhusale õiguskaitsevahendile kohtus. Igaühel peab olema võimalus saada nõu ja kaitset ning olla esindatud. Isikule, kellel puuduvad piisavad vahendid, antakse tasuta õigusabi sellises ulatuses, mis tagab talle võimaluse kohtusse pöörduda.“³⁸

EIK lähtub õigusabi sisustamisel EIÕK artikli 6 lõike 3 punktidest b ja c. Artikkel 6 lõige 3 punkt b sätestab, et igal kuriteos süüdistataval on õigus saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks³⁹ ning artikkel 6 lõike 3 punkti c sõnastuse kohaselt on isikul õigus kaitsta end ise või enda poolt valitud kaitsja abil või saada tasuta õigusabi juhul, kui

³⁷ Euroopa Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. 16.04.1996. – RT II 1996, 11/12, 34.

³⁸ Euroopa Liidu põhiõiguste harta (viide 10). Art 47.

³⁹ EIÕK (viide 2). Art 6 § 3 b.

õigusemõistmise huvid seda nõuavad.⁴⁰ EIK on leidnud kohtuasjas *Sannino*, et iga osalisriigi kohustus on leida sobiv viis, et kindlustada isikutele EIÕK 6. artiklis toodud õigused.⁴¹ Kohtu ülesanne on vaidluse korral tuvastada, kas konkreetne meetod, mida riik oma õigussüsteemis rakendab, on kooskõlas EIÕK-s sätestatud õiglase kohtumõistmise põhimõttega.⁴² „EIÕK kujundatud põhiõiguste standard on riikidele siduv vaid osas, mis puudutab liidu õigusaktide tõlgendamist“. EIK on leidnud, et liikmesriikidel ja EL-i institutsioonidel on liidu õiguse tõlgendamisel kohustus tagada nii EIÕK-st kui ka liikmesriikide konstitutsioonilistest tavadest tulenevad põhiõigused.⁴³ Lisaks siseriiklikest õigusnormidest tulenevatele tagatistele riigi õigusabile või advokaadi ja kliendi konfidentsiaalsuse tagamisele, kohalduvad ka ühenduse õigusest tulenevad tagatised.⁴⁴

Euroopa Liidu Nõukogu raamotsuse ettepaneku artikli 2 lg 1 järgi on kahtlustataval soovi korral õigus saada õigusosalast nõustamist nii pea kui võimalik ning kogu kriminaalmenetluse vältel.⁴⁵ Euroopa Parlament on leidnud, et õigus saada õigusosalast nõu peaks laienema kriminaalmenetluse igale etapile ja tasemele ning kõikidele ülekuulamistele.⁴⁶

Tasuta rahvusvaheline õigusabi on mõeldud selleks, et tagada isikutele asjakohase õigusabi reaalne kättesaadavus. Vajadus selle järele võib tekkida juhul, kui isiku kohtuasja vaadatakse läbi kohtus, mis ei asu tema alalises elukohariigis. Rahvusvaheline õigusabi võib katta lisaks esindaja kuludele ka suulise tõlke, vajalike dokumentide tõlkimise kulud ning sõidukulud olukorras, kus taotleja füüsilist ilmumist kohtusse nõuab seadus või kohus.

Liikmesriikide õigusabisüsteemid erinevad oma põhimõtetelt ja korralduselt. Mõningates liikmesriikides on üldeesmärk muuta õigusteenused ja kohtusse pöördumise võimalus laialt kättesaadavaks, samas kui teistes antakse riigi õigusabi vaid kõige vaesematele isikutele. See sõltub suuresti liikmesriigi enda seadusandluses sätestatust. „Liikmesriikidel on õigusaktid õigusabi andmise viiside kindlaksmääramise kohta kriminaalmenetluses nende jurisdiktsioonis.“⁴⁷ Eesti õigus moodustab osa liikmesriikide õigusraamistikust. Iga liikmesriigi kohtud peavad järgima, et ametiasutused täidaksid Euroopa Liidu õigust.

⁴⁰ EIÕK (viide 2). Art 6 § 3 c.

⁴¹ EIKo 27.04.2006, 30961/03, *Sannino vs Itaalia*, p 48.

⁴² EIÕK (viide 30). Punktid 49-50.

⁴³ EKo 16.06.2005, C-105/03, *Pupino*, punktid 57-59.

⁴⁴ EKo 22.10.2002, C-94/00, *Hoechst v. komisjon*, punkt 46.

⁴⁵ Ettepanek: Nõukogu raamotsus teatavate protsessuaalsete õiguste kohta kriminaalmenetluses kõikjal Euroopa Liidus, ET 52005AP0091, 28.04.2004. Artikkel 2.

⁴⁶ Euroopa Parlamendi õigusloomega seotud resolutsioon ettepaneku kohta võtta vastu nõukogu raamotsus teatavate protsessuaalsete õiguste kohta kriminaalmenetluses kõikjal Euroopa Liidus, ELT 033, E 09.02.2006. Muudatusettepanek 15.

⁴⁷ Õigusabi. Euroopa e-õiguskeskond. Arvutivõrgus: https://e-justice.europa.eu/content_legal_aid-55-et.do

1.2. Riigi õigusabi osutaja määramine ja õigusabi saama õigustatud isikud kriminaalmenetluses

Riigi õigusabi seaduse kohaselt osutab riigi õigusabi advokaat advokatuuriseaduse alusel. Süüdistatava õigus kaitsele eeldab seda, et süüdistataval on võimalik reaalselt kasutada advokaadi (edaspidi nimetatud ka kaitsja) abi. „Kaitseõiguse tagamisel on oluline arvestada süüdistatava õigusega vabalt valida usalduskaitsja ja lasta end kaitsta valitud kaitsjal.“⁴⁸ Kriminaalasja kiire ja õiglase menetluse tagamiseks on loodud mitu kaitseõiguse realiseerimise võimalust. Üheks õigusabi võimaluseks, mida sageli kriminaalmenetluses kasutatakse, on riigi õigusabi. Kui kahtlustatav või süüdistatav ei ole ise kaitsjat valinud, siis nimetab riigi õigusabi seaduse § 18 lõike 1 alusel advokatuur viivitamata kohtu, prokuratuuri või uurimisasutuse määruse alusel riigi õigusabi osutava advokaadi. Kohtumenetluse objektiivsuse ja läbipaistvuse tagamiseks ei ole vastavalt riigi õigusabi seaduse § 18 lõike 2 järgi kohtul, prokuratuuril ega uurimisasutusel õigust leppida advokaadiga kokku riigi õigusabi osutamises ega määrata riigi õigusabi osutavat advokaati. Selle sätte eesmärk on tagada õiglane ja erapooletu kohtumenetlus. See säte välistab võimaluse riiki esindaval poolel valida endale ise vastaspool tema jaoks soositumate kaitsjate hulgast.

Lisaks sellele on seadusandja näinud ette kahtlustatavale või süüdistatavale võimaluse valida kas ise riigi õigusabi osutamise korral riigi õigusabi osutav advokaat, või nimetatakse riigi õigusabi osutaja Advokatuuri poolt menetlejate või kohtu määruse alusel. Kui isik soovib ise õigusabi osutajat valida, peab ta esitama vastavalt riigi õigusabi seaduse § 13 lõikes 6 sätestatud advokaadi nõusoleku kinnituse õigusabi osutamise kohta või esitama taotluse vastava advokaadibüroo kaudu. Valikuvõimaluse andmisega on riik näidanud üles menetluse legitiimsust ja kodanikuõiguste austamist, andes kahtlustatavale või süüdistatavale valikuvõimaluse enda õiguste kaitse teostamiseks. Valikuvõimaluse andmine aitab vältida olukordi, kus õigusabi osutav advokaat määratakse advokatuuri otsustusel vabade riigi õigusabi osutavate advokaatide seast.

Kuid mitte üksnes kahtlustatav ja süüdistatav pole õigustatud riigi õigusabi saama. Selline õigus on ette nähtud ka kriminaalmenetluse seadustiku § 41 lõike 3 järgi kannatanule, tsiviilkostjale ja kolmandale isikule, kui kohus leiab, et nende olulised huvid võivad

⁴⁸ M. Sillaots. Asenduskaitsja määramine ja määratud kaitsja asendamine. *Juridica* 2002/IX, lk 601.

advokaadi abita jääda kaitseta. Kriminaalmenetluses on poolte võimaluste võrdsuse tagamiseks oluline, et kriminaalasjas tsiviilhagi menetlemisel, kus kahtlustatava ja süüdistatava huve esindab professionaalne kaitsja, saaks kvalifitseeritud õigusnõustaja abile toetuda ka vastaspool – kannatanu. „Samuti on esindaja olemasolu oluline kolmandale isikule, kes peab end kaitsma prokuröri esitatud riigi konfiskeerimisnõude eest.“⁴⁹ „Selleks, et menetlusosalise võimalus kriminaalmenetluses oma subjektiivseid õigusi kaitsta ei satuks täielikult sõltuvusse tema majanduslikust olukorrast ja et õigus esindajale ei muutuks vähekindlustatud isikute jaoks illusoorseks, lasub riigil PS §-st 14 ja § 15 lõikest 1 tulenev positiivne tegutsemiskohustus.“⁵⁰ Erinevalt kahtlustatavale ja süüdistatavale määratud kaitsjast, on kannatanu, tsiviilkostja või kolmanda isiku riigi õigusabi osutajaks esindaja. Lepingulise esindajana on käsitav ka menetlusosalisele riigi õigusabi osutama määratud advokaat. Riigi õigusabi korras määratud advokaat esindajana peab saama esindusõiguse tekkimiseks eelnevalt esindatavalt volituse. Erinevus kaitsjaga seisneb esindajal ka selles, et esindaja pädevus ei tulene kriminaalmenetluses menetleja määrusest ning esindajat ei määrata esindatava majanduslikku seisundit arvestamata.⁵¹ Riigi õigusabi andmine kriminaalmenetluses kannatanule, tsiviilkostjale või kolmandale isikule sõltub kohtu diskretsiooniotsusest.⁵² Kriminaalmenetluses saab riigi õigusabi oma majanduslikust seisundist sõltumata füüsilisest isikust kahtlustatav või süüdistatav, kes ei ole kaitsjat valinud kokkuleppel, välja arvatud KrMS §-s 44¹ ja § 227 lõikes 5 sätestatud juhtudel, ja kelle kriminaalasjas on kaitsja osavõtt seaduse järgi kohustuslik või kes taotleb kaitsja osavõttu.⁵³

Eestis on seadusega ette nähtud riigi õigusabi võimaldamine ka juriidilistele isikutele. Riigi õigusabi seaduse § 6 lõike 4 järgi saab kriminaalmenetluses kahtlustatavana või süüdistatavana riigi õigusabi ka juriidiline isik, kes ei ole kaitsjat valinud kokkuleppel, välja arvatud KrMS §-s 44¹ ja § 227 lõikes 5 sätestatud juhtudel, ja kelle kriminaalasjas on kaitsja osavõtt seaduse järgi kohustuslik või kes taotleb kaitsja osavõttu.

Enamikes riikides ei tulene seadustest äriühingutele õigust riigi õigusabi saamiseks. Mõnedes riikides võimaldatakse õigusabi üksnes kasumile mittesuunatud ettevõtetele. Eestis ja Soomes

⁴⁹ E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn. Juura 2012, lk 172, p 1.

⁵⁰ Sama, lk 174, p 6.

⁵¹ Sama, lk 172, p 1-2.1.

⁵² Sama, lk 174, p 6.1.

⁵³ Riigi õigusabi seadus § 6 lg 2- RT I 2004, 56, 403; RT I 31.12.2014, 13.

võivad ka kasumit taotlevad äriühingud saada riigi õigusabi.⁵⁴ Euroopas puudub seni ühtne konsensus äriühingutele riigi õigusabi võimaldamise küsimuses.

1.3. Määratud kaitsja kriminaalmenetluses, kui üks õigusabi liik

Kriminaalmenetlus on kahtlemata üheks kõige enam inimeste õigusi riivavaks menetlusliigiks, mistõttu on selles menetluses osaleva kahtlustatava või süüdistatava õiguste kaitsmiseks vajalik õiguslaste professionaalsete teadmistega isiku osavõtt kindlasti vajalik. Kaitsja osavõtt kriminaalmenetlusest on demokraatlikus riigis üheks ausa kohtumenetluse tagamise printsiibiks, mis peaks tagama pooltele võrdse õiguste kaitse. Kaitsja puudumisel oleks kahtlustataval või süüdistataval, seistes üksi kvalifitseeritud süüdistaja ja kogu riigivõimu vastu, väga raske tõendada enesel süü puudumist. „Ühiskonna seisukohalt on üks olulisemaid löike advokatuuri töös vähekindlustatud elanikkonnale suunatud õigusabi osutamise korraldamine.“⁵⁵

Kui kahtlustatav või süüdistatav ei ole endale kaitsjat kokkuleppel valinud, kuid kaitsja osavõtt kriminaalmenetlusest on kohustuslik, siis määratakse kaitsja riigi õigusabi korras Advokatuuri poolt (KrMS § 43 lg 2).

Kuna kahtlustatav või süüdistatav ei oma tavaliselt õiguslaseid teadmisi ja ei ole oma erapoolikuse tõttu võimeline ennast ise temale esitatud süüdistuse vastu kaitsma, on vajalik, et kaitsja teda nõustaks.⁵⁶

KrMS § 42 alusel võib Eesti kriminaalmenetluses olla lepinguline ehk kokkuleppel või määratud kaitsja, tulenevalt sellest, kas advokatuur on määranud kaitsja või asub kaitsja menetlusse pärast kokkulepet kahtlustatava või süüdistatavaga.⁵⁷

Kriminaalmenetluses saab määratud kaitsjaks olla vaid advokaat, kelle pädevus kriminaalmenetluses tuleneb kokkuleppel kaitsealusega (lepinguline kaitsja), või advokaat, kelle pädevus kriminaalmenetluses tuleneb uurimisasutuse, prokuratuuri või kohtu

⁵⁴ EIK 22.03.2012, 19508/07. Äriühingutele õigusabi võimaldamisest: *Granos Organicos Nacionales S. A. v. Saksamaa*

⁵⁵ Sten Luiga. Tänapäev Eesti Advokatuur. *Juridica*, 2014, nr 3, lk 263

⁵⁶ M. Sillaots. Kaitsja võimalikust rollist ja seisundist Eesti tulevases kriminaalmenetluses. *Juridica* 2000, nr 2, lk 83

⁵⁷ Kriminaalmenetluse seadustik - RT I 2003, 27, 166; RT I, 30.12.2014, 9.

määramisest ja Eesti Advokatuuri poolsest nimetamisest (määratud kaitsja) (KrMS § 42 lg 1 p-d 1-2).⁵⁸

Kriminaalmenetluse alustamisega kaasneb alati menetlusosalistele nende õiguste tagamise kohustus, sealhulgas kaitseõiguse tagamise printsiip. Kaitseõiguse tagamisel peab võimalikult ulatuslikult arvestama ka süüdistatava õigusega vabalt valida kaitsja.⁵⁹ Näiteks Saksamaa kriminaalmenetluses on süüdistataval kaks kaitsjat, üks lepinguline kaitsja, kelle on süüdistatav ise valinud ning teise menetluses osaleva kaitsja määrab riik.⁶⁰ Selline menetluskord on tingitud eelkõige menetluse ökonoomia printsiibist lähtuvalt, kuid on oluline ka täieliku kaitseõiguse tagamise seisukohalt. Kui süüdistatava poolt valitud lepinguline kaitsja mingil põhjusel menetluses osaleda ei saa, siis ei lükata kohtuistungit edasi, vaid kaitsekohustusi asub täitma riigi poolt määratud kaitsja. Samuti aitab selline menetluskord kõrvaldada ebausaldusvärsust kliendi ja advokaadi vahelistes suhetes, kuna korraga osalevad menetluses kaks kaitsjat, kellest ühe on valinud süüdistatav ise. Eesti oludes oleks aga asenduskaitsja määramine riigile liiga kulukas. Ka Saksamaa kohtupraktikas ei ole mitme kaitsja määramine absoluutne, vaid kohaldatakse eriti mahukates ning ajaressurssi nõudvates kriminaalasjades. „Seda põhjendatakse lisaks ka kohtu hoolekandekohustusega (*Fürsorgepflicht des Gerichts*) ja avaliku huviga ning kohtualuse huviga sujuva ja kiire kriminaalmenetluse vastu.“⁶¹

Eestis nimetab Advokatuur ühe riigi õigusabi osutava advokaadi. Kahtlustataval või süüdistataval puudub üldjuhul võimalus taotleda kaitsja määramist nende isikute hulgast, kes pole advokaadid. Kui kahtlustatav soovib kaitsjaks isikut, kes ei ole advokaat, kuid on vastav haridusnõuetelt, peab ta saama loa menetlejalt või kohtult. Kui isikul puuduvad vahendid lepingulise kaitsjaga kokkuleppe sõlmimiseks ja kaitsja osavõtt on kohustuslik, siis on tal võimalus väljavalitud kaitsja saamiseks üksnes siis, kui ta saavutab kokkuleppe sobiva advokaadiga riigi õigusabi osutamise kohta ning see advokaat on nõus riigi õigusabi korras teenust osutama. „Inimõiguste kohus on öelnud, et kohtud peavad kaitsja määramisel arvestama süüdistatava sooviga. Kohtud võivad jätta süüdistatava soovi arvestamata, kui asjakohaste ja piisavate põhjuste korral on see õigusemõistmise huvides vajalik.“⁶²

⁵⁸ Sama.

⁵⁹ M. Sillaots. Asenduskaitsja määramine ja määratud kaitsja asendamine. *Juridica*, 2002, nr 9, lk 601.

⁶⁰ M. Sillaots. Asenduskaitsja määramine ja kaitsja asendamine. *Juridica* 2002, nr 9, lk 606. Algakas: *Karlsruher Kommentar zur Strafprozedur* (viide 5), § 141 äärenr 8, lk 786.

⁶¹ M. Sillaots. Asenduskaitsja määramine ja kaitsja asendamine. *Juridica* 2002, nr 9, lk 605. Algakas: B. Haffke. *Zwangverteidigung – notwendigung – Pflichtverteidigung – Ersatzverteidigung. – Strafverteidiger*, 1981,9./10. Vihik, lk 474.

⁶² U. Lõhmus. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Juura 2014, lk 190.

Hoolimata piirangutest kaitsja valimise osas on riigipoolse õigusabiteenuse kasutamine laialt levinud. Seda näitab ka riigi eelarvest üha kasvav rahaliste vahendite eraldamise maht riigi õigusabi osutamise tarbeks vähekindlustatud isikutele. Advokatuuri poolt määratud kaitsjaid võib nimetada üheks iseseisvaks õigusabi osutamise liigiks. Riigi õigusabi korras osutavad teenust valdavalt ühed samad tööga üle koormatud advokaadid ning sageli on nende poolt kohtule esitatud kaebuste sisu mitmeid kordi kopeeritud. Seetõttu tuleks õigusabi kvaliteedi osas teha mitmeid muudatusi, et selliseid kopeerimisi vältida ja õigusabi kvaliteeti parandada. Riik peaks leidma enam õigusabile eraldatavaid vahendeid või muutma riigi õigusabi osutavate advokaatide rahastamise süsteemi. „Samas suudab vaid väga rikas riik määratud kaitsjatele garanteerida sellise tasu, mis võimaldab vastu küsida tippkvaliteediga teenust.“⁶³

Advokatuuri andmetel moodustab riigi õigusabi õigusteenuste turu kogumaksumusest 5%. Aastal 2014 eraldas riik riigi õigusabi finantseerimiseks 3,8 miljonit eurot. Riigi õigusabi vajab 14 000 inimest, kellest 14% vajab seda korduvalt. Riigi õigusabi osutati peamiselt kriminaalasjades, s.o 75% kogumahust.⁶⁴

1.4. Lepinguline kaitsja

Kriminaalmenetluse seadustik sätestab lepingulise kaitsja ja riigi õigusabi korras määratud kaitsja definitsiooni. Lepinguline kaitsja on advokaat või teised seadusega lepingulisele esindajale kehtestatud haridusnõuetele vastavad isikud, menetleja loal, kelle pädevus kriminaalmenetluses tuleneb kokkuleppest kaitsealusega (KrMS § 42 lg 1 p 1). Kaitsja ülesanne on aidata muuhulgas kaasa süütuse presumptsiooni tagamisele ning menetluse seaduslikkuse tagamisele.

Lepingulise kaitsja ja kahtlustatava või süüdistatava vahelise suhte kujundamise aluseks on eraõiguslik leping. Lepingulise kaitsja pädevus esindada tuleneb kokkuleppest kaitsealusega.

Isiku kahtlustatavana kinnipidamise korral peab kahtlustatav valima kaitsja ja kaitsja peab asuma kaitseülesannet täitma 12 tunni jooksul, arvestades isiku kinnipidamisest, muudel juhtudel 24 tunni jooksul menetleja juurde kutsumisest (KrMS § 44¹).

⁶³ A. Soo. Kuidas tagada efektiivne riigi õigusabi kriminaalmenetluses? Juridica. 2014, IX, lk 700.

⁶⁴ K. Voltenberg. Advokatuur esitab Justiitsministeeriumile ettepanekud riigi õigusabi süsteemi reformimiseks. 28.01.2015. Arvutivõrgus: <https://www.advokatuur.ee/est/uudised.n/advokatuur-esitas-justiitsministeeriumile-ettepanekud-riigi-oigusabi-susteemi-reformimiseks>

Põhiseaduse § 21 teine lause sätestab, et kuriteos kahtlustatavale antakse viivitamatult võimalus valida endale kaitsja ja kohtuda temaga. PS § 21 lause sõnastusest „kuriteos kahtlustatavale...” tuleneb, et viivitamata õigus kaitsele ei ole PS-ga tagatud mitte igale vabadusest ilmajäetule, vaid ainult kuriteos kahtlustatavale, mõistagi ka süüdistatavale. Sellest tuleb järeldada, et muudel puhkudel vabaduse võtmisel võib kaitsjat taotleda ja lubada, kuid see ei pole isiku põhiseaduslik õigus ja võimude põhiseaduslik kohustus, mis tuleb tagada viivitamatult.⁶⁵

Ka lepingulise kaitsja valimise vabadus ei ole absoluutne. Isik, kes vastab haridusnõuetele, kuid ei ole advokaat, peab küsima kriminaalmenetluses kaitsjana osalemiseks luba uurimisasutuselt, prokuratuurilt või kohtult.⁶⁶ Kui soovitatav kaitsja on kvalifikatsiooni omandanud välisriigis, tuleb menetlejal loa andmist eriti põhjalikult kaaluda.⁶⁷ „Loanõue võib kahtlustatava või süüdistatava õigust valida kaitsja ülemäära piirata. Mõnel juhul võib õigus kaitsjale omal valikul osutada üldse võimatuks.” Selline olukord võib tekkida siis, kui isik peetakse kahtlustatavana kinni õhtul. Tavaliselt ei õnnestu kahtlustataval öö jooksul endale omal valikul sobivat kaitsjat leida.⁶⁸ „Taolises olukorras on kahtlustataval reaalset võimalik valida kahe võimaluse vahel: leppida kaitsja määramisega või, kui kaitsja osavõtt pole kohustuslik, loobuda kaitsjast. Selline kaitseõiguse vabal valikul teostamise piiramine on vastuolus kaitseõigusega ulatuses, mis on kokkusobimatu õiglase õigusemõistmise põhimõttega.”⁶⁹

Seega ei anna kahtlustatava menetlusseisundi saamine ja kaitsja valimise õigusest teadasaamine iseenesest veel kahtlustatavale reaalselt võimalust endale kaitsjat valida. Praktikas on olnud juhusid, kus kaitsja valimise võimaluse andmine piirdub sellega, et kui kahtlustatav vastab eitavalt menetleja küsimusele, kas isikul on enda valitud kaitsja olemas, siis konstateeritakse, et isikul lepingulist kaitsjat ei ole ja menetlusse kaasatakse kaitsja riigi õigusabi korras.⁷⁰ Töö autor nõustub J. Tehveri seisukohaga selles, et sellist kaitsja määramise taktikat ei saa pidada päris õigeks. Kahtlustatavale ei ole selliselt käitudes antud reaalselt võimalust kaitsja valimiseks. „Kaitsja valimise võimalus on realiseeritud siis, kui on kättesaadavaks tehtud võimalike kaitsjate nimed ja isiku soovitud kaitsjate kontaktandmed ning kahtlustatav on seejärel saanud kaitsjatega kontakti, arutamaks kaitseülesande

⁶⁵ Ü. Madise jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 3. Trükk. Juura 2012, § 21 komm 6.

⁶⁶ E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn. Juura 2012, lk 177, p 2.2.

⁶⁷ RKKm 02.08.2010 nr 3-1-1-61-10, p 8.

⁶⁸ U. Lõhmus. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Juura 2014, lk 188-189.

⁶⁹ Sama, lk 189.

⁷⁰ J. Tehver. Õigus valitud kaitsjale Eesti kriminaalmenetlusõiguses. 1. Põhiseadus. Juridica 2011/VIII, lk 583.

vastuvõtmise nõusolekut ja muid asjassepuutuvaid küsimusi (sh kliendilepingu tingimusi). Alles pärast nimetatud teabe saamist on kahtlustataval reaalne võimalus teha valik kaitsja suhtes.⁷¹ Autor nõustub seisukohaga, millest tulenevalt põhiseaduses ja EIÕK artikli 6 lõike 3 punktis c sätestatud õigus kaitsta end kriminaalmenetluses enda valitud kaitsja abil ei ole tõhusalt tagatud, kui kahtlustatavat või süüdistatavat ei ole informeeritud kaitsja valimise õigusest.⁷² Tagatud peab olema reaalne võimalus õigusabi osutajatega koheselt kontakteeruda, et pidada läbirääkimisi lepingu sõlmimiseks ja teenuse hinnakokkulepeteks. Riigipoolse sekkumise eesmärk kaitsja määramise läbi peab tagama kahtlustatava või süüdistatava kaitse.

Üheks lepingulise kaitsja valimise võimaluse eeliseks saab pidada asjaolu, et kahtlustataval või süüdistataval on võimalik valida selline kaitsja, keda ta usaldab. Praktikas esineb olukordi, kus lepingulise ehk valitud kaitsjaga kliendi ja advokaadi vahelise usaldussuhte tekkimise alused on kindlamad, kui määratud kaitsja puhul. Samuti esineb olukordi, kus esindatav ei ole rahul määratud kaitsja töö kvaliteediga. Lepinguline kaitsja võib erineda määratud kaitsjast kaitse kvaliteedi ja motiveerituse poolest. Lepinguline kaitsja teeb üldjuhul oma tööd põhjalikumalt, kuna motivatsioon on kõrgem. Üheks motiveerituse põhjuseks on kaitsjate tasustamise erinevused. Määratud kaitsja tasu sätestab seadus kindlaksmääratud tunnihinna alusel, mis on tunduvalt madalam, kui lepingulise õigusabi osutajatel.⁷³ Määratud kaitsja tasu ei sõltu niivõrd tema töö kvaliteedist, vaid tööle kulutatud ajast. Kuivõrd riigi õigusabi eest makstav tunnitasu on kordades väiksem kui advokaadibüroodes kehtestatud tunnitasu, siis võib keerulistes õigusvaidlustes osutava õigusabi kvaliteet langeda, kuivõrd riigi õigusabi korras määratud esindajatel puudub motivatsioon õigusabi osutada.

Seega võivad olla mõned eelised neil kahtlustatavatel või süüdistatavatel, kellel on võimalik endale lepinguline kaitsja valida. Riigi õigusabina määratud kaitsja võib oma ülesannete täitmisel kergemalt suhtuda või täita neid kohusetundetult.

Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22.10.2013 direktiiv 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses, kohustab esitama riigisisestes õigusaktides selgelt põhjused ja kriteeriumid kahtlustatava või süüdistatava õiguse kaitsja abile piiramiseks ning nõuab, et

⁷¹ Sama, lk 583.

⁷² J. Tehver. Õigus valitud kaitsjale Eesti kriminaalmenetlusõiguses. 3.1. Endale kaitsja valimine: kas õigus või võimalus? *Juridica* 2011/VIII, lk 586.

⁷³ A. Stadnik. Advokaadid: hinnakirja avalikustamine ei raputa turgu. Äripäev. 04.02.2015. Arvutivõrgus: <http://www.aripeev.ee/uudised/2015/02/04/advokaadid-hinnakirja-avalikustamine-ei-raputa-turgu>

piirang oleks proportsionaalne, ajaliselt rangelt piiratud ning ei tohiks põhineda üksnes kuriteo liigil või raksusastmel ega kahjustada õiglast menetlust üldiselt (preambuli p 38).⁷⁴

1.5. Riigi õigusabi võimaldamine kannatanule

Kahtlustatavale ja süüdistatavale riigi õigusabi andmisest keelduda ei saa, kui kaitsja osavõtt menetlusest on kohustuslik või kui kahtlustatav või süüdistatav on taotlenud kaitsja osavõttu menetlusest.

Kannatanule, tsiviilkostjale või kolmandale isikule võib aga riigi õigusabi andmisest keelduda juhul, kui selgub, et taotleja võimalus oma õiguste kaitseks on ilmselgelt vähene või juhul, kui isik ei suuda tõendada oma maksejõuetust.⁷⁵ Kannatanutele osutab riigi õigusabi kriminaalmenetluses esindaja, kes peab saama esindusõiguse tekkimiseks esindatava või viimase seadusliku esindaja volituse. Volitus võib tuleneda ka esindatava poolt esitatud riigi õigusabi taotlusest.⁷⁶

Riigikohus on leidnud, et menetleja ei ole õigustatud jätma tähelepanuta taotlust, mille on kannatanu KrMS § 38 lg 1 p-s 1 ja §-des 207 ning 208 sätestatud kaebeõiguse subjektina esitanud enesele riigi kulul esindaja määramiseks. Sellise taotluse rahuldamata jätmine peab olema vormistatud põhistatud määrusega.⁷⁷ Oluline on seejuures hinnata õigustatud isikute maksejõuetust. Olles tuvastanud isiku maksejõuetuse peab menetleja KrMS § 41 lg-st 3 tulenevalt hindama seda, kas maksejõuetule kannatanule riigi kulul esindaja määramata jätmisel võiksid kaitseta jääda tema olulised huvid.

Hinnates asjaolu, kas menetlusosalise olulised huvid võivad jääda riigi õigusabi osutamiseta kaitseta, tuleb kohtul arvestada õigusvaidluse keerukust, taotleja õiguslaseid teadmisi, üldist haridustaset ja muud olulist. Riigikohtu praktika kinnitab maksejõuetuse kriteeriumi hindamise olulisust. RÕS § 6 lg 1 järgi on riigi õigusabi saamise esmaseks ja kohustuslikuks eelduseks riigi õigusabi seaduses märgitud maksejõuetus. Riigikohus leidis, et olukorras, kus riigi õigusabi taotleja (v.a kahtlustatav või süüdistatav) on nõustunud tasuma advokaadi poolt

⁷⁴ Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22.10.2013 direktiiv 2013/48/EL.

⁷⁵ Riigi õigusabi seadus § 7 lg 1 p 3, 5.

⁷⁶ E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn. Juura 2012, lk 172, p 1.1.1.

⁷⁷ RKKm 10.01.2005 nr 3-1-1-134-04, p 8.

osutatava õigusteenuse eest, puudub menetlejal üldse alus riigi õigusabi andmise kaalumiseks. „Riigi õigusabi seaduse §-de 2 ja 6 kohaselt on selle seaduse eesmärk tagada asjatundliku ja usaldusväärse õigusteenuse õigeaegne ja piisav kättesaadavus kõigile nendele isikutele, kes oma majandusliku seisundi tõttu ei suuda õigusabi vajamise ajal tasuda asjatundliku õigusabi eest või suudab seda üksnes osaliselt või osamaksetena või kelle majanduslik seisund ei võimalda pärast õigusteenuse eest tasumist lihtsat toimetulekut.“⁷⁸ Riigi õigusabi on suunatud maksejõuetutele isikutele, kes on õigustatud õigusabi saama. Seega võib nentida, et kannatanu ei ole võrdses seisus nii kohtueelses menetluses kui ka kohtus kahtlustatava ja süüdistatavaga. Kannatanule aga laienevad samuti kriminaalmenetluse põhiõigused ning tal on õigus teostada oma subjektiivseid õigusi menetluses, mis hõlmab ka tsiviilnõude esitamist või moraalse kahjunõude esitamist kriminaalmenetluses.⁷⁹ Seega tsiviilnõude menetlemist puudutavas osas peab kriminaalmenetluses EIÕK art 6 lõikest 1 tulenevalt protsessuaalsed garantiid tagama ka kannatanule.⁸⁰ Kehtiva kriminaalmenetluse seadustiku kohaselt peab kannatanu esitama tsiviilhagi prokuratuurile kümne päeva jooksul pärast toimikuga tutvumist.⁸¹ Alates kriminaalmenetluse seadustiku muudatuse jõustumisest 1. septembril 2011 ei saa enam kohtumenetluses kriminaalasjas tsiviilhagi esitada. Pärast tähtaega esitatud tsiviilhagi jäetakse kriminaalmenetluses läbi vaatamata. Kui kannatanu tsiviilhagi kriminaalasja eelmenetluses ei esita, siis on tal võimalus tsiviilnõue esitada tsiviilkohtupidamise korras, makstes selle eest kõrget riigilõivu nõude suuruselt. Selline olukord võib seada kannatanu majanduslikult raskesse olukorda. Kannatanule on nii ajakulu arvestades kui ka rahaliselt soodsam esitada tsiviilhagi kriminaalmenetluses. Kui kannatanud saaksid riigilt kvalifitseeritud õigusabi juba kriminaalasja kohtueelses menetluses, aitaks see vältida olukordi, kus kannatanu jääb ilma kuriteoga tekitatud varalise või mittevaralise kahju hüvitisest üksnes oskamatus ja teadmatuse tõttu nõuet õigeaegselt esitada. Näiteks Soomes on raskendavatel asjaoludel toimepandud kuritegude, sealhulgas koduvägivalla ja seksuaalkuritegude tõttu kannatanutel õigus advokaadile ja tugiisikule, hoolimata nende rahalisest seisundist.⁸² Ka Euroopa Liidu õigus näeb Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikli 47 kohaselt ette õiguse tõhusale õiguskaitsevahendile, õiguse saada nõu ja kaitset ning olla esindatud. Isikule, kellel puuduvad piisavad vahendid antakse tasuta õigusabi sellises ulatuses, mis tagab talle võimaluse kohtusse pöörduda. Kannatanutel, keda esindab advokaat on rohkem võimalusi menetluses aktiivselt

⁷⁸ RKKm 13.06.2005 nr 3-1-1-67-05, p 5.

⁷⁹ KrMS § 38 lg 1 p-d 1-10.

⁸⁰ E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn. Juura 2012, lk 140, p 2.1.

⁸¹ KrMS § 38 lg 1 p 2.

⁸² Euroopa e-õiguskeskonna portaal. Arvutivõrgus: https://e-justice.europa.eu/content_costs_of_proceedings-37-fi-maximizeMS-et.do?member=1

osaleda, esitada tõendeid, osaleda risküsitluses, taotleda ekspertiise, mis ei pruugi olla seotud üksnes tsiviilhagisse puutuvaga, vaid ka süüüksimuse aruteluga. Kannatanu võib sattuda ebavõrdsesse olukorda, kui tema oskused esitada tõendeid ja taotlusi satuvad sõltuvusse sellest, kas ta saab endale esindajat palgata või mitte. Ka tsiviilhagisse puutuvalt võib kannatanul tekkida vajadus professionaalse õigusabi järele. Oluline on, et kannatanud oleksid juba kohtueelse menetluse etapis teadlikud oma õigustest ning et neile oleks selgitatud juba eelmenetluses tsiviilhagi esitamise korda, tähtaegu ja tähtaegade möödalasckmise tagajärki. Eeltoodu alusel saab järeldada, et kannatanul on oma õiguseid teostada kõige efektiivsem siiski läbi professionaalse esindaja. Autori arvates kaitses tsiviilnõude osas kannatanute õigusi paremini eelmine menetlusseadustiku säte, mis võimaldas kannatanutel esitada tsiviilhagi ka kohtumenetluse etapis. Samuti aitas see kaasa tsiviilkohtute töökoormuse vähendamisele ja nõudeõiguse kiiremale realiseerimisele. Töö autori arvates on oluline kannatanute teavitamine eelmenetluses nende õiguste realiseerimise võimalustest ka riigi õigusabi korras määratud esindaja kaudu. Kui kannatanud ise ei taotle endale esindaja määramist või riigi õigusabi, siis võivad nende õigused kohtumenetluses jääda täielikult realiseerimata. Kohtul on õigus määrata õigusabi ka omal algatusel, aga kui see vajadus selgub alles kohtus, võib olla hilja kannatanul oma õiguste täiemahuliseks kaitseks. Seega peaks seadus võimaldama kannatanutel tsiviilhagi esitamist vähemalt kuni kohtuliku uurimise lõpetamiseni.

1.6. Riigi õigusabi osutaja taandamine ja vahetamine

Kriminaalmenetluse seadustiku § 55 lõige 1 annab võimaluse kaitsja taandamiseks riigi õigusabi seaduse § 20 lõikes 3¹ sätestatud alustel asjatundmatuse või hooletuse tõttu. Seadus ei tee siin vahet, kas tegemist on riigi õigusabi korras määratud kaitsjaga või lepingulise kaitsjaga, taandamise alused on samad.

Advokaadi vahetamine võib toimuda nii poolte kokkuleppel kui ka juhul, mil seni riigi õigusabi osutanud advokaadil ei ole seadusest tulenevalt võimalik jätkata õigusteenuse osutamist. Selliseks takistuseks võib olla näiteks riigi õigusabi osutanud advokaadi keeld esindada või kaitsta klienti (kaitseõiguse rikkumine) aga ka juhud, mil advokaat arvatakse või heidetakse advokatuurist välja või tema kutsetegevus peatatakse või ta sureb (RÕS § 20 lg 3).

Eeltoodud juhtudel on võimalik riigi õigusabi osutava advokaadi vahetamine.⁸³ Uus riigi õigusabi osutav advokaat määratakse RÕS §-s 18 ettenähtud korras. Uus riigi õigusabi osutaja jätkab õigusteenuse osutamist sealt, kus see eelmisel advokaadil pooleli jäi.

Lepingulise kaitsja puhul on ka süüdistataval endal võimalus õigusteenuse osutamise leping üles öelda ja kaitsja vahetada, kui süüdistatav leiab, et õigusteenuse osutamine talle on olnud ebakvaliteetne. Juhul, kui süüdistatav ei saa aru, et tegu on ebakvaliteetse teenusega või kui tegemist on määratud korras kaitsjaga, tuleb kohtul ebaefektiivse kaitse korral sekkuda. Riigi poolt määratud kaitsjat on võimalik vahetada ka poolte kokkuleppel ehk siis süüdistatava, kaitsja ja uue kaitsjaga kokkuleppel. Ebaefektiivse kaitse puhul annab seadus võimaluse riigi õigusabi saajal taotleda advokaadi kõrvaldamist riigi õigusabi osutamisest, kui advokaat on end näidanud asjatundmatu või hooletuna.⁸⁴ Lisaks on kaitsealusel alati võimalik pöörduda advokatuuri poole, kui ta leiab, et temale määratud õigusabi on osutanud asjatundmatu kaitsja ning tema õigused on jäänud kaitseta. Ka kohtul on kohustus sekkuda kaitseõiguse ebaefektiivse tagamise korral. Riigikohus on rõhutanud, et õigus valida endale kaitsja ei ole pelgalt süüdistatava ülesanne, vaid kohtul on kohustus kontrollida, et valitud kaitsja ka tegelikult oma ülesandeid täidab.⁸⁵ Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas on asutud seisukohale, et riik peab süüdistatavale tagama sellise õigusabi, mis on praktiline ja efektiivne ning mitte lihtsalt teoreetiline ja illusoorne.⁸⁶

Ka KrMS § 8 lg 1 p-des 2 ja 3 rõhutatakse kriminaalmenetluse käigu eest vastutavate subjektide - uurimisasutuse, prokuratuuri ja kohtu kohustust tagada kaitseõigus. Kaitsja taandamiseks on kohtul seadusest tulenevalt kaks alust. Kohus võib kaitsja taandada, kas kohtumenetluse poole taotluse alusel või omal algatusel seaduses sätestatud rikkumiste korral.⁸⁷ Riigikohus on ka varasemas praktikas rõhutanud, et kaitseõiguse tagamise põhimõte tähendab eeskätt kriminaalmenetluse käigu eest vastutavate ametiisikute ja nende kaudu riigi vastavat kohustust, mistõttu ei saa nõustuda seisukohaga, et kaitseõiguse tagatuse küsimus on vaid kaitsealuse ja tema kaitsja vahekorra küsimus.⁸⁸

Seega on kahtlustataval või süüdistataval võimalus ebaefektiivse õigusteenuse osutamise korral pöörduda kas kohtu või Advokatuuri poole õigusteenuse osutaja vahetamiseks ja kvaliteetse õigusabi saamiseks.

⁸³ RÕS § 20.

⁸⁴ KrMS § 55 lg 1.

⁸⁵ RKKm 02.08.2010 nr 3-1-1-61-10 p 10.1.

⁸⁶ EIK otsus 13.02.2003. 36378/97, *Bertuzzi v. Franke*, §§ 23-32, ECHR 2003-III

⁸⁷ KrMS § 55 lg 1.

⁸⁸ RKKm 29.01.2002. nr 3-1-1-3-02, p-d 7.1 ja 7.2.

Töö autor leiab, et kaitsja vahetamise otsustamisel tuleks vaadata ka seda, millises menetlusjärgus on kriminaalasi ning seda, kas kaitseõiguse rikkumine on olnud sedavõrd oluline, et õigusabi osutaja vahetamine on otstarbekas. Kaitsja vahetamise soovi korral kaitselause poolt alles apellatsioonimenetluses tuleks arvestada võimalike lisakulutustega, kuna uus kaitsja ei ole kriminaalasjaga kursis ning peab kulutama aega materjalidega tutvumisele. Kohtul tuleb kaaluda, kas kaitsja vahetamine on sedavõrd põhjendatud, et ei riiva menetlusökonoomia põhimõtet. Kaitsja vahetamisel kohtumenetluse kestel võib tekkida kohtuistungis edasilükkamise vajadus. Ka Riigikohus on märkinud ühes oma lahenditest, et riigi õigusabi osutaja vahetamise soov RÕS § 20 alusel põhjendusel, et süüdistatava väitel on tal kaitsjaga katkenud usaldussuhe, ei ole apellatsioonimenetluse etapis enam otstarbekas.⁸⁹ Eeltoodust tulenevalt saab järeldada, et kaitseõiguse rikkumine peab olema niivõrd oluline, et annab aluse kaitsja taandamiseks. A. Soo on märkinud oma artiklis, et kaitsja töö on olnud ebaefektiivne siis, kui tekivad vastuolud õiglase menetluse printsiibiga. Menetlus peab lisaks sellele, et ta on õiglane, seda ka näima. Kohus peaks konkreetsetest asjaoludest lähtudes kindlaks tegema, kas kaitsja tegevus langes allapoole mõistliku efektiivsuse piiri ning, kas kaitsja ebaefektiivsuse tõttu jäi mõistlikule kõrvaltvaatajale mulje, et kohus ei ole olnud süüdistatava suhtes õiglane. Süüdistatavate õiguste tagamise kohustus on eelkõige kohtutel, mistõttu on kohtud kohustatud kaitsja tegevuse üle järelevalvet teostama.⁹⁰ Töö autor nõustub eeltoodud seisukohaga, sest kohtul on kaitsja tegevusest kohtumenetluses kõige selgem ülevaade. Kohus peab vajadusel aktiivselt sekkuma ja kasutama meetmeid ebapädeva kaitsja taandamiseks.

⁸⁹ RKKo 15.11.2010 nr 3-1-1-70-10, p 24.

⁹⁰ A. Soo. Ebaefektiivne kaitse kriminaalmenetluses: mõiste ja probleemistik. *Juridica* 2007, VI, lk 369.

2. Riigi õigusabi efektiivsus ja kvaliteet praktikas

Õigus kaitsjale peab olema praktiline ja efektiivne, mitte teoreetiline ja illusoorne.⁹¹ „Õigus kaitsta end ise või kaitsja abi kasutades võib jääda illusoorseks, kui seda õigust ei saa tõhusalt kasutada. Kaitsja tõhus abi on ausa õigusemõistmise põhjanev eeldus. Kaitseõiguse tõhususe määravad suures osas kaitsja oskused, teadmised ja kohusetunne, süüdistataval kaitsjale juurdepääsu hetk, võimalus konfidentsiaalseks suhtluseks kaitsealusega ning see, kuivõrd on kohtueelse uurimise ajal tagatud poolte võrdsus.“⁹² Paraku tuleb nõustuda õiguskirjanduses nenditud seisukohaga, et olukord Eestis on selline, et efektiivne kaitse ja määratud kaitse on erineva tähendusega mõisted. Kirjutatakse määratud kaitsjate liiga suurest töökoormusest, väikestest tasudest ja sellest tulenevast vähesest motiveeritusest.⁹³

Riigi õigusabi kvaliteet sõltub ka konkreetsest advokaadist, kes riigi õigusabi osutab. Kvaliteediprobleemid tuuakse kõige enam välja piirkonniti, näiteks kõige enam Ida-Virumaa tööpiirkonnas. Riigi õigusabi osutavate advokaatide töö kvaliteeti on peetud üldjuhul keskmisest nõrgemaks. Sellest tulenevalt võib öelda, et praegune riigi õigusabi süsteem ei loo abivajajate jaoks vajalikke eeldusi kvaliteetse õigusabi saamiseks. Sellel võivad olla tagajärjed isikute põhiõigustele ja -vabadustele.⁹⁴

„Kuna õiglase menetluse üks olulisi komponente on õigus kaitsjale, sealhulgas õigus efektiivsele kaitsele, on riik kohustatud kahtlustatavate ja süüdistatavate suhtes korraldama sellise menetluse, kus nimetatud õigust austatakse.“⁹⁵ EIK terminoloogia kohaselt ei saa kaitsjaks määrata ebapädevat isikut, sest süüdistataval on õigus õigusabile, mis on efektiivne. „EIK praktikas on rõhutatud, et riik ei vastuta iga vajakajäämise eest kaitsja töös ning kaitsefunktsiooni teostamine (nii määratud kui ka lepingulise õigusabi korras) jääb põhiliselt süüdistatava ja kaitsja vaheliseks asjaks.“ Kui õigusabi osutav kaitsja ei ole võimeline süüdistatavat efektiivselt esindama, peab riik siiski sekkuma.⁹⁶ Kaitseõiguse teostamisel tuleks arvesse võtta, et isikute õiguste tagamine ei oleks üksnes vormiline, vaid õigused tuleb tagada ka sisuliselt.

⁹¹ EIK otsus 13.05.1980, 6694/74, *Artico v. Italia*, p 33.

⁹² U. Lõhmus. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Juura 2014, lk 191. Algallikas: EIKo 30.05.2013, *Martin vs. Eesti*, p 78; 13.03.2014; *Zinchenko vs. Ukraina*, p 88.

⁹³ A. Soo. Kuidas tagada efektiivne riigi õigusabi kriminaalmenetluses? *Juridica*. 2014, IX, lk 700.

⁹⁴ Advokatuuriseadus ja sellega seonduvate seaduste muutmise seadus 253Se, seletuskiri. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=60554af5-67f1-8fdf-8636-ea3b59a31594&>.

⁹⁵ A. Soo. Kuidas tagada efektiivne riigi õigusabi kriminaalmenetluses? *Juridica*. 2014, IX, lk 702.

⁹⁶ E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Juura 2006, Tallinn, lk 64 - 65.

Ka A. Soo on märkinud oma doktoriväitekirjas „Abinõud ebaefektiivse kaitse vastu“, et õigus kaitsele ei tohi olla ainult formaalne õigus, vaid see peab olema tagatud ka sisuliselt. Seetõttu tuleb vaadata konkreetse õigusabi osutaja tegevust konkreetsetes kriminaalmenetluses. Oluline on asjolu, kas ta on menetluses ainult kohal või osaleb selles aktiivselt. A. Soo on leidnud, et efektiivne kaitsja on ainult see, kes tegutseb süüdistatava nimel hoolikalt ja aktiivselt ning selgitab süüdistatavale tema positsiooni ja õigusi. Ainult efektiivse kaitsja osavõtt tagab selle, et süüdistatava õigus kaitsjale on menetluse jooksul garanteeritud. Käesoleva töö autor nõustub A. Soo seisukohaga selles osas, et kohus peaks kaitsjate poolt osutatavat õigusabi rangelt ja põhjalikumalt kontrollima. Seadusega on antud kohtule teatud volitused sekkuda ebaefektiivse kaitse puhul, tagamaks sellega õiguslikult nõrgema poole kaitse. Samas ühestki seadusest ei tulene konkreetseid nõudeid selle kohta, milline peaks olem kaitsja efektiivne tegevus. Kaudselt tuleneb kaitsja kohustus täita oma ülesandeid kriminaalmenetluses efektiivselt KrMS § 47 lõikest 2, mille kohaselt on kaitsja kohustatud kasutama kõiki kaitsmisvahendeid ja viise, mis ei ole seadusega keelatud, et välja selgitada kaitsealust õigustavad, mittesüüstavad ja karistust kergendavad asjaolud, ning andma talle muud kriminaalasjas vajalikku õigusabi.

Lugedes Ameerika Ühendriikide (edaspidi ka USA) kohtupraktikat tuleb tõdeda, et USA-s on juba pikka aega rõhutatud õigusabi kvaliteedile, sõltumata sellest, kas õigusabi on lepinguline või määratud riigi poolt. USA-s on leitud, et õigus õigusabile hõlmab ka õigust sellele, et kaitsja, kui õigusabi osutaja teeks oma tööd efektiivselt. USA ülemkohus on märkinud oma lahendis *Poewll vs. Alabama*, et kui riik on kohustatud tagama puudust kannatavale kahtlustatavale või süüdistatavale kaitsja, siis see kohustus on riigi poolt tagamata, kui kaitsja on määratud sellise aja jooksul või sellistel tingimustel, mis välistavad kaitsja poolt efektiivse abi andmise kriminaalmenetluses.⁹⁷

USA ülemkohus on rõhutanud mitmeski teises otsuses efektiivse kaitse tagamise olulisust. Näiteks kaasuses *Avery vs. Alabama* keeldus kohus rahuldama kaitsja taotlust kohtuistungis edasilükkamiseks selleks, et kaitsja saaks paremini istungiks ette valmistuda. Süüdistatav esitas selle peale kaebuse, väites, et kohus rikkus tema õigust efektiivsele kaitsele sellega, et keeldus istungit edasi lükkamast. Kuigi ülemkohus ei leidnud selles kaasuses põhiseadusliku õiguse rikkumist, märkis, et põhiseaduses sätestatud õigus kaitsja abile ei ole tagatud pelgalt formaalse kaitsja määramisega. Kui kaitsja ei saa oma kliendiga konsulteerida ja asja ette

⁹⁷ U. S. Supreme Court, 22.02.2007, 287 U.S. 45 (1932), *Poewll v. Alabama*.
Arvutivõrgus: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/308/444/case.html>.

valmistada, muutub kaitsja määramine teeskluseks ja põhiseaduses sätestatud nõudeid on sellega vaid formaalselt järgitud.⁹⁸

USA kohtupraktika pinnalt võib leida mitmeid markantseid näiteid selle kohta, mida võib endaga kaasa tuua ebaefektiivse kaitse pakkumine. Kaitseõiguse tagamata jätmist loetakse USA kohtupraktika kohaselt sedavõrd oluliseks põhiõiguste rikkumiseks, et see võib viia isegi süüdimõistva kohtuotsuse tühistamiseni. USA-s peetakse primaarseks seda, et süüdistataval on õigus saada efektiivset õigusabi.

Üheks selliseks näiteks, kus süüdimõistev kohtuotsus tühistati on kaasus *Glasser vs. Ameerika Ühendriigid*. Selles kaasuses vaatas USA ülemkohus kohtuasja süüdistatava süüdimõistmises uuesti läbi ebaefektiivse kaitse tõttu. Ülemkohus tühistas selles asjas süüdimõistva kohtuotsuse põhjusel, et Glasseri kaitsja oli olnud kaassüüdistatava kaitsjaks samas kohtuasjas ning ilmneseid asjaolud, millest võis järeldada, et tegemist võis olla huvide konfliktiga.⁹⁹

Oluline on märkida, et USA kohtupraktika kohaselt peab olema süüdistatavale tagatud õigus kaitsele ja õigusabile põhiseadusega, sest põhiseadusliku aluse puudumise korral ei ole süüdistataval mingit õigust kaevata ebaefektiivse kaitse teostamise osas isegi mitte olulise puudujäägi peale kaitsja tegevuses. Kaasuses *Coleman vs. Thompson* leidis ülemkohus, et kuna Colemanil ei olnud põhiseaduslikku õigust kaitsjale, ei saa tema kaebust ebaefektiivse kaitsja tegevuse peale rahuldada. Kohus ei sekku süüdistatava ja kaitsja vahelistesse suhetesse, kui õigus kaitsjale ei ole süüdistatavale põhiseadusega tagatud.¹⁰⁰ Kui süüdistatavale on põhiseadusega tagatud õigus kaitsjale, siis ei tehta USA kohtupraktikas vahet, kas tegemist on õigusabi korras määratud kaitsjaga või lepingulise kaitsjaga, kohtul on kohustus rikkumise korral sekkuda mõlemal juhul. USA kohtupraktikast tulenevalt on kaitsjatele õigusaktidega sätestatud konkreetsed juhised, mille täitmata jätmise korral saab väita ebakompetentsust ja ette heita kaitse ebaefektiivsust õigusabi osutamisel.

Eestis on õigusabisüsteemi järelevalve erinevalt USA kohtupraktikast mõnevõrra erinev. Eesti kohtusüsteem üldjuhul ei sekku õigusteenuse osutamisse. Kaitsja tegevusse sekkumine kohtu poolt on pigem erand. Töö autorile teadaolevalt ei ole Eesti kohtupraktikas ühtegi kohtuotsust tühistatud ebaefektiivse kaitsega seoses, kuid see ei tähenda, et probleem täielikult puudub.

⁹⁸ U. S. Supreme Court, 22.02.2007, 308 U.S. 444, *Avery v. Alabama* (1940).
Arvutivõrgus: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/308/444/case.html>.

⁹⁹ U. S. Supreme Court, 22.07.2007, 315 U.S. 60 (1942), *Glasser v. United States*.
Arvutivõrgus: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/315/60/case.html>.

¹⁰⁰ U. S. Supreme Court, 24.06.1991, 501 U.S.722, *Coleman v. Thompson* (1991).
Arvutivõrgus: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/501/722/case.html>

Põhjus, miks kohus üldjuhul ei sekku on selles, et kaitsjat ei loeta riigi esindajaks ja seda isegi mitte siis, kui tegemist on riigi õigusabi korras määratud kaitsjaga. Kaitsjad töötavad sõltumatuse põhimõtte alusel. Kaitsjad, kes on advokaadid lähtuvad kaitseülesannete teostamisel muuhulgas ka eetikakoodeksist ja kutse-eetikast. Kaitsjate ülesanne ei ole menetluses tegutseda mitte õiguskaitseorganite suuniste alusel, vaid silmas pidades üksnes kaitsealuse õigusi ja huve. Seega ei saa riik väga sekkuda kaitsja tegevusse. Kui riik piirab kaitsja sõltumatust, võib see kaasa tuua ebaefektiivse kaitse, kuid kui riik seda ei tee, võib see omakorda viia ebaefektiivse kaitseni. „Riik rikub süüdistatava õigust efektiivsele kaitsele kui ta sekkub kaitsja iseseisvatesse otsustesse kaitse suuna kohta.“¹⁰¹

Seda ilmestab Riigikohtu praktika, millest lähtudes ei nõustunud kriminaalkolleegium kassatsioonkaebustest tuleneva väitega, nagu oleks maakohus jätnud süüdistatavale kokkuleppemenetluses kaitseõiguse tagamata, kuna ei pööranud tähelepanu süüdistatavale määratud kaitsja väidetavalt hoolsusetule tegevusele. Kolleegium tugines siin EIK seisukohale, mille kohaselt riik vastutab oma organite tegevuse eest.¹⁰² Advokaadist kaitsjat, isegi, kui tegemist on riigi poolt määratud kaitsjaga, ei saa käsitada riigiorganina. Võttes arvesse advokaadi sõltumatust riigist, on tema tegevus kohtuasjas olemuslikult tema ja tema kaitsealuse vaheline asi ning riik saab selle eest vastutada vaid teatud erandlikel juhtudel. Kolleegium leidis, et riigi poolne sekkumata jätmine advokaadi tegevusse ei jätnud süüdistatava ilma praktilisest ja tõhusast õigusabist. Veenvad tõendid selle kohta, et süüdistatava nõustumine kokkuleppega võis olla tingitud puudulikust õigusnõustamisest puudusid.¹⁰³

USA kohtupraktikast tulenevalt peab süüdistatav tõendama kaitsja töö ebaefektiivsuse korral nii kaitsja ebakompetentsust, kui ka kahjustava elemendi olemasolu. Ebakompetentsuse tõestamiseks peab süüdistatav tõendama, et kaitsja tegi tõsiseid vigu, mille tõttu kaitse ei funktsioneerinud nii nagu on ette nähtud põhiseadusega. Kahjustava elemendi tõestamiseks peab süüdistatav tõendama, et kaitsja töö kahjustas juhtumit, mille tagajärjel ei olnud menetlus kaitsealuse suhtes õiglane ning menetluse tulemus usaldusväärne.¹⁰⁴ USA-s on

¹⁰¹ A. Soo. Kuidas tagada efektiivne riigi õigusabi kriminaalmenetluses? Juridica. 2014, IX, lk 704.

¹⁰² EIK otsus 21.06.2011, 56185/07, *Mader vs. Horvaatia*, p-d 160- 161 koos viidetega varasemale kohtupraktikale.

¹⁰³ RKKo 04.11.2011, nr 3-1-1-81-11, p 25.1.

¹⁰⁴ A. Soo. Ebaefektiivne kaitse kriminaalmenetluses: mõiste ja probleemistik. Juridica 2007/VI, lk 360.

efektiivse kaitse osutamise teema aktuaalsus olulise tähtsusega. Olulist tähelepanu pööratakse sellele, et süüdistatavate suhtes läbi viidav menetlus oleks õiglane.¹⁰⁵

Ka Eesti Vabariigi Riigikohus on oma praktikas asunud seisukohale, et riik peab süüdistatavale tagama sellise õigusabi, mis on praktiline ja efektiivne.

Kriminaalkolleegium on rõhutanud, et tulenevalt EIK praktikast on kohtul kohustus kontrollida, et valitud kaitsja ka tegelikult oma ülesandeid täidab.¹⁰⁶

EIÕK artikli 6 lõike 3 p c mõtte sisuks on kaitsja abi, mitte üksnes kaitsja nimetamine või osavõtt menetlusest. EIK lahendas vaidlust, mis sisaldas avaldaja etteheidet selle kohta, et määratud kaitsja viibis küll kõigi menetlustoimingute juures, kuid jäi seal passiivseks, allkirjastades üksnes menetlusedokumente. EIK on osutanud konventsiooni artikli 6 lg 3 c sõnastusele, mis sätestab õiguse saada õigusabi ning ei piirdu õigusega riigi kulul kaitsja määramisega. Vastav säte ulatub kaugemale üksnes formaalselt kaitsja määramisest, sest määramine iseenesest ei tarvitse tagada veel kaitseõigust. Seega ei vabane riik täielikult vastutusest oma kohustuste täitmisel üksnes kaitsja formaalse määramisega.¹⁰⁷

EIK tuvastas EIÕK artikli 6 lg 3 p c riive kohtu poolt asjas, kus avaldajale määrati kriminaalasjas korduvalt riigi kulul kaitsja. Esimene kaitsja loobus kaitseülesannete täitmisest eetilistel kaalutlustel ning järgmisest kahest kaitsjast loobus avaldaja nende väidetava ebakompetentsuse tõttu. Kohus aga keeldus aktsepteerimast loobumist viimasena määratud kaitsjast ning jätkas kohtulikku arutamist, mistõttu esindas avaldajat kaitsja, keda avaldaja ei soovinud kaitsjana aktsepteerida. Avaldaja esitas EIK-le kaebuse konventsiooni artikli 6 lõigete 1 ja 3 riive tuvastamiseks nende koosmõjus. EIK kohtupraktika kohaselt on kaitseõiguse teostamine ennekõike kohtualuse ning tema kaitsja vaheline asi ning riik peab sekkuma siis, kui kaitseõiguse rikkumine on ilmne või selle kohta esitatakse selge väide. Käesolevas asjas tuvastas EIK konventsiooni riive seetõttu, et kohus jätkas asja arutamist olukorras, kus avaldaja oli teatanud usaldamatusest kaitsjate suhtes. EIK tuvastas, et siseriiklik kohus täitis formaalselt kohustuse kaitsja tagamiseks, kuid ei taganud sisuliselt kaitseõigust konventsiooni artikli 6 lg 3 p c tähenduses. EIK leidis, et kui isik teatab loobumisest riigi määratud kaitsjast usaldamatuse tõttu, siis tuleb kaitseõiguse tagamiseks määrata uus kaitsja.¹⁰⁸

¹⁰⁵ A. Soo. Ebaefektiivne kaitse kriminaalmenetluses: mõiste ja probleemistik. *Juridica* 2007/VI, lk 360.

¹⁰⁶ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 02.08.2010 määrus nr 3-1-1-61-10 p 10.1.

¹⁰⁷ EIK otsus 10.04.2012, 8088/05, *Gabrielyan v. Armeenia*.

¹⁰⁸ EIK otsus, 03.07.2012, 50002/08, *Falcao dos Santos v. Portugal*.

Siseriiklike kohtute praktika aga võib mõnevõrra erineda EIK praktikast määratud kaitsja taandamise osas kohtumenetluse kestel usaldussuhte kaotamise tõttu kaitsjaga. Riigikohus on leidnud, et kuigi süüdistatav taotles määratud kaitsja taandamist ja kaitsja taotles riigi õigusabi osutaja vahetamist, ei ole kaitseõigust rikutud, kui puuduvad RÕS §-s 19 toodud alused kaitsekohustusest keeldumiseks või kui ei esine KrMS § 46 lg-st 1 tulenevaid aluseid kaitsekohustustest loobumiseks. Usaldussuhte katkemise tõttu kaitsjaga ei ole riigi õigusabi osutaja vahetamine igas menetluse etapis enam otstarbekas. Riigikohtu hinnangul ei rikutud süüdistatava kaitseõigust üksnes usalduse kaotamise tõttu määratud kaitsja taandamata ja vahetamata jätmisega kohtumenetluse kestel.¹⁰⁹

Võrreldes eelneva kahe kaasuse põhjal EIK prakat ja Riigikohtu praktikat, saab järeldada, et siseriiklik praktika erineb EIK käsitlest kaitsja taandamise osas. Sisuliselt on nii EIK kui ka Riigikohtu kaasuste puhul tegemist usaldussuhte kadumisest tingitud kaitsja taandamise taotlustega. EIK seisukoha järgi on eeltoodud näite varal tegemist kaitseõiguse riivega EIÕK artikli 6 lg 3 p-s c toodud kitsamas tähenduses, kuna süüdistatavale ei võimaldatud kaitsta ennast tema poolt valitud kaitsja abil. Samas ei ole siseriiklik kohus rikkunud kuidagi süüdistatava kaitseõigust laiemas tähenduses, st et süüdistataval olid olemas vahendid kaitsja menetluses osalemise näol, et kaitsta end talle esitatud süüdistuse vastu seaduses ettenähtud vahenditega. Ka menetlusökoonoomia printsiipi arvestades ei oleks apellatsioonistmes kaitsja vahetamine ilma tõsise kaitseõiguse rikkumiseta otstarbekas olnud. Ka Riigikohus on kaitseõigust laiemas mõttes defineerinud järgmiselt: „Kaitseõigus on menetlusõiguse üks põhilisi õigusriiklike põhimõtteid ning annab isikule õiguse kaitsta end talle esitatud süüdistuse vastu seaduses ettenähtud vahenditega.“¹¹⁰ Seda põhiõigust kaitsjale ei ole Riigikohus eeltoodud lahendi põhjal rikkunud.

Samas on EIK selgitanud kaitseõiguse kontrollimise ulatust ja kohustust, toonitades lahendis *Daud vs. Portugal*, et riiki ei saa pidada vastutavaks igas kaitsja töö puudujäägis, kuna kaitsja on riigist sõltumatu. Kaitse teostamine on oma olemuselt kaitsja ja süüdistatava vaheline asi, olenemata sellest, kas kaitsja on määratud riigi õigusabi korras või kaitsealuse enda poolt valitud. Pädevad riigivõimu organid on konventsiooni artikkel 6 lõike 3 punkt c alusel kohustatud sekkuma üksnes siis, kui kaitsja poolt oma ülesannete ebaefektiivne täitmine on silmnähtav või sellele on riigi tähelepanu juhitud.¹¹¹ Kaitsjate töö hindamisel on EIK võtnud arvesse kaitsjale ettevalmistamiseks antud aega, kordade arvu, millal kaitsja käis süüdistatavat

¹⁰⁹ RKKKo 15.11.2010, nr 3-1-1-70-10, p 24.

¹¹⁰ RKKKm 22.11.2002 nr 3-1-1-114-02, p 7.3

¹¹¹ EIK 21.04.1998, 11/1997/795/997, *Daud v. Portugal*.

Arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58154>

vanglas vaatamas, kriminaalasja mahukust ja veel mitmeid kriminaalmenetlusest tulenevaid spetsiifilisi asjaolusid.

Eestis sätestab kaitsjate õigused ja kohustused kriminaalmenetluse seadustik ja advokatuuriseadus, kuid otsesid käitumisjuhiseid, millest tulenevalt võib tegu olla ebaefektiivse või ebakompetentse kaitsega, seadustest ei tulene. Kuna riik ei saa üldjuhul kriminaalmenetluse käigus peale kaitsja määramise kaitse efektiivsuse tagamiseks midagi ära teha, peab olema muu võimalus, et süüdistatavale efektiivne kaitse tagada.¹¹² Siiski on seadusandja näinud ebaefektiivse menetluse vältimiseks ette sätted, mil võib kaitsja kõrvaldamine kriminaalmenetlusest kõne alla tulla. Näiteks sätestab RÕS § 20 lg 3¹ alused määratud kaitsja menetlusest kõrvaldamiseks, kas asjatundmatuse või hooletuse tõttu.

Lisaks kaitsja menetlusest kõrvaldamisele ebaefektiivsuse tõttu annab KrMS § 273 lg 4 kohtule enne seda veel võimaluse kriminaalasja mittetundva kaitsja osas kohtuistung kuni kümneks päevaks edasi lükata koos sellest tingitud menetluskulude jätmisega kaitsja kanda. Kuigi kriminaalmenetluse seadustik (§ 42 lg 1 p-d 1 ja 2) sisaldab kriminaalmenetluse käigu eest vastutavate subjektide – uurija, prokuröri ja kohtu pädevust kaitsja määramisel ning kaudselt ka kohustust tagada kaitseõigus, siis efektiivse kaitse tagamist peab jälgima menetlust juhtiv kohus. KrMS § 47 lg-st 2 tulenevalt on kaitsjal kohustus anda kriminaalasjas vajalikku õigusabi.

Töö autori arvates võiks seadusandja kaaluda võimaluse korral kriminaalmenetluse seadustiku § 55 täiendamist konkretiseerides sätet kaitsja taandamise kohta hooletuse või asjatundmatuse tõttu. Kuna seaduse koostamisel järgib seadusandja eelkõige legaalsuse ja õigusselguse põhimõtet, siis on töö autori arvates oluline, et kriminaalmenetluse seadustikus oleks lahti kirjutatud, mida mõeldakse mõistete hooletus ja asjatundmatus all. KrMS §-s 55 viidatakse taandamise alustele RÕS § 20 lg-le 3¹ kuid taandamise alused võiksid olla parema ülevaate saamiseks konkretiseeritult sätestatud kriminaalmenetluse seadustikus.

Mõiste hooletu kaitsja kohta võiks seaduse kohaselt tähendada sellist kaitsjat, kes jätab mõjuva põhjuseta ilmumata kohtuistungile või menetlustoimingule, kuigi ta on teadlik nende toimumise ajast.

Samuti võiks hooletust sisustada kaitsja poolt oma kaitsealusele vajalikest asjaoludest teatamata jätmisega, millest kaitsja teadis ja milleks oleks tulnud kaitsealust teavitada. Siia kuulub näiteks menetluslike nüansside selgitamine kaitsealusele, kaitsealusega

¹¹² A. Soo. Ebaefektiivne kaitse kriminaalmenetluses: mõiste ja probleemistik. Juridica 2007/VI.

konsulteerimata jätmine või kaitsealust puudutavate dokumentide edastamata jätmine kaitsealusele, kaitseakti esitamata jätmine. Hooletuse alla võiks kuuluda ka kaitsja poolt kaitsealust puudutava kaasuse materjali läbi töötamata jätmine ja ebapiisav asja ettevalmistamine, mille tulemuseks on ebaefektiivne kaitse, mille tagajärjeks on kaitseõiguse rikkumine. Hooletuks käitumiseks tuleks pidada ka kaitsestrateegia puudulikkust väljatöötamist, mille tulemusena tegutseb kaitsja suvaliselt, on väheaktiivne või tegevusetu ja selle tulemusena jääb kaitse ebapiisavaks. Samuti kuulub siia kliendi soovi vastaselt apellatsioon- või kassatsioonkaebuse esitamata jätmine või tähtaegselt esitamata jätmine ja kohtu kirjadele tähtajaks vastamata jätmine.

Asjatundmatu kaitsja kriminaalmenetluses võib kaitsealuse suhtes olla sellisel määral kahjustav, et rikub tema kaitseõigust ja seeläbi õigust õiglasele menetlusele. Asjatundmatust tuleks mõista kaitsja poolt kohtuistungil kaitsealuse napolisõnalise küsitlemise all või sisustada kaitsealuse küsitlemata jätmisega. Asjatundmatu õigusabi osutamine võib väljenduda ka konkreetse kaasuse osas seisukohtade kujundamise suutmatuses või ebaselgete põhjenduste väljendamises. Asjatundmatu on ka menetluspõhimõtete või materiaalõiguse ebapiisav tundmine. Advokaat ei tohiks võtta esindamiseks juhtumit, milleks tal vastavad oskused puuduvad. Advokaadikutse eeldab, et advokaadi teadmised oleksid professionaalsed. Selle kindlakstegemisel tuleb lähtuda konkreetse kaasuse asjaoludest. Asjatundliku õigusteenuse eelduseks on see, et advokaat täiendab pievalt oma kutseoskusi ja teadmisi. Asjatundmatus advokaadi töös väljendub ka selles, kui kaitsja annab esindatavale kahjustavat või ebapädevat nõu. Asjatundmatuks kaitsja käitumiseks tuleb lugeda ka seda, kui kaitsja ei kasuta oskamatus tõttu kõiki seaduses antud võimalusi ja vahendeid kliendi kaitsmiseks.

Kuigi autor tegi ettepaneku seaduses hoolsuse ja asjatundmatuse tähenduse detailsemaks sõnastuseks, ei ole pakutud loetelu siiski ammendav. Autori arvamuse kohaselt ei ole võimalik taandamise aluste loetelu liiga kitsalt seaduses sisustada. Seadusesse detailsema loetelu toomise eesmärk oleks küll täpsemate juhiste andmine seaduse kohaldajale ja samas ka juhtnõör kaitsjatele, kuid iga kaitsja taandamisjuhtum sõltub siiski konkreetse kaasuse asjaoludest ning sellest tulenevalt ei ole võimalik juhiseid taandamisalusteks ammendavalt sõnastada. Ka sellest tulenevalt ei saaks olla juhised liiga konkreetsed, et kaitsjate tegevusse ei saa liiga detailselt sekkuda, sest see võiks ohustada nende sõltumatust kaitse teostamisel.

Autor nõustub A. Soo poolt väljendatud seisukohaga standardite kehtestamise osas kaitsjatele, et arvestada tuleb ka kaitsjate sõltumatuse põhimõttega. Kaitsjate pädevuse kindlaks-

tegemiseks tuleks koostada piisavalt üksikasjalik standard, kuid see ei tohiks olla liiga detailidesse laskuv, et mitte ignoreerida kaitsjate sõltumatuse põhimõtet.¹¹³

Nimetatud täienduse eesmärgiks oleks kaitsja taandamise süsteemi täpsustamine ja õigusselguse toomine. Kui isikule on määratud riigi õigusabi, tuleb tagada, et kvaliteene ja efektiivne õigusabi oleks talle kättesaadav.

Kaitsja taandamise või kaitsja kõrvaldamise juhtumitesse tuleks suhtuda juhtumipõhise lähenemise kaudu. Ebaefektiivse kaitse kahtluse ilmnemisel on oluline välja selgitada, kas kaitsja tegevus langes allapoole mõistliku efektiivsuse piiri ning, kas kaitsja tegevuse tulemusena jäi kõrvaltvaatajale mulje, et menetlus ei ole olnud süüdistatava suhtes õiglane.¹¹⁴

Ebaefektiivne kaitsja ei pea olema tingimata ebakompetentne, võib aga olla ebaprofessionaalne või hooletu jättes näiteks tähtaegselt tegemata menetlustoimingut, mis osutub kaitsealusele määravaks menetluse resultaadi osas. Kaitsja ebaprofessionaalsus võib väljenduda ka selles, et kaitsja võib anda kahjustavat nõu või ei kasuta kõiki seaduslikke viise ja vahendeid kliendi kaitsmiseks.¹¹⁵

Äärmiselt keeruline on välja töötada juhendumiseks sobilikku määratlust ebapädeva kaitse kohta. Nii USA ülemkohus kui ka EIK on märkinud, et kaitsja ebaefektiivsuse hindamine sõltub alati konkreetsetest asjaoludest.

Otsuses *Strickland vs. Washington* on ülemkohus rõhutanud, et kaitsja ebakompetentsuse kaebused tuleb lahendada juhtumipõhiselt ning kindlasti tuleb välja selgitada ebapädeva töö kahjulik mõju. Peab olema selgelt eristatav, et kaitsja vead olid nii tõsised, et nende tõttu ei olnud menetlus kaitsealuse suhtes õiglane ning menetluse tulemus usaldusväärne.¹¹⁶

Euroopa kohtupraktika lähtub samuti juhtumipõhisest põhimõttest. Kaasuses *Öcalan vs. Türgi* märkis EIK, et arvamuse selle kohta, kas EIÕK artikli 6 lõike 3 punktis c sätestatu on konkreetsel juhul tagatud, saab anda ainult konkreetse menetluse olemust ja faktilisi asjaolusid arvesse võttes.¹¹⁷

Seega peaks ka siseriiklik kohus lähtuma alati juhtumipõhiselt, kas kaitsja tegevus langes allapoole mõistliku efektiivsuse piiri.¹¹⁸ Riigikohus on leidnud, et kohtul on kohustus

¹¹³ A. Soo. Kuidas tagada efektiivne riigi õigusabi kriminaalmenetluses? Juridica IX 2014, lk 707.

¹¹⁴ A. Soo. Ebaefektiivne kaitse kriminaalmenetluses: mõiste ja probleemistik. Juridica VI 2007, lk 369.

¹¹⁵ M. Sillaots. Kaitsja võimalikust rollist ja seisundist Eesti tulevases kriminaalmenetluses. Juridica 2000, nr 2, lk 91.

¹¹⁶ 466 U.S. 668 (1984). Arvutivõrgus: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/501/722/case.html>.

¹¹⁷ EIK otsus 12.05.2003, 46221/99, *Öcalan v. Türgi*.

¹¹⁸ A. Soo. Ebaefektiivne kaitse kriminaalmenetluses: mõiste ja probleemistik. Juridica 2007, nr 6, lk 369.

kontrollida, et valitud kaitsja oma ülesandeid kvaliteetselt täidab. Kui kaitsja on menetluses ebapädev ja asjatundmatu ning selle tõttu jäävad süüdistatava õigused kaitseta, tuleb selline kaitsja menetlusest taandada.¹¹⁹ Riigikohus on ka varasemas praktikas rõhutanud, et kaitseõiguse tagamise põhimõte tähendab kriminaalmenetluse käigu eest vastutavate ametiisikute ja nende kaudu riigi kohustust. Kaitseõiguse tagatuse küsimus ei piirdu ainult kaitsealuse ja tema kaitsja vahelise suhtlemisega.¹²⁰

Eeltoodust tulenevalt on kaitse efektiivsusel kriminaalmenetluses oluline roll, sest kaitsja peab tõhusalt tegutsema kõikide kaitseülesannete täitmisel, seda eriti raskete kuritegude puhul, kui kaitsealust võib oodata karm karistus.

2.1. Riigi õigusabi süsteemist Ühendatud Kuningriigis ja Ameerika Ühendriikides ning ettepanekud Eesti riigi õigusabi süsteemi muutmiseks

Ühendatud Kuningriikide valitsus on aastaid töötanud riigi õigusabi süsteemi muutmise eesmärgil. Valitsuse mure on hoida kokku kriminaalmenetluses õigusabile tehtavaid kulusi ning samas tõsta teenuse kvaliteeti ja tekitada inimestes usaldust riigi poolt pakutava õigusabiteenuse suhtes. Prioriteediks on kuritegevuse vähendamine, mis tähendaks ka vähem õigusabikuluseid riigile. Samuti on arendamisel laiaulatuslikuma kaitseteenuse võimaldamine kriminaalasjades. Probleemiks on kaitsjate jäänud kahtlustatavad ja süüdistatavad. Kõikidele kahtlustatavatele ja süüdistatavatele ei suudeta pakkuda kvaliteetset ja kättesaadavat õigusabi teenust. Õigusabi saamine on probleemiks ka kinnipidamisasutustes viibivatele isikutele. Kinnipidamisasutustes viibivad isikud vajaksid riigi õigusabi esmajärjekorras, kuna tavaliselt on tegemist varatute isikutega. Riiklikul tasandil esineb õigusabi andmisel nii õiguspraktilist kui ka finantsilist laadi takistusi. Valitsus on tunnistanud, et vangidele ja kuriteos kahtlustatavatele ei suudeta tagada piisavat riigi õigusabi teenust.¹²¹

Ühendatud Kuningriigi kõigis kolmes jurisdiktsioonis kehtib süsteem, mille alusel võib õigusalast nõu või kohtus esindamist vajav isik saada rahalist abi riiklikest vahenditest, kelle sissetulek on väike või tagasihoidlik. Riigi õigusabi rahastamist toetab õigusabi fond.

¹¹⁹ RKKm 02.08.2010 nr 3-1-1-61-10, p 10.1.

¹²⁰ RKKm 29.01.2002 nr 3-1-1-3-02, p-d 7.1 ja 7.2.

¹²¹ Nicola Padfield. Transforming legal aid. Archbold Review, 2013, 5. Arvutivõrgus: <https://www.archbolde-update.co.uk/PDF/2013/Archbold%205-2013%20v%203.pdf> lk 5-6.

Ministrite tasandil vastutab õigusabi küsimuste eest lordkantsler. Inglismaal ja Walesis haldab õigusteenuste komisjon (*Legal Aid Agency*) sellise õigusabi andmist, mis kuulub kahe eri üksuse – ühiskondliku õigusteenistuse (tsiviilasjad - *Civil Legal Advice*) ja kriminaalkaitse teenistuse (*Criminal Legal Advice*) – pädevusse. Kriminaalkaitse teenistus pakub õigusabi kriminaalasjades, et abistada isikuid, kes on uurimise all või keda ähvardab kriminaalsüüdistus. Isiku õiguse saada õigusabi kriminaalasjades määrab kindlaks kohus, kus asja arutatakse. Rahukohtus on süüdistatav riigi õigusabi kõlblik üksnes juhul, kui ta läbib rahaliste vahendite testi ja abi andmine on õigusemõistmise huvides. Rahukohtud tegelevad peamiselt kriminaalasjadega ning vaatavad läbi suurema osa kuritegudest. Raskemad kuriteod saadetakse menetlemiseks Kroonikohtusse. Kroonikohtus kohtumenetlust ootavad süüdistatavad vastavad automaatselt õigusemõistmise huvide kriteeriumile ja saavad riigi õigusabi. Kroonikohus on riiklik kohus, mille istungeid peetakse Inglismaa ja Walesi eri keskustes. Kroonikohus tegeleb kõigi rahukohtutest edasi saadetud tõsiste kriminaalasjadega. Kuna Kroonikohus tegeleb kõige raskemate kuritegude menetlemisega ja karistumäärad on ranged, saavad need süüdistatavad riigi õigusabi sõltumata nende majanduslikust olukorrast. Kohtuasju vaatavad läbi kohtunik ning kaksteist avalikkuse esindajast vandekohtunikku. Süüdistatavatel võidakse paluda tasuda osa juhtumi menetlemisega seotud kuludest oma sissetulekust või varadest. Süüdistatavad, kes on tasunud osa kuludest ja on seejärel õigeks mõistetud, saavad tasutud summa tagasi koos intressidega.

Linnapiirkondades annavad lisaks õigusala nõu ja osutavad esindamise teenust õiguskeskused. Selline abi võib olla tasuta, sõltuvalt olemasolevatest vahenditest. Seda rahastavad kohalikud omavalitsusasutused. Tasuta nõuandeid jagavad ka kodanike nõuandebürood (*Citizens Advice Bureaux*) ning spetsiaalsed nõuandekeskused, mida haldavad erinevad vabatahtlikud organisatsioonid.¹²²

Ühendatud Kuningriigis toimub kriminaalmenetluses kaitseadvokaatide riiklik rahastamine astmeliselt, sõltuvalt protsessi õiguslikust kvalifikatsioonist, keerukusest, mahukusest ja ajalisest kestvusest.¹²³ Riigi õigusabi teenust osutavad advokaadid jagunevad kaheks.

Ühed on riigi õigusabi osutajad ehk riiklikud advokaadid (PDS - Public Defender Service) kelle tasustamine toimub riigi poolt finantseeritavatest vahenditest ja kindlaks määratud summas. Nad on kohaliku omavalitsuse ametnikud ja töötavad samadel põhimõtetel nagu

¹²² Õigusabi. Inglismaa ja Wales. Arvutivõrgus: https://e-justice.europa.eu/content_costs_of_proceedings-37-DE-et.do?clang=et

¹²³ Operation Cotton Appeal: the FCA Skeleton argument, May 14, 2014. Arvutivõrgus: <http://jackofkent.com/2014/05/operation-cotton-appeal-the-fca-skeleton-argument/> punkt 6.5.

näiteks Eestis prokurörid. Ühendatud Kuningriigis tegutsevad ka advokaatide bürood, nagu Eestis Advokatuur, kõrvuti riigi õigusabi pakkuvate advokaatidega. Kutseorganisatsiooni kaitsjad osutavad riigi õigusabi määratud korras. Kuigi on avaldatud arvamust, et riigi õigusabi büroodes töötavad PDS advokaadid ei saa olla piisavalt sõltumatud nagu erabüroodes töötavad advokaadid ning ei osuta seetõttu piisavalt pühendumust klientidele, ollakse siiski Ühendatud Kuningriigis valdavalt seisukohal, et kvaliteetset õigusabi pakuvad siiski ka riigi õigusabi büroodes töötavad advokaadid (PDS-d). Nende teenuse kvaliteet, kliendi vajadustele tähelepanu pööramine ja teenus ning hinnad on võrreldavad sõltumatu sektori hindadega. Riiklik rahastatus PDS-ile on kasvanud, kuna kriminaalasju lahendavate erapraksise advokaatide arv on vähenenud.¹²⁴ Määratud kaitsjad saavad tasu madala tunnihinna alusel, kuid riiklikel kaitsjatel on stabiilne ja kindel sissetulek. PDS kaitsjate, kes on ainult riigi õigusabi osutajad, kindlaks määratud tööajad ja mure puudumine kasumi pärast võimaldab neil kaitsjatel juhtumitega rahulikult tegeleda.

Ühendatud Kuningriigis riigi õigusabi osutavatel (PDS) advokaatidel, kes töötavad põhikohaga, on oma koodeks, millest nad peavad õigusabi osutamisel juhinduma ning lisaks ka ametialane koodeks, mida tuleb järgida.¹²⁵ Koodeksis sätestatu kohaselt ei või riiklikus süsteemis töötavad PDS advokaadid esindada korraga mitut klienti, kui see toob kaasa riski huvide konflikti tekkeks. Advokaat peab eelnevalt klienti huvide konflikti riskist teavitama ning peab selgitama, et kliendil on õigus otsida endale advokaat väljastpoolt PDS advokaaditeenust. Samuti tuleneb koodeksist kohustus selgitada kliendile, et kui klient soovib, et PDS advokaat jätkab tema esindamist ka siis kui advokaadil on teisi kliente, peab iga klienti kaitsma konfidentsiaalsusnõudeid järgides. Nõusolekut selle kohta, et advokaat esindab samaaegselt ka teist klienti, kinnitab klient kirjalikult. Kui tekib huvide konflikt, peab advokaat loobuma nende klientide esindamisest, keda konflikt kahjustab.¹²⁶

Samuti on Ameerika Ühendriikides levinud aramus, et määratud advokaadid osutavad riiklike kaitsjatega võrreldes halvema kvaliteediga õigusabi. Põhjus, miks nii arvatakse peitub selles, et menetleja pädevuses on otsustada, kelle ta advokaatidest kaitsjaks määrab.¹²⁷ Riikliku kaitsja isiku valimise pädevust aga menetlejal ei ole. Riiklikel kaitsjatel on stabiilne sissetulek, mis ei sõltu nende töö hulgast, menetluse keerukusest ega nende käes olevate

¹²⁴ Alec Samuel. The Young Aspiring Criminal Barrister. The Public Defender Service. 28.03.2014.

Arvutivõrgus: <http://www.criminallawandjustice.co.uk/>

¹²⁵ Operation Cotton Appeal: the FCA Skeleton argument, May 14, 2014. Arvutivõrgus: <http://jackofkent.com/2014/05/operation-cotton-appeal-the-fca-skeleton-argument/> punkt 5.1.

¹²⁶ Operation Cotton Appeal: the FCA Skeleton argument, May 14, 2014. Arvutivõrgus: <http://jackofkent.com/2014/05/operation-cotton-appeal-the-fca-skeleton-argument/> punkt 7.3.

¹²⁷ A. Soo. Kuidas tagada efektiivne kaitse kriminaalmenetluses? Juridica 2014, nr 9, lk 704.

kriminaalasjade arvust. Määratud kaitsjad saavad aga tasu kindlaks määratud ja madalama tunnihinna alusel, kui riigi õigusabi büroodes töötavad kaitsjad. Seega on riigi palgalistel kaitsjatel motiveerivam tasustamissüsteem kindlaks määratud suurusjärgus sissetuleku näol.¹²⁸

„Riigi õigusabi büroode ülalpidamist peetakse õiguskirjanduses küll kulukamaks kui määratud advokaadist kaitsjate süsteemi, kuid selle eeliseks on pakutava õigusabi parem kvaliteet. Kui riigis on välja kujunenud kohtupraktika, mille põhjal võib efektiivse kaitse õiguse rikkumine päädida süüdimõistva kohtu otsuse tühistamise ja süüdistatavale uue menetluse tagamisega (Eestis veel sellist kohtu praktikat ei ole), võib riigi õigusabi büroode süsteem kujuneda isegi odavamaks, kui määratud kaitsjate süsteem“.¹²⁹ Ameerika Ühendriikides, kus eri osariikides toimivad väikeste erinevustega süsteemid, tegutsevad erapraksiste advokaadibürood kõrvuti riigi õigusabi pakkuvate advokaatidega, kaldutakse enamuses osariikidest arvama, et kvaliteetsemat õigusabi pakuvad siiski riigi õigusabi bürood. Riigi õigusabibüroodes töötavad kvalifitseeritud advokaadid, kes on valitud parimate kandidaatide hulgast rangete konkursside korraldamise tulemusena ning neile on riigi kulul võimaldatud täiendõpet ja koolitusi.¹³⁰

Riigi kohustuseks ei ole anda valikut advokaatide osas, küll aga on riigi kohustuseks leida kompetentne advokaat. Kui teatud juhtudel on saadaval ainult üks advokaat, on klient kohustatud tema teenuse vastu võtma. Samuti on võimalus olla vabatahtlikult ilma esindamata, kuid sellisel juhul peab klient arvestama, et tal puudub edasikaebeõigus protsessi ebaõigluse osas esindamatuse tõttu. On esinenud juhtumeid, kus riik ei võimaldanud vahendeid õiglase kohtumenetluse tarbeks ning on toimunud ulatuslik menetlusnormide rikkumine. Kaitseadvokaatide rahastamisel on arvestatud suurte kuludega vastavalt VHCC (Very High Cost Case ehk eriti mahukad kaasused) skeemi kohaselt.¹³¹

Kaitseadvokaatide rahastamise problemaatilisuse kohta on üheks näiteks apellatsioonikohtus (Court of Appeal, Criminal Division) 1. mail 2014 arutusel olnud erikaebus, milles leidis kohtunik Judge Leonard, et süüdistus tuleb tühistada protsessiõiguste rikkumise ja

¹²⁸ J. M. Andersons, P. Heaton. How Much Difference Does the Lawyer Make? The Effect of Defence Counsel on Murder Case Outcomes. – Yale Law Journal 2012 (122) 1, lk 154–217.

¹²⁹ A. Soo. Kuidas tagada efektiivne kaitse kriminaalmenetluses? Juridica 2014, nr 9, lk 704.

¹³⁰ J. A. C. Parker. What a Poor Defence! Exploring the Ineffectiveness of Counsel for the Poor and Searching for a Solution. – Jones Law Review 2003/7, lk 80–81; J. M. Andersons, P. Heaton. How Much Difference Does the Lawyer Make? The Effect of Defence Counsel on Murder Case Outcomes. – Yale Law Journal 2012 (122) 1, lk 154–217.

¹³¹ Alec Samuel. The Young Aspiring Criminal Barrister. The Public Defender Service. 28.03.2014. Arvutivõrgus: <http://www.criminallawandjustice.co.uk/>

kuritarvitamise tõttu. Kohtualuseid süüdistati kelmusega seotud kuritegudes. Kriminaalprotsessis osales kokku kümme advokaati. Kuna valitsus otsustas vähendada VHCC korras makstavaid tasusid advokaatidele, loobusid kõik kvalifitseeritud riigi õigusabi osutavad advokaadid süüdistatavatele õigusabi osutamisest. Süüdistatavate juristid osalesid küll kohtuprotsessil, kuid nad ei suutnud oma madala kvalifikatsiooni tõttu tagada süüdistatavatele kõrgetasemelist õigusabi. Seega jäid süüdistatavad ilma kvalifitseeritud õigusabist nendest mitteolenevatel põhjustel ning toimus menetlusnormide rikkumine.¹³²

Sageli kestavad menetlused aastaid pärast kuriteo toimumist, eriti kui tegemist on keeruka ja dokumendimahuka kaasusega. Riigi õigusabi korras määratud advokaatide puudumine kriminaalasjades, on menetluste ebamõistliku venimise põhjuseks. Selles nähakse probleemi, mis võib isegi viia kinnipidamisasutustes viibivate kahtlustatavate vabastamiseni. Alternatiivina probleemi lahendamiseks on kasutusele võetud kautsjonite rakendamine ja teised õiguskaitsevahendid, mis ei nõua loobumist põhjendatud süüdimõistmisest.¹³³ Kvalifitseeritud riigi õigusabi puudumine on kohtuprotsessi normide oluline rikkumine, mistõttu tuleb süüdistatavad õigeks mõista ilma kohtuprotsessi läbi viimata. Riik näeb ette süüdistatavate õigusabi rahastamise kriminaalprotsesside puhul. Advokaatide rahastus kriminaalprotsesside puhul toimub GFS (Graduated Fee Scheme) või VHCC korra kohaselt. GFS on kindla suurusega tasu, mis põhineb dokumentide hulgal, kohtuprotsessi pikkusel ja kuriteo olemusel. VHCC tasu põhineb advokaadi tunnitaskul. Advokaatide tunnitasku kujuneb läbirääkimiste tulemusel.¹³⁴

Protsessinormide rikkumise tõttu peatati 1. mail 2014 finantsinspektsiooni FCA (Financial Conduct Authority) poolt algatatud kriminaalasja menetlemine Kroonikohtus Southwarkis kohtuniku Judge Leonard Q.C. poolt. Süüdistatavad olid kohtu alla antud süüdistuses vara omandamises pettuse teel, millega rikkusid finantsteenuste -ja turu seaduse paragrahvi 23(1) lõikes 177(4)(a) sätestatut.¹³⁵ Süüdistatavad tegutsesid pangandusskeemis kolme erineva ettevõtte nimel. Tegemist oli äärmiselt keeruka kaasusega, mis klassifitseerus VHCC juhtumiks vastavalt LAA (Legal Aid Authority) määratlusele.¹³⁶ Kohtuistung toimumise aeg kriminaalasjas oli määratud 6. maiks 2014. Põhjus, miks kriminaalasja menetlemine peatati oli selles, et riiklikul tasandil sooviti õigusabikulusid minimeerida ning Justiitsministeerium

¹³² Operation Cotton Appeal: the FCA Skeleton argument, May 14, 2014. Arvutivõrgus: <http://jackofkent.com/2014/05/operation-cotton-appeal-the-fca-skeleton-argument/> punktid 1.1.- 1.7.

¹³³ Sama.

¹³⁴ Sama.

¹³⁵ R. v Crawley (Scott) [2014] EWCA Crim 1028; [2014] 2 Cr. App. R. 16 (CA (Crim Div)). Arvutivõrgus: <http://www.judiciary.gov.uk/wp-content/uploads/2014/05/r-v-crawley-others-21052014.pdf>

¹³⁶ R. v Crawley (Scott) [2014] EWCA Crim 1028; [2014] 2 Cr. App. R. 16 (CA (Crim Div)). Arvutivõrgus: <http://www.judiciary.gov.uk/wp-content/uploads/2014/05/r-v-crawley-others-21052014.pdf>

algatas seaduse muudatuse, mille tulemusena vähendati astmelisel alusel makstavaid õigusabitasusid. Samuti otsustati vähendada 30% võrra VHCC alusel makstavaid töötasusid. Advokatuuri standardikomisjon ei olnud eelnimetatud otsusega rahul ning leidis, et iga advokaat peab ise otsustama, kas pakutav töötasu on õiglane. Kui advokaat töötasuga ei nõustu, siis ei ole ta kohustatud tööd vastu võtma. Kohtuistung lükati kaitsjate leidmise keerukuse tõttu edasi 2015 aasta jaanuari. Kohus leidis, et süüdistusega viivitamine õigusabi võimaldamata jätmise tõttu riigi poolt on protsessi korra rikkumine. Süüdistatavatele ei võimaldatud advokaate, kellel oleks olnud piisavalt aega kohtuistungiks ette valmistada. Advokaatide puudumise põhjuseks oli VHCC protsessidega teglevate advokaatide töötasude alandamine. Kohus leidis, et esindatuse tagamine on riigi kohustus. Antud juhul ei suutnud PDS värvata piisavalt kompetentseid ja kogemustega advokaate, kes suudaksid oma rolli täita VHCC kaasuste lahendamisel riigi õigusabi osutades. Kohus leidis, et kui menetlus lükkub edasi riigi poolse viivituse tõttu ja ületab mõistliku aja garantiid, on tegemist protsessinormide jämeda rikkumisega, mistõttu tuleb süüdimõistmise korral kaaluda karistuste vähendamist.¹³⁷

Eeltoodud näide Ühendatud Kuningriikide riigi õigusabi süsteemi toimimise kohta näitab, kui oluline on riigi panus õigusabi süsteemi toetamiseks ja rahastamiseks. Ka Eestile ei ole võõras riigi õigusabi tasude piisavuse küsimus. Teatavasti on riigi õigusabi süsteemi loomise ja rakendamise algusest saati olnud aktuaalne, kas riigieelarvest eraldatud rahalised vahendid õigusabi osutamiseks on piisavad kvaliteetse õigusabi osutamiseks. Eesti Advokatuur on püsivalt eelarvevahendeid liiga nappideks hinnanud, kuna riigi õigusabi osutamise tasu ei ole siiani olnud võrreldav õigusteenuse turuhinnaga, vaid on kordi väiksem.

Kaitseõiguse tagamine on aga üks olulisemaid põhiõigusi ning selle rikkumine võib kaasa tuua alusetu süüditunnistamise või süüdistatava ebaõiglase kohtlemise. Ka Eesti Vabariigi Riigikohus on kaitseõiguse rikkumise tõttu tühistanud kahtlustatava vahistamise.¹³⁸ Riigikohus leidis, et kahtlustatava kaitsja teavitamine prokuröri poolt on toimunud liiga lühikese etteteatamise ajaga, mis ei andnud kaitsjale võimalust vajalikuks ettevalmistamiseks, et osaleda vahistamistaotluse arutamisel.

Prokuröri kohustuseks on teavitada kaitsjat viivitamatult vahistamistaotluse koostamisest ja sellise ajavaruga, et kaitsjale oleks tagatud mõistlik aega asja ettevalmistamiseks ja arutamiseks osalemisel. Kaitsja võib jätta vahistamistaotluse arutamisele kutsumata üksnes

¹³⁷ R. v Crawley (Scott) [2014] EWCA Crim 1028; [2014] 2 Cr. App. R. 16 (CA (Crim Div)).

Arvutivõrgus: <http://www.judiciary.gov.uk/wp-content/uploads/2014/05/r-v-crawley-others-21052014.pdf>

¹³⁸ RKKo 10.01.2013, 3-1-1-124-12, p 9.

juhul, kui kahtlustatav on sõnaselgelt kirjalikult kinnitanud, et ei soovi kaitsjat vahistamistaotluse arutamise juurde.¹³⁹

Töö autor on seisukohal, et kuigi Ühendatud Kuningriigis kaustusel oleval riigi palgaliste advokaatide süsteemil on miinuseid, võiks sellise süsteemi loomist kaaluda ka Eestis. See võiks aidata kaasa riigi õigusabi osutamise paremale toimimisele ja efektiivsema õigusabi tagamisele. Riigipalgalistel kindlatel advokaatidel oleks rohkem aega tegeleda riigi õigusabi vajajatega, nad ei peaks osutama riigi õigusabi teenust lepinguliste klientidega tegelemise arvelt. Riigi õigusabi osutajad suudaksid seega pakkuda kvaliteetsemat teenust, kuna nad ei peaks niivõrd muretsema tasude pärast. Töö autori arvates võiks Eestis riiklike kaitsjate süsteem toimida sarnaselt näiteks prokuratuuriga. Iga kohtumaja tööpiirkonnas peaks olema vajalik arv riiklikke kaitsjaid. Riigi õigusabi osutavad kaitsjad oleksid riigiametnikud, nende tasustamine toimuks kindla kuupalga meetodi alusel, sõltumata töö mahust või asja keerukusest. Töö kvaliteeti aitaks veelgi parandada spetsialiseerumine näiteks süüte liikide järgi ehk eraldi väärtegudega ja kriminaalasjadega tegelevad riigipalgalised kaitsjad. Kaitsjate spetsialiseerumist võiks kaaluda ka süütegude spetsiifikast tulenevalt (nt rahvatervisevastased, majandusalased, intellektuaalse omandi vastased süüteod, jne).

Töö autor ei nõustu täielikult kirjanduses ja eelpool toodud seisukohaga, milles märgitakse riigipalgaliste advokaatide süsteemi miinuspooleks advokaatide madalat motiveeritust. Töö autor leiab, et riigipalgaliste advokaatide süsteem suudaks isegi paremini tagada riigi õigusabi hea ja kvaliteetse toimimise. Kvalifitseeritud õigusabi tagamiseks peaks riik võimaldama vastavalt advokaadi spetsialiseerumisele erialaseid koolitusi ja täiendusõpet. Kvalifikatsiooni vastavuse kontrollimiseks tuleks teatud aja järel riigi õigusabi osutaval advokaadil oma teadmiste kinnitamiseks sooritada kutsesobivuse test, hindamisvestlus või eksam. Riikliku kaitsja süsteemi loomine aitaks parandada õigusabi kiiremat ja paremat kättesaadavust selle vajajatele. Töö autor on seisukohal, et konkurentsivõimelise palgatasemega riikliku õigusabi osutajate süsteemi loomisel ei esineks madalat motiveeritust. Kindla ja konkurentsivõimelise sissetulekuga töökoht, kus on tagatud täiendõpe, oleks kindlasti heaks motivaatoriks efektiivse õigusabiteenuse pakkumisel. Sellele lisanduvad muud hüved, mis kuuluvad avaliku teenistuse teenistujatele, näiteks riiklik vanaduspension, töölepingu seaduses sätestatust pikem põhipuhkus, täiendõppekulutuste hüvitamine. Eeltoodust tulenevalt leiab töö autor, et riigipalgaliste kaitsjate süsteem võiks Eestis edukalt toimida.

¹³⁹ RKKo 10.01.2013, 3-1-1-124-12, p 9.

3. Kas riigi õigusabi, kui tasuta teenus?

Ehkki kohtu poole abi otsimiseks peaks saama pöörduda ka inimesed, kellel ei ole oskust lugeda keerukas juriidilises keelepruugis kirja pandud seadusi, pole see ometi nii lihtne. Kui õiguslaseid teadmisi ei ole ja kui juriidilist keelepruuki ei tunne, tuleks leida professionaalne esindaja. Kui aga vaadata advokaatide tunnihindu, ei ole õigusteenus kõigile jõukohane. Üheks lahenduseks on võimalik taotleda riigipoolset õigusabi. Aga, kas see tähendab tasuta õigusteenust, mille eest kunagi maksta ei ole vaja?

Riigi õigusabi saamise võimaluste kohta on aeg-ajalt ilmunud artikleid, et teavitada majanduslikult vähem kindlustatud õigusabi vajavaid inimesi riigi õigusabi tähendusest¹⁴⁰, kuid läbi viidud uuringutest riigi õigusabi saamise võimaluste kohta¹⁴¹ selgub, et inimeste teadlikkus riigi õigusabist, selle taotlemise võimalustest ja õigusabi eest tasumisest on ebaselge. Räägitakse justkui tasuta riigipoolsest õigusabist, kuid hiljem selgub, et tegelikult on justkui tasuta riigi õigusabi lõppkokkuvõttes tasuline.

Riigil on seadusest tulenev õigus kriminaalmenetluses osutatud õigusteenuse eest tasutud kulud hiljem õigusabi saanud isikult osaliselt või täielikult sisse nõuda kas ühekordse maksena või perioodiliste osamaksetena, kui isiku majanduslik seisund järgmise viie aasta jooksul oluliselt paraneb (RÕS § 28 lg 1). Õigusabikulude hüvitamise kohustus on üldjuhul süüdimõistetul, kui tema suhtes tehakse süüdimõistev kohtuotsus. Samuti jäetakse menetluskulud süüdimõistetu kanda tsiviilhagi täieliku rahuldamise korral ja tsiviilhagi tagamisest tingitud menetluskulud.

Riigi õigusabi saaja hüvitamiskohustuse ulatuse ja hüvitamise korra määrab kindlaks kohus (RÕS § 16 lg 2). Riigi õigusabi andmise viise (RÕS § 8) on mitu ning kohus võib otsustada järgmiselt: 1) anda õigusabi ilma kohustuseta hüvitada riigi õigusabi tasu ja õigusabi kulud; 2) anda õigusabi kohustusega ühekordse maksena täielikult või osaliselt hüvitada riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud; 3) anda õigusabi kohustusega hüvitada osamaksetena täielikult või osaliselt riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud.

¹⁴⁰ Juhtkiri: Õigus kõigile. Postimees 29.09.2014.

¹⁴¹ K. Kirt. Riigi õigusabi kättesaadavus. Magistritöö. 2010. Uuring riigi õigusabi kättesaadavuse kohta riigi õigusabi taotlenud või saanud inimeste hulgas. Lk 25-26.

See, kas ja millises ulatuses peab isik hüvitama riigi õigusabi tasu ja kulud määratakse riigi õigusabi andmise määruuses. Uurimisasutus või prokuratuur määrab riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud kindlaks kriminaalmenetluse seadustikus ettenähtud korda järgides (RÕS § 23 lg 3). Kahtlustatavale või süüdistatavale riigi õigusabi osutamisel kriminaalmenetluses tuleb riigile täies ulatuses hüvitada määratud kaitsjale makstud tasu ja kulud juhul, kui isik mõistetakse kuriteo toimepanemises süüdi (KrMS § 180 lg 1). EIÕK art 6 lg 3 p e välistab süüdimõistava otsuse korral süüdimõistetu kanda jätta menetluskulusid, mis on tekkinud seoses tõlgi abi kasutamisega kahtlustatava või süüdistatava õiguste teostamisel.¹⁴² Vastupidiselt süüdimõistvale otsusele jäetakse kriminaalmenetluses õigeksmõistmise korral riigi õigusabi kulud riigi kanda (KrMS § 181 lg 1). Osaliselt jäetakse menetluskulud riigi kanda juhtudel, kui nende hüvitamine käib süüdimõistetu varalist seisundit arvesse võttes talle ilmselgelt üle jõu ja võib kahjustada tema taasühiskonnastumist KrMS § 181 lg 3.¹⁴³ Samuti on seadusandja näinud ette võimaluse riigi õigusabi kulude tasumise kohustuse ositi (KrMS § 180 lg 3). Seda võimaldatakse olukorras, kus kriminaalmenetluse kulud ületavad ilmselgelt süüdimõistetu maksevõimet. Ositi menetluskulude tasumise võimaldamisega on riik loonud väheste maksevõimekusega isikutele sisuliselt õigusabi kulude eest tasumisel järelmaksu võimaluse.

Käesoleva töö autor on seisukohal, et kui isikul pole võimalik endal tasuda õigusabi eest siis ei tohiks olla see põhjuseks, miks talle ei tagata kaitset kriminaalmenetluses. Töö autori hinnangul võiks üheks alternatiiviks riigi õigusabile, sh hõlmates ka kriminaalmenetluse kulusid, olla õigusabikulude kindlustus. Õigusabikulude kindlustus kataks lisaks õigusabi kuludele ka muud kulud, mis tavaliselt menetlusega kaasnevad. Eestis on tänaseks veel väga vähe kindlustusseltse, mis katavad ka kriminaalmenetlusega seonduvad kulud ning sedagi ainult väga piiratult ja kindlatel ette antud tingimustel. Näiteks Rootsis kasutab õigusabikulude kindlustust koguni 97% elanikkonnast.¹⁴⁴ Rootsi kõrge protsent tuleneb sellest, et seal müüakse eraõigusabikulude kindlustust koos teiste kindlustusliikidega. Seetõttu on nad harjunud selliste riskide maandamisega.¹⁴⁵ Saksamaa elanikkonnast omab 44% õigusabikulude kindlustust. Suurbritannias omab õigusabikulude kindlustust umbes 30% elanikkonnast.¹⁴⁶ Samuti on õigusabikulude kindlustus kasutusel Tšehhis. Eestis on

¹⁴² E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Juura 2012, Kriminaalmenetluse kulude hüvitamine, lk 442, p 1.

¹⁴³ E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Juura 2012, Kriminaalmenetluse kulude hüvitamine. lk 444, p 4.1.

¹⁴⁴ M. Kilian, F. Regan. Legal expenses insurance and legal aid-two sides of the same coin? Lk 38.

¹⁴⁵ F. Regan. The Swedish Legal Services Policy Remix, lk 60.

¹⁴⁶ M. Kilian. Alternatives to Public Provision, lk 39.

õigusabikindlustatute osakaal 2% elanikkonnast.¹⁴⁷ Kriminaalmenetlust katva õigusabikindlustuse võimaldamisega oleks võimalik küllaltki väikeste kulutuste tegemisega saada kvalifitseeritud õigusabi. See võiks olla üheks alternatiiviks riigi õigusabile. Kaudselt võiks riigi õigusabi võrrelda õigusabikulude kindlustusega, sest mõlemal juhul tagatakse õigustatud subjektidele, olenemata nende majanduslikust olukorrast õiguste kaitse.

Õigusabikindlustuse laialdasem pakkumine Eestis aitaks töö autori arvates muuhulgas kaasa õigusabile tehtavate riiklike kulutuste vähendamisele. Eestis tegeleb hetkel ainult üks õigusabikindlustust pakkuv kindlustusselts - D.A.S. Õigusabikulude Kindlustuse AS. Õigusabikulude kindlustuse kohta on tehtud põhjalikum uurimus 2013 aastal kaitstud magistritöös J. Reiliku poolt, milles on välja pakutud isegi õigusabikulude kindlustuse kohustuslikuks muutmist.¹⁴⁸ Leitud on, et kohustuslik õigusabikulude kindlustus võiks toimida sama positiivselt kui kohustuslik ravikindlustus, tagades laiemale hulgale rahvale juurdepääsu õigusteenustele.¹⁴⁹ Kohustuslik eraõigusabikulude kindlustus annaks võimaluse tarbijatel üle saada info puudusest, kuidas õigusabi teenuseid kasutada.¹⁵⁰ J. Lahe on avaldanud, et õigusabikulusid ei ole mõistlik kindlustada kõikehõlmavalt, vaid spetsiaalsuse põhimõttest lähtuvalt, tulenevalt kindlustatud isiku erilistest omadustest või tegevusvaldkonnast.¹⁵¹

Kuigi kohustuslik tsiviilvastutuskindlustus on Eestis näiteks notaritel, advokaatidel ja audiitoritel, leiab käesoleva töö autor, et õigusabikulude kindlustuse, sealhulgas kriminaalmenetlust hõlmavalt, kohustusliku sõlmimise nõudmine oleks siiski kogu ühiskonnale ülemäära koormav ja seda eriti professionaalsel tasemel õiguslaseid teadmisi omavatel ametitel töötavatele isikutele. Vabatahtliku õigusabikulude kindlustuse laiendamist ka kriminaalmenetluses õigusabikulude katmisele võiks aga kaaluda küll.

Oluline on märkida, et õigusabikindlustus ja tsiviilvastutuskindlustus on erineva sisuga mõisted. Vastutuskindlustuse puhul peab kindlustusandja täitma kindlustusvõtja asemel kohustuse hüvitada kahju, mille kindlustusvõtja on tekitanud kolmandale isikule. Õigusabikulude kindlustus selliseid kahjusid kindlustatud isiku eest ei hüvita. Õigusabikulude kindlustust ja õigusabikulude kandmist vastutuskindlustuse raames ei tohiks segamini ajada.

¹⁴⁷ Jaanika Reilik. Õigusabikulude kindlustus. Magistritöö. Tartu, 2013, p 1.4, lk 14.

¹⁴⁸ J. Reilik. Õigusabikulude kindlustus. Magistritöö. Tartu, 2013, p.1.2, lk 11. Sher. For Richer and Poorer: Compulsory Legal Insurance and Access to Justice. - Policy Vol. 25 Issue 4, summer 2009/2010, lk 14-15.

¹⁴⁹ Jaanika Reilik. Õigusabikulude kindlustus. Magistritöö. Tartu, 2013, p 1.2, lk 11.

¹⁵⁰ J. Sher. For Richer and Poorer: Compulsory Legal Insurance and Access to Justice. - Policy Vol. 25 Issue 4, summer 2009/2010, lk 14-15. Jaanika Reilik. Õigusabikulude kindlustus. Magistritöö. Tartu, 2013.

¹⁵¹ P. Varul jt (koost). VÕS II Komm vlj. § 526 p 3.1., J. Lahe. Kindlustusõigus, lk 172.

Erinevuseks on see, et õigusabikulude kindlustuse korral lasub kindlustusandjal kohustus kindlustatud isiku õiguslikke huve igakülgselt kaitsta, mitte ainult hüvitist maksta (VÕS § 526 lg 1). Õigusabikulude kandmine vastutuskindlustuse raames eeldab vaid kindlustusvõtjal tekkinud õigusabikulude kandmist VÕS § 511 lg 1.¹⁵²

Õigusabikulude kindlustuse eesmärk ei ole vaid rahalist hüvitist maksta, vaid ka kindlustatud isiku õiguslikke huve kaitsta.¹⁵³ See aitaks kaasa riigi poolt õigusabile tehtavate kulutuste vähendamisele. Õigusabikulude kindlustusel on pikaajaline praktika teistes riikides.¹⁵⁴

Euroopa Liidus reguleerib õigusabikulude kindlustust direktiiv 87/344/EMÜ.¹⁵⁵ Direktiivi 87/344/EMÜ artikkel 2 punkt 1 sätestab, et kohtukulude kindlustus seisneb kohustuses kanda kindlustusmakse maksmise korral kohtumenetluse kulud ja osutada muid otseselt kindlustamisega seonduvaid teenuseid, pidades eelkõige silmas hüvitise saamist kindlustatud isiku kantud kahjumi, kahju või vigastuse eest, kas kohtuvälise lahenduse või tsiviil- või kriminaalmenetluse kaudu ja teiseks kindlustatu kaitse või esindamine tsiviil-, kriminaal-, haldus- või muudes menetlustes või mis tahes tema vastu esitatud nõude korral.

Õigusabikulude kindlustuse mõte on hüvitada õigusabi maksumus või nõustada kindlustusvõtjaid igakülgselt juriidilistes küsimustes. Õigusabikulude kindlustuse pakkujate või edasimüüjate kodulehel asuva loetelu kohaselt hüvitatakse õigusabikulude kindlustuse sõlminule advokaatide, tunnistajate ja ekspertide tasud, riigilõivud, kohtuotsuse järgi väljamõistetud vastaspoole kohtukulud, reisikulud välismaistes kohtutes toimuvatele istungitele ja täitekulud, tõlkekulud ning vajadusel kliendi eest ka kautsjon vahi alt vabastamiseks.¹⁵⁶

Õigusabikulude kindlustus on kogu Euroopas suurenev trend. Õigusabikulude kindlustus suurendab rahvastiku sotsiaalset kindlustunnet, tagades pääsu õigusemõistmiseni.¹⁵⁷ Kuna õigusabi hinnad Eestis on sissetulekutega võrreldes kõrged võiks kaaluda õigusabikulude kindlustamise laialdasemat pakkumist ka kriminaalmenetluse korral. Töö autor leiab, et Eesti elanikkonna teadlikkust õigusabi kulude kindlustamise võimalusest oleks vaja tõsta.

¹⁵² Jaanika Reilik. Õigusabikulude kindlustus. Magistritöö. Tartu, 2013, p 1.3, lk 12. P. Varul jt (koost). VÕS II Komm vlj. § 511 p 1.

¹⁵³ P. Varul jt (koost). VÕS II Komm vlj. § 527 p 3, J. Lahe. Kindlustusõigus, lk 74.

¹⁵⁴ F. Regan. The Swedish Legal Services Policy Remix, lk 60.

¹⁵⁵ Euroopa Ühenduste Nõukogu 22.06.1987. a direktiiv 87/344/EMÜ kohtukulude kindlustusega seotud õigusnormide kooskõlastamise kohta. – ELT L 185, 04.07.1987, art 2, p1.

¹⁵⁶ D.A.S. Mis on õigusabikulude kindlustus? Arvutivõrgus: <http://www.das.ee/eraklient/das-tooted/mis-on-õigusabikulude-kindlustus/>

¹⁵⁷ A. Heyes, N. Rickman, D. Tzavara. Legal expenses insurance, risk aversion and litigation. International Review of Law and Economics 24 (2004), lk 116-118.

3.1. Riigi õigusabi tõlkekuludele

Eelnevas alapeatükis selgus, et riigi õigusabi on tegelikult paljudel juhtudel näiliselt tasuta õigusabiteenus. Kui süüdistataval tuleb õigusabi kulud üldjuhul endal kanda, siis seadusandja on teinud õigusabi kulude hüvitamise osas ka erandeid. Nimelt tuleneb üks erand EIÕK art 6 lg 3 p-st e, mis PS § 123 lg 2 kohaselt on viimase suhtes prioriteetne õigusallikas ning välistab jätta süüdimõistetu kanda või kohustada teda hüvitama KrMS §-s 175 lg 1 p-s 1 või 4 nimetatud menetluskulud, mis on tekkinud seoses sellega, et isik ise või tema kaitsja on kaasanud kahtlustatava või süüdistatava õiguste teostamiseks menetlusse tõlgi. Tõlgi kaasamine võis olla tingitud vajadusest, et kahtlustatav või süüdistatav ja tema kaitsja saaksid omavahel suhelda või, et tõlkida teatud olulisi dokumentaalseid tõendeid või menetlusedokumente, mida menetleja pole tõlkinud, kuid millest arusaamine on kahtlustatavale või süüdistatavale kaitseõiguse teostamiseks oluline. Oluline on tõlgi kaasamine ka kohtu või süüdistajaga suhtlemise tagamiseks. EIÕK art 6 lg 3 punkti e kohaselt on igal kuriteos süüdistataval muu hulgas õigus kasutada tasuta tõlgi abi, kui ta ei mõista või ei räägi kohtus kasutatavat keelt. EIK on ühemõtteliselt tagasi lükanud tõlgenduse, nagu võimaldaks konventsiooni kõnealune säte süüdistataval pärast tema süüdistunnistamist tõlkekulud siiski välja mõista.¹⁵⁸ Lisaks on leidnud kohus, et EIÕK art 6 lg 3 p-s e nimetatud süüdistatava õigus tasuta tõlgi abile ei hõlma mitte üksnes kohtuistungil antud suuliste ütluste tõlkimist, vaid ka kirjalike materjalide tõlkimist ja tõlkimist kohtueelses menetluses. Siiski ei hõlma kohustusliku tõlkimise nõue kõigi kirjalike tõendite ja menetlusedokumentide kirjalikku tõlkimist, ka suulisest tõlkeabist piisab konventsiooni nõuete täitmiseks. Igal juhul peab kahtlustatavale või süüdistatavale tagatav tõlgi abi olema selline, mis võimaldaks tal tema suhtes menetletavast asjast aru saada ja ennast kaitsta. „Seega ei piirdu riigi kanda jäetavad tõlkekulud ka süüdimõistva kohtuotsuse korral üksnes KrMS §-s 177 p-s 3 nimetatud lisakuludega (riigil tekkinud tõlkekulud mis on uurimisasutuse, prokuratuuri või kohtu poolt tõlgile makstud)“.¹⁵⁹ Ka Euroopa Liidu suulise ja kirjaliku tõlke direktiivi artikkel 4 sätestab,

¹⁵⁸ EIK otsus 28.11.1978 Luedicke, nr 29, Belkacem ja Koc v. Saksamaa p-d 39-46.

¹⁵⁹ E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Juura 2012, lk 442.

et liikmesriigid katavad artiklite 2 ja 3 kohaldamisel tekkivad suulise ja kirjaliku tõlke kulud, sõltumata menetluse tulemusest.¹⁶⁰

EIK otsustas ühehäälselt kaasuses *Baytar vs Türgi*, et juhul kui süüalune ei valda kriminaalmenetluses kasutatavat keelt ega mõista seetõttu oma õigust vaikida või saada õigusabi, siis on tal õigus saada tõlkimisteenust. Kohus määras pr Baytarile mittevaralise kahju hüvitamiseks 1500 eurot ja kulude katteks 1300 eurot. Kaasuse asjaolude kohaselt küsitles politsei süüalust Baytari ilma tõlgi juuresolekuta ja seega leidis süüalune, et tema õigust õiglasele kohtupidamisele ja tõlgi osavõtule on rikutud vastavalt Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklile 6. Kohus otsustas, et juhul kui vahi alla võetu ei valda kohtumenetluses kasutatavat keelt, siis on riigil kohustus tagada tasuta tõlketeenus esimesest uurimistoimingust alates. EIK leidis, et EIÕK artikkel 6 lõige 1 kaitseb õigust õiglasele kohtupidamisele ja lõige 3 sätestab, et igal kuriteos süüdistataval on õigus saada kiires korras talle arusaadavas keeles üksikasjalikku teavet tema vastu esitatud süüdistuse iseloomust ja põhjustest ja kasutada tasuta tõlgi abi, kui ta ei mõista või ei räägi kohtus kasutatavat keelt. Kohus leidis, et kui süüdistatav ei valda kohtus kasutatavat keelt, siis on vaja määrata tõlk, kes selgitaks süüalusele tema vastu esitatud süüdistuse sisu ja tagaks talle võimaluse oma õigusi täielikult realiseerida. Kohus põhjendas seisukohta sellega, et kui süüalused ei valda keelt täielikult, siis ei saa nad oma õigusi tõhusalt realiseerida. Seega otsustas kohus, et Baytar ei saanud tõlgi puudumisel ülekuulamise ajal täielikult mõista oma õigustest loobumise tagajärgi.¹⁶¹

Eeltoodud EIK seisukohtadest nähtub selgelt, et tõlget puudutavas osas on kahtlustatavate ja süüdistatavate õigused hästi tagatud ning riigi poolt kinni makstud õigusabile garanteeritud. Kuna tõlketeenus on kahtlustatavale või süüdistatavale EIÕK kohaselt tagatud, on tagatud ka teenuse riiklik finantseerimine.

Samas õigust riigi õigusabile reguleerib EIÕK § 6 lõige 3 punkt c, mis sätestab tasuta õigusabi saamise võimaluse isikule, kellel puuduvad piisavad rahalised vahendid selleks ning mis tagab talle võimaluse kohtusse pöörduda. Euroopa Nõukogu resolutsioon nr (78) 8 sätestab õigusabi ja õigusnõustamise kohta lausa, et tasuta õigusabi ei peaks olema ainult heategevus puudust kannatavatele isikutele, vaid see on ühiskonna, kui terviku kohustus.

¹⁶⁰ Directive 2010/64/EU of the European Parliament and of the Council. 20.10.2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings. Arvutivõrgus:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:280:0001:0007:en:PDF>

¹⁶¹ In *Baytar v. Turkey* European Court of human rights holds criminal defendants have the right to an interpreter during investigatory proceedings. 15.10.2014.

Arvutivõrgus: <http://www.iircenter.org/2014/10/15/in-baytar-v-turkey-the-european-court-of-human-rights-holds-criminal-defendants-have-the-right-to-an-interpreter-during-investigatory-proceedings/>

Seega on seadusandja olnud heldem riigi õigusabi andmisel tõlketeenuse tagamiseks. Menetlusosalisel on õigus kasutada tasuta tõlgi abi ning tõlk tagatakse tema soovil. Kui vaadata EIÕ Konventsiooni artikli 6 lõikes 3 sätestatud, siis riigi õigusabi tõlketeenuse saamiseks võimaldatakse piiranguid seadmata. Kui kahtlustatav või süüdistatav aga on avaldanud soovi ennast kriminaalmenetluses ise kaitsta, siis üldjuhul talle enda esindamise võimalust ei tagata (kui seadus seda ei võimalda), kuid õigusabikulud tuleb süüdimõistetul hiljem endal tasuda. Kuigi EIÕK järgi peavad olema kahtlustatavale ja süüdistatavale tagatud nii tõlketeenus, kui ka õigusabiteenus, peavad isikul olema arvestatavad rahalised vahendid õigusabi eest tasumiseks ka siis, kui kahtlustatav või süüdistatav ei soovi advokaadi abi. See tekitab küsimuse, kas on eetilisele põhjendatud sundida riigi poolt tegema kulutusi õigusabile, samas kui tõlketeenus on vabatahtlik ja riigi poolt täies ulatuses finantseeritav.

3.2. Advokaadisund ja selle eetiline põhjendatus

Põhiseaduse §-des 15 ja 24 lõikes 5 sätestatud kohtu poole pöördumise õiguste näol on tegemist kõrgeimat kaitset vajavate õigustega ning oluliste õigusriigi põhimõtte garantiidega. Seetõttu on nende piiramine lubatav üksnes väga kaalukatel põhjustel. Seadusandja peab looma vajalikud eeldused ja tingimused, et nimetatud õigust oleks võimalik kasutada. Teisisõnu peab igaühel olema reaalne võimalus ülemäärase pingutuse ja kuluta kohtusse pöörduda ja menetluses osaleda. Kohtusse pöördumise ja kohtus osalemise nõuded ei tohiks aga tingida olukorda, kus isik loobub kas liiga kõrge menetluskulu või muu ülemäärase nõude tõttu oma õiguste kaitsest. Seadusandja on kehtestanud kriminaalmenetluse spetsiifikast tulenevalt piirangu, mille kohaselt ei saa isik ise vahetult osaleda kriminaalkohtumenetluses ja ennast või äriühingut ise esindada, vaid peab seda tegema kaitsja vahendusel. Kui tsiviil- ja haldusmenetluses on esindaja osavõtt menetlusest vabatahtlik, siis kriminaalmenetluses puudub seadusest tulenevalt kahtlustataval või süüdistataval võimalus kaitsjast loobuda, kui kaitsja osavõtt on seaduse järgi kohustuslik. Kaitsja osavõtt on üldjuhul kohustuslik alates kohtueelse menetluse lõpuleviimisest (toimiku tutvustamisest). Kohtueelses menetluses on kaitsja osavõtt kohustuslik kriminaalmenetluse seadustiku § 45 lõikes 2 nimetatud juhtudel. See võib tuua teatud juhtudel isikule kaasa ülemäärase kohustuse õigusabi kulude tasumise näol või juhul, kui kohtumenetluse kulud jäävad riigi kanda, ülemäärase kulu maksumaksjale. Kaitsja kohustuslikkuse ja kaitsja teenusest loobumise võimatus seaduses toodud juhtudel

tekitab paratamatult küsimuse, kas on eetiliselt põhjendatud süsteem, kus nõutakse kaitsja kohalolekut aga hiljem tuleb selle eest tasuda kopsakas rahasumma. Seda enam, et riigi õigusabi saajad on tegelikult majanduslikult vähekindlustatud isikud, kellel niigi napib vahendeid igapäevaseks toimetulekuks. Positiivseks tulemuseks saab aga lugeda asjaolu, et võrreldes eelneva ajaga on alates 2011 aastast kriminaalmenetluse seadustikus tehtud muudatustega kaitsja kohustuslikkuse nõuet siiski veidi leevendatud. Enne 2011 aastat kehtinud kriminaalmenetluse seadustiku kohaselt oli kaitsja osavõtt kohtumenetlusest kohustuslik. Hetkel kehtiv seadustik on seda resoluutsust mõnevõrra leevendanud ning sätestanud erandid, millal on lubatud kaitsjast loobuda. KrMS 45 lg-s 4 järgi on võimalik kaitsjast loobuda üksnes juhul, kui süüdistatav ei soovi kaitsjat ja on kohtu hinnangul võimeline ennast ise esindama ning soovib loobuda kaitsja osalemisest: 1) teise astme kuriteo kohtulikul arutamisel kokkuleppemenetluses; 2) kohtuotsuse kuulutamisel lihtmenetluses; 3) lühimenetluses kohtusse saadetud kriminaalasja menetluses, kui süüdistatav vastab lepingulisele kaitsjale kehtestatud nõuetele ning esitab kohtule kirjalikult taotluse lubada kaitsta end ise.

Õiguskantsler on leidnud, et advokaadi kohustusliku osalemise nõue võib tõstatada küsimuse isiku põhiõiguste riivist, mistõttu peab kaitsja kohustuslikkus igal juhul olema proportsionaalne soovitava eesmärgiga. Õiguskantsler on arvamisel, et olukord, kus isikul ei ole võimalik kaaluda oma materiaalseid huvisid ning kaitseõiguse tagamise vajadust, võib osutada teatud juhtudel tema õigusi liigselt piiravaks.¹⁶²

EIK on kaudselt sätestanud õigusest loobumise ja iseenda esindamise õiguse nõuded, märkides, et õigusest loobumine peab olema üheselt mõistetav ja tulenema süüaluse vabast tahtest. Peab olema piisavate kaitsemeetmete olemasolu, mis kompenseeriks õigusest loobumise ning peab olema tagatud vastavus põhimõttega „õiguse huvides vajalik“. Kui kohus leiab, et õigusest loobumine on kehtetu, siis ei võeta süüaluse soovi end ise esindada arvesse. EIK on seisukohal, et põhimõte „õiguse huvides vajalik“ võib süüaluse üheselt mõistetava õigusest loobumise kehtetuks muuta, kui teda ähvardab raske karistus või kui vaatlusalune kriminaalõigus ei ole lihtsal viisil arusaadav. EIK seisukoha järgi on põhimõte „õiguse huvides vajalik“ iseenda esindamise õigusest üle.¹⁶³

Nõustuda saab seadusandjate põhjendusega selles osas, et advokaadi kohustusliku osalemise nõue soodustab isiku õiguste parimat kaitset ja menetlusökonomiat juhul, kui lisaks vajadusele kaitse järgi on kindel ja tagatud ka esindaja töö kõrge kvaliteet. Kaitsja osalemise

¹⁶² Õiguskantsleri märgukiri 24.01.2013 nr 6-8/130062/1300220.

¹⁶³ EIK otsus 15.11.2001, 48188/99, Correia de Matos v. Portugal.

täielikult vabatahtlikuks tegemine võib kaasa tuua isikute alusetu süüditunnistamise. Isikutele, kellel on madal haridustase ja puuduvad juriidilised teadmised, isikutele kellele võidakse mõista eluaegne vangistus ning kelle huvid jääksid ilmselgelt kaitseta, on kaitsja sund seadusega põhjendatud. Teatud juhtudel on advokaadi õigusteenuse kasutamise kohustus kõigest üks tingimus paljude seast, millega peab kohtusse pöörduja arvestama. Samuti aitab see tagada tõrgeteta vaidluse lahendamise ja kiirema menetlemise.

Õigusnormid, mis ei näe ette võimalust teha erandit piirangust, mille kohaselt saab isik kohtumenetluses osaleda üksnes koos advokaadiga, on tõenäoliselt ülemäära ranged juhul, kui isikul on olemas esindajale esitatavatele nõuetele vastav õiguslane haridus ning ta on võimeline ja pädev ennast ise kaitsma.

Õiguskantsler on tõstatanud küsimuse, kas Eesti Vabariigi põhiseadusega on kooskõlas eeldus ja piirangud, mille kohaselt nõuab avalik huvi erandi tegemise võimaluseta esindaja kohustuslikku osalemist kohtumenetluses selleks, et ennetada isiku õiguste kaitseta jäämist ja tagada sujuv kohtu töö? Kaalutlusõigusega piiranguga on võetud isikult õigus ise otsustada, kas ta vajab kohtumenetluses oma õiguste parimaks kaitseks esindajat. Ka juhul, kui kahtlustataval või süüdistataval on olemas advokaadiga võrreldavad õiguslased teadmised, on piiratud võimalus tal ise ennast esindada. Esindaja osalemisega kaasnevad aja- ja kohtukulud esindatavale või riigile ehk maksumaksjatele. Nõuded ja piirangud eesmärkide saavutamiseks võivad olla minimaalselt vajalikud ning isikute õigusi ja valikuvabadust kõige vähemal määral piiravad. Õiguskantsler on leidnud, et põhiõiguse riive ei tähenda samas veel põhiõiguse rikkumist. „Riive on õigustatud ja lubatav siis, kui selleks on olemas legitiimne eesmärk ja meede on proportsionaalne eesmärgi suhtes. Seetõttu tuleb igakordselt silmas pidada, et seadusandja reegleid luues ja kohus neid rakendades ei kitsendaks PS § 15 lg 1 ja PS § 24 lg 5 ulatuses, mis moonutaks selle olulisust ja olemust.“¹⁶⁴

Seega võib advokaadi kohustusliku osalemisega kaasneda riive isiku muude õiguste ja vabaduste kasutamisele, seda juhul, kui tuleb tasuda esinduskulusid ning need on märkimisväärse suurusega. Ülemääraselt suured kohtukulud, mis kaasnevad kohustusliku kaitsjaga võivad tekitada riive näiteks isikute igapäevasele normaalsele toimetulekule, varalistele õigustele, perekonnavalule, majandustegevusele.

Justiitsministeerium on asunud seisukohale, et advokaadi vahendusel kohtu poole pöördumine tagab siiski menetluse võimalikult tõhusa ja kiire läbiviimise ning lõppkokkuvõttes isiku õiguste parema järgimise. Eelduseks on see, et asjaga tegeleb selle valdkonna elukutseline esindaja. Leiti, et piirangud on vajalikud just kohtusüsteemi efektiivse toimimise tagamise

¹⁶⁴ Õiguskantsleri märgukiri 24.01.2013 nr 6-8/130062/1300220.

seisukohalt ning seda eeskätt kassatsiooniastmes, kus reeglina on arutamisel keskmisest keerukamad juriidilised probleemid, mis eeldavad muu hulgas põhjalikke teadmisi õigusteooriast ning protsessuaalset professionaalsust. Käsitledes advokaadi kohustuslikku osalemist piiranguna õigusemõistmisele juurdepääsemisel, peab see olema mõistliku ulatusega ehk proportsionaalne.¹⁶⁵

Töö autor leiab, et kaitsja kohustuslikkuse nõue peab olema proportsionaalne soovitava eesmärgiga. Kuigi menetluse võimalikult tõhus ja kiire läbiviimine kaitsja kaasamise näol aitab kaasa menetlusökoonoomia tagamisele, ei pruugi selline lähenemine olla alati süüdistatava suhtes parim lahendus, kuna toob kaasa üldjuhul rahalise kohustuse õigusabikulude tasumise näol.

EIÕ Konventsiooni artikli 6 lõike 3 punkt c sätestab, et igal on õigus kaitsta end ise või enda poolt valitud kaitsja abil või saada tasuta õigusabi juhul, kui õigusemõistmise huvid seda nõuavad ja süüdistataval pole piisavalt vahendeid õigusabi eest tasumiseks. Selle sõnastuse järgi on iseenda esindamise õigus autonoomne kaitsmisõigus, mis on küll eraldiseisev, kuid võrdne õigusele saada enda valitud õigusabi ja õigusele saada tasuta õigusabi. Tegelikult on iseenda esindamise õigus ja õigus saada enda valitud õigusabi piiritlemata, seda ei piira ükski selgesõnaline piirang. See vastandub õigusele saada tasuta õigusabi, mille rakendamise tingimus põhineb „õigusmõistmise huvide“ (*interests of justice*) demonstratsioonil.¹⁶⁶

Artikli 6 lõike 3 punkt c tagab selle, et süüalusel oleks menetluse käigus kaitsja, kuid ei anna süüalusele õigust ise otsustada, mil viisil peaks kaitse tagatud olema. See, kas süüalune otsustab end ise kaitsta või esindab teda tema valitud advokaat või määratakse talle advokaat, sõltub kohaldatavatest õigusaktidest või kohtupraktikast. Selline tõlgendus on aga vastuolus EIK põhjendavate kriteeriumitega, mille kohaselt peavad piirangud olema „õiguse huvides vajalikud“ ning põhinema „asjakohastel ja piisavatel alustel“.

Iseenda esindamise õiguse tõlgendamine ja riigiasutuste tasakaalustava võimu kindlakstegemine väliste piirangute kehtivuse alusel on võrdlemisi ebamäärase erinevusega ega ole EIK poolt süstemaatiliselt ja normatiivselt sätestatud.¹⁶⁷

Õigusabi saamise piirangutel ja kohtumõistmisest osavõtmise piirangutel on otsene ja kaudne mõju iseenda esindamise õiguse ulatusele. Kohus on peitnud end asukohariikide kaalutlusruumi kontseptsiooni taha andes kõrgemat väärtust alusele – õigusemõistmise huvides ning pakkudes seoses sellega käsitletavale õigusele vähem intensiivset kaitset kui

¹⁶⁵ Justiitsministeeriumi kiri 05.08.2009 nr 7.1-9/8213

¹⁶⁶ Nicolas A.J. Croquet, The right to self-representation under the European Convention on Human Rights: what role for the limitation analysis? *European Human Rights Law Review*, 2012, 3, lk 295.

¹⁶⁷ Sama.

Konventsiooni õigustele, mille suhtes kehtib nõue, et kehtivad ainult sõnaselged piirangud. Selle tagajärjel võib Strasbourgi kohus kaotada oma autoriteeti konstitutsioonikohtute ja rahvusvaheliste inimõiguste institutsioonide hulgas õiglase kohtumõistmise põhimõtte elluviimisel või vähemalt iseenda esindamise õiguse tõlgendamisel. EIK seisukoht iseenda esindamise õiguse piirangute osas on käesoleval ajal veel ebaselge. Euroopa Inimõiguste Kohus (EIK) ei sätesta alati kindlalt, kas iseenda esindamise õiguse piiramise puhul rakendatakse sisemisi või väliseid piiranguid. Kohus on teinud õigusabi õiguse piirangute osas kehtivad reeglid analoogilisteks iseenda esindamise piirangute osas kehtivate reeglitega. Kohus on õigustest loobumise teooriat laiendanud ka iseenda esindamise õigusele, mistõttu on piirangul ja õigusest loobumisel raske vahet teha. EIK on tunnustanud iga süüdistatava õigust oma kohtuprotsessil osaleda, isegi kui tal on õiguslane esindaja. See tõstatab küsimuse, kas iseenda esindamise piiranguid saaks neutraliseerida enda kohtuprotsessil osalemise õiguse abil.¹⁶⁸

Töö autori arvates ei peaks advokaadi osalemine olema kohustuslik vähemalt juhul, kui isik seda ei soovi ning ta on kohtu hinnangul võimeline enda huve ise esindama ehk siis vastab lepingulisele kaitsjale või esindajale kehtestatud haridusnõuetele. Samas on tõenäoliselt üpris keeruline välja selgitada, kas süüdistatav on võimeline küllaldaselt määral enda huve ise esindama. See tähendaks kohtutele ka suhteliselt laialdase diskretsiooniõiguse andmist sedavõrd olulise süüalust puuduvatava õiguse osas, kuid üksnes kohtul on vahetu kokkupuude süüalusega, et saada selgust süüdistatava võimelisuse üle ennast iseseisvalt esindada. Sellisel juhul oleksid tagatud olulised eesmärgid - õiguste kaitse ja sujuv kohtumenetlus ning samas oleks see isiku jaoks soodsam ja leebem. Isiku tegelik soov kaitsjast loobumiseks peab olema tuvastatud selgelt. Kaitsjast vabatahtlikult loobunud isik peaks kinnitama kirjalikult ja oma allkirjaga, et loobub teadlikult kvalifitseeritud kaitsjast, vastab lepingulisele esindajale kehtestatud haridusnõuetele, on ise võimeline ennast esindama ning sellega võtab endale teadlikult vastutuse oma õiguste ja huvide tagamise või tagamata jäämise eest. Seejuures peaks olema seaduses sätestatud, et isiku teadliku loobumise puhul kaitsjast, loobub ta muuhulgas edasikaebe õigusest ebapiisava kaitseõiguse peale või kaitseõiguse puudumisele. Kaitsjast vabatahtliku loobumise lubamise laiendamine aitaks autori hinnangul tagada õigusabikulude kokkuhoiumeetmeid ja vältiks õigusabikulude väljamõistmise tulemusena süüdimõistetud majandusliku olukorra halvenemist.

¹⁶⁸ Nicolas A.J. Croquet, The right to self-representation under the European Convention on Human Rights: what role for the limitation analysis? *European Human Rights Law Review*, 2012, 3, lk 292.

EIK praktikas on olnud ka selliseid juhuseid, kus süüalune on juba endale kaitsja valinud, kuid kohus on talle lisaks ka ise täiendavalt kaitsja määranud. EIK põhjendused on analoogsed iseenda esindamise õiguse piirangutega.

EIK kaasuses *Croissant vs Saksamaa* oli süüalune valinud endale kaks kaitsjat aga kohus määras talle kohustuslikus korras veel kolmandagi kaitsja, kelle teenuste eest pidi süüalune ise maksma. EIK leidis, et saksa kriminaalkoodeksis olev punkt, et süüalust peab kohtumenetluse igas etapis esindama kaitsja, ei olnud vastuolus artikli 6 lõike 3 punktiga c. Veel ühe kaitsja määramine süüaluse vastuseisust hoolimata oli õigustatud, kuna see oli õiguse huvides vajalik ja põhines asjakohastel ja piisavatel alustel. Põhimõtet „õiguse huvides vajalik“ saab rakendada kolmel juhul: 1) kohtuprotsessi edasilükkamiste ennetamiseks; 2) erilistel juhtudel (protsessi pikkust silmas pidades); 3) menetluse keerukust arvesse võttes.¹⁶⁹

Kaasuses *Correia de Matose* süüdistati advokaati, kes ei olnud enam advokatuuri liige, kohtu solvamises. Portugali kohus keelas tal end ise esindada. EIK leidis, et Portugali kohtu otsus tugines asjakohastele ja piisavatele alustele ning leidis, et see oli õiguse huvides vajalik. Samuti oli EIK seisukohal, et mõjuhinnang süüaluse kutsetausta kohta kuulus Portugali kohtu otsustusulatusse ja süüaluse nõue loeti põhjendamatuks.¹⁷⁰

Kuigi iseenda esindamise õigust on Strasbourgi kohtulahendites vähe käsitletud, on valdav seisukoht selline, et õiguse huvid kaaluvad üles põhiseaduslikud erahuvid iseennast esindada. Ka õiguskirjanduses on iseenda esindamise õigusele ja selle piirangutele pööratud veel vähe tähelepanu. EIK sõnul on iseenda esindamise õigus siiski õigusabi saamise õiguse erand ega moodusta iseseisvat õigust kaitsele.

Õigusriigi põhimõtete alusel peaksid õiguste piirangud olema arusaadavad ja selged. Õiguslik ebakindlus võib tekkida sellest, et riigi kohtunik ei suuda inimõiguste täidetavuse standardeid ette ennustada, sest iseenda esindamise õiguse piiranguid põhjendavad kriteeriumid ei ole piisavalt ladusalt ja selgelt sõnastatud.¹⁷¹

¹⁶⁹ Nicolas A.J. Croquet, The right to self-representation under the European Convention on Human Rights: what role for the limitation analysis? *European Human Rights Law Review*, 2012, 3, lk 297.

¹⁷⁰ Sama, lk 297.

¹⁷¹ Sama.

3.3. Riigi õigusabi kulude kindlaksmääramine ja väljamõistmine kaitsjatele kriminaalmenetluses ning näiteid kohtupraktikast

Riigi õigusabi seaduse (edaspidi RÕS) § 21 lõike 2 kohaselt on riigi õigusabi kulud vajalikud kulud, mida advokaat või advokaadibüroo pidaja on kandnud seoses advokaadi poolt riigi õigusabi osutamisega.¹⁷² Kui riigi poolt määratud kaitsja on oma töö teinud, tuleb tal esitada riigi õigusabi andmise otsustanud kohtule, uurimisasutusele või prokuratuurile taotlus vastavalt tehtud töö tundidele temale tasu väljamaksmiseks RÕS § 22 alusel.¹⁷³

Kohtul on pädevus vähendada või suurendada esitatud taotluses märgitud põhjendatud õigusabikulude maksumust, kui kohus leiab, et taotluses esitatud summa ei ole vastavuses advokaadi poolt tehtud töö tundide ja asja keerukusega või kui advokaat ei ole täitnud oma kohustusi nõuetekohase hoolsusega riigi õigusabi osutamisel.¹⁷⁴ Kohus määrab väljamaksmisele üksnes põhjendatud tasu ja hüvitamisele kuuluvad muud kulud, nagu hüvitis õigusabi osutamise kohta jõudmiseks kulutatud aja eest või hüvitis transpordikulutustele õigusabi osutamise kohta sõitmiseks, majutusega seotud kulud, tõlkekulud või tõendite esitamisega kaasnenud lisakulud. Suurendada tohib õigusabikulusid üksnes taotluse alusel, milles on näidatud, et advokaat on täitnud edasilükkamatuid töökohustusi riigipühade ajal või puhkepäevadel.¹⁷⁵ Riigikohus on märkinud, et mõistlikku suurust ületavat kaitsjatasu menetluskulu hulka ei arvata ja järelikult ei saa kriminaalasja menetleja otsustada ka selle hüvitamist. Selleks, et kohus saaks kontrollida valitud kaitsjale makstud tasu mõistlikkust KrMS § 175 lg 1 p 1 tähenduses, on kaitsja kohustatud esitama koos kaitsjatasu hüvitamise taotlusega kohtule ka dokumendid selle kohta, milliseid õigusabitoiminguid on tehtud, kui palju aega nendeks toiminguteks on kulunud ja millised muud kulud on õigusabi osutamisega kaasnenud.¹⁷⁶ Seega, kui taotluses näidatud kaitsjatasu summa kujunemine ei ole kohtule jälgitav, siis tõenäoliselt õigusabi kulude hüvitamise taotlust täies ulatuses kohus ei rahulda. Kohtupraktikast tulenevalt saab järeldada, et kuna riigi õigusabi puhul on tegemist riigieelarveliste vahenditega piiratud ressursi mahu, järgib kohus praktikas hoolikalt

¹⁷² Riigi õigusabi seadus RT I 2004, 56, 403; RT I 31.12.2014, 13.

¹⁷³ Riigi õigusabi seadus RT I 2004, 56, 403; RT I 31.12.2014, 13.

¹⁷⁴ Riigi õigusabi osutamise eest makstava tasu arvestamise alused, maksmise kord ja tasumäärad ning riigi õigusabi osutamisega kaasnevate kulude hüvitamise ulatus ja kord. Muudetud 30.09.2014. Arvutivõrgus: www.riigioigusabi.ee

¹⁷⁵ Sama, p-d 10-11¹

¹⁷⁶ RKKo 3-1-1-60-14.

kulutaotlustes esitatud kulude põhjendatust proportsioonis lahendatava kriminaalasja mahukuse ja keerukusega ning hüvitab üksnes põhjendatud kulud.¹⁷⁷

Kui kaitsjatasu arvetest ei nähtu, milline osa arvetel näidatud summadest on seotud süüdistuse selle osa menetlemisega, milles süüdistatav tuleb õigeks mõista või tema suhtes kriminaalmenetlus lõpetada, tuvastab kohus selle asjaolu hinnanguliselt. Riigikohtu kriminaalkolleegium on ka varasemalt asunud seisukohale, et tasu suuruse mõistlikkuse üle otsustamisel tuleb muu hulgas arvesse võtta kriminaalasja keerukust ja süüdistuse mahtu.¹⁷⁸ Kohtutel on oluline hinnata esitatud õigusabikulude taotluses märgitud kulude vastavust osutatud teenuse mahuga ja hinnata valitud kaitsjale makstud tasu põhjendatust. Õigusteenuse osutamise ajakulu ei tohiks olla põhjendamatult suur. Töö autori praktikas on tulnud kriminaalmenetluses ette õigusabitasu vähendamisi selle tõttu, et taotluses näidatud õigusabi osutamisele kulutatud tundide arv ei ole vastanud tegelikult tehtud töö mahule. Samuti ei rahuldata õigusabitasu taotlust täies ulatuses juhtudel, kui sama advokaadi poolt on esitatud mitu samasisulist kaebust, muutes ainult kaebuse andmeid. Et kasutada õigusabi kulutustele antud ressursse eesmärgipäraselt on oluline, et välja saaks mõistetud mõistliku suurusega tasu. Ka Riigikohus on oma praktikas vähendanud õigusabikulusid. Riigikohus on näiteks leidnud, et kassatsiooni maht ja selles tõstatatud õiguslikud probleemid ei vasta taotletud tasule, mistõttu saab taotluse rahuldada pooles ulatuses.¹⁷⁹

Samuti on Riigikohus leidnud väärteoasjades õigusabikulutaotluses esitatu kohta, et arvestada tuleb kaebuse esemeks olnud vaidluse keerukust, õigusteenuse osutamiseks vajalike toimingute ja materjali mahtu ning kaebuse koostamise keerukust ja ajakulu. Kriminaalkolleegiumi hinnangul on väärteoasi keskmisest lihtsam ja väiksemahulisem. Kohtupraktika on välja kujunenud ja sisuliselt toetub kaitsja sellele alates vastulausest. Õigusabikulud, mis ületavad oluliselt trahvisummat, ei saa hoolimata asja keerukusest, lugeda mõistlikeks.¹⁸⁰ Eelnevad on vaid üksikud näited kaitsjate poolt taotletud õigusabikulude vähendamised. Näiteid õigusabikulude vähendamise kohta võib leida kõikides kohtuastmetes tehtud lahenditest.

Õiglase õigusabi tasu teema on tekitanud mitmeid diskussioone ja eriarvamusi advokatuuri ja kohtute vahel. Menetluskulude hüvitamise põhimõtted ja praktika on põhjustanud pahameelt eelkõige advokaatide hulgas, kellele tundub ebaõiglane olukord, kus jäetakse osa

¹⁷⁷ RKKo 3-1-1-11-15 ja RKKo 3-1-1-18-15.

¹⁷⁸ RKKo 3-1-1-99-11.

¹⁷⁹ RKKo 3-1-1-87-14, p 13.

¹⁸⁰ RKKo 3-1-1-64-07 ja RKKo 3-1-1-57-08.

menetluskuludest hüvitamata. Nii ringkonnakohtutel, kui ka Riigikohtul on lahendeid, milles ei ole peetud põhjendatuks õigusabitasude väljamõistmise taotluste rahuldamist täies ulatuses.

Riigikohus on leidnud, et kaitsjatasu suuruse mõistlikkuse üle otsustamisel tuleb kohtul silmas pidada nii kaitsja ühe tööühiku hinda kui ka osutatud õigusteenuse vajalikkust. Seejuures on kohtul kaalutlusruum, hindamaks tehtud kaitsetoimingute ja selleks koostatud dokumentide vajalikkust, samuti nende koostamisele kulunud aega. Isikule tuleb hüvitada kaitsjatasu üksnes ulatuses, mis on seotud põhjendatud kaitsetoimingutega. Ebavajalike toimingute või põhjendamatu ajakulu eest tasu ei hüvitata.¹⁸¹

Praktikas on advokaadi töö hindamine kooskõlas õigusabi eest osutatud tasu väljamõistmise taotluse hindamisega üsna keerukas. Otsustajal tuleb tasu mõistliku suuruse määramise otsustamisel arvestada mitmeid tasu suurust mõjutavaid nüansse, näiteks kohtuasja keerukust, õigusteenuse osutamiseks tehtud toimingute mahtu, õigusliku argumenteerituse kordumatust, osutatud õigusabi vajalikkust, analüüsida kaebuse koostamiseks läbitöötamist vajava materjali mahukust ja ajakulu. Kohtule esitatud taotluses peab advokaat näitama, millest on õigusabikulu tekkinud.

Nii on ka Riigikohtu kriminaalkolleegium varasemalt asunud seisukohale, et tasu suuruse mõistlikkuse üle otsustamisel tuleb muu hulgas arvesse võtta kriminaalasja keerukust ja töömahukust.¹⁸² Riigikohtu juhiste kohaselt peab arvestama, et kuigi asja mahu ja keerukuse hindamisel on kohtul suur hindamisruum, peab kohus oma sellekohast hinnangut, eeskätt aga asja õiguslikult lihtsaks või väiksemahuliseks hindamist põhjendama.¹⁸³ Kaitsjatasu suuruse mõistlikkuse kindlaksmääramisel arvestatakse ka süüdistatava ja tema kaitsja käitumisest tingitud kulude tekkimisi menetluses.¹⁸⁴

Praktikas ei ole harvad juhud, mil ka teise astme kohtutes advokaadi taotlus õigusabikulude kindlaksmääramiseks rahuldatakse osaliselt. Eeltoodut ilmestab üks ringkonnakohtu lahend, millest nähtuvalt taotles advokaat viie tunni õigusabi hüvitamist, kuid kohus pidas põhjendatuks rahuldada taotlus vaid ühe tunni osas. Ringkonnakohus leidis, et taotluses märgitud õigusdokumendi koostamiseks kulutatud aeg viis tundi ei ole põhjendatud, kuna tegemist oli lihtsa õigusvaidlusega ning õigusdokumendi sisuks oli vaid üks õiguslikku argumentatsiooni sisaldav lõik.¹⁸⁵

¹⁸¹ RKKo 3-1-1-60-14, p 10.1.

¹⁸² RKKo 3-1-1-28-11, p 18.

¹⁸³ RKHKo 3-3-1-55-05, p 9.

¹⁸⁴ RKKo 3-1-1-62-10, p 11.

¹⁸⁵ Tartu Ringkonnakohtu kriminaalkolleegiumi määrus 1-13-8602, p 7.

Samuti on ringkonnakohus teises määruses vähendanud määratud kaitsja poolt riigi õigusabi osutamise eest taotletud summat 1/3 võrra, kuna kaitsja poolt kriminaalmenetluse käigus esitatud õigusdokumendid olid oma sisult paljuski sarnased ja korduvad. Kuna kriminaalasi oli küllalt mahukas, kuid ei olnud oma sisult liiga keerukas, pidas kohus kaitsja poolt esitatud taotluses märgitud summat osaliselt põhjendamatuks.¹⁸⁶

Nii valitud kui ka määratud kaitsjatele riigi õigusabi osutamise eest esitatud taotluste osaline rahuldamine või rahuldamata jätmine näitab, kui oluline on põhjalik taotluste kontroll kohtute poolt. Käsitletud kohtute seisukohad on kooskõlas ka seadusandja tahtega, mis on väljendatud RÕS § 22 lõikes 7, mille kohaselt tuleneb riigi õigusabi andmise otsustanud menetleja kohustus kontrollida advokaadi taotluse õigsust ja põhjendatust ning määrata advokaadi taotluse alusel kindlaks riigi õigusabi osutamiseks kulutatud põhjendatud aeg, riigi õigusabi osutamiseks tehtud põhjendatud toimingud, riigi õigusabi osutamise eest advokaadile maksmisele kuuluva tasu põhjendatud suurus ja riigi õigusabi osutamisel kantud vajalike kulude suurus.

Kaitsja on kohustatud RÕS § 22 lõikest 3 tulenevalt esitama põhjendused riigi õigusabi osutamisel kulutatud aja, tehtud toimingute ja kantud kulude vajalikkuse kohta. Kui põhjendatud taotlust esitatud ei ole või taotlust lahendaval ametnikul tekib küsimusi taotluse osas, on õigus advokaadile päring teha, küsides üksikasjalikumaid täpsustusi õigusabi osutamise kohta.

Hinnates kaitsjale makstud tasu ühikuhinna mõistlikku suurust, on Riigikohus asunud seisukohale, et õigusabikulude riigi eelarve vahenditest hüvitamise ulatuse otsustamisel tuleb kohtul üldise juhisenähtuda advokaatidele riigi õigusabi eest makstava tasu määradest.¹⁸⁷

Samas ei ole riigi õigusabi eest makstava tasu määrad ainsad kriteeriumid, mille põhjal hinnata valitud kaitsjale makstud tasu suuruse mõistlikkust. Ette nähtud tasumäärad ei pruugi anda täielikku ülevaadet õigusteenuste turu tegelikust hinnatasemest.

Kuigi õigusteenuse turuhind ei ole ainuke alus, mille põhjal otsustada valitud kaitsjale makstud tasu suuruse mõistlikkuse üle, tuleb seda siiski arvesse võtta kaitsjatasu arvestamisel.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Tartu Ringkonnakohtu kriminaalkolleegiumi määrus 1-09-22337, p 14.5.

¹⁸⁷ RKKo 3-1-1-54-02, p7.

¹⁸⁸ RKKo 3-1-1-99-11, p 10.

Advokaatide seas on palju pahameelt tekitanud Riigikohtu seisukoht, kus analüüsiti vandeadvokaadi tunnitasu põhjendatust ning jäeti kogu kõrgema tunnihinna alusel osutatud õigusabile tehtud kulutused täies ulatuses hüvitamata.

Riigikohus leidis, et osutatud õigusteenus on olnud tervikuna vajalik ja selleks kulunud aeg põhjendatud. Küll aga on ülemäärane õigusabi eest makstud tunnihind. Kaitsja taotluses oli märgitud õigusabi tunnihinnaks 160 eurot, kuid kohus leidis, et õigusabi tunnihinna mõistlikuks suuruseks võib lugeda mitte rohkem, kui 110 eurot, millele lisandub käibemaks.¹⁸⁹

Riigi õigusabi tasu arvestamise alused ja kord sätestab piirmäärad, millest rohkem ei ole võimalik riigi õigusabi tasu välja mõista ning sellest tulenevalt ei saa olla riigi õigusabi osutaja tasu võrdne turuhinna alusel osutatud õigusteenusega. Riigi õigusabi tasu määrad on olnud alati madalamad õigusbüroode tunnihindadest.

Advokaaditeenuste büroo tunnihind kõigub Eestis vahemikus 100-300 eurot tunnihinna eest. Riigi õigusabi korras osutatava advokaaditeenuse büroo tunnihind on kriminaalasjades praegu 40 eurot.¹⁹⁰

Riigikohus on lepingulise kaitsja poolt õigusteenuse osutamise eest mõistlikuks pidanud 140-eurost tunnihinda (sh käibemaks).¹⁹¹

Teatavasti on riigi õigusabi süsteemi loomise ja rakendamise algusest saati olnud aktuaalne riigieelarvest eraldatud rahaliste vahendite piisavus kõrge kvaliteediga õigusabi osutamiseks. Eesti Advokatuur on igal aastal hinnanud riigi õigusabile eraldatud eelarvevahendeid liiga nappideks. Sellest tulenevalt ei ole riigi õigusabi osutamise tasu olnud kunagi võrreldav õigusteenuse turuhinnaga, vaid on kordi väiksem. Kriminaalmenetlustes on riigi kehtestatud tunnitariifid kordades madalamad turuhinnast. Sellele on advokatuur korduvalt tähelepanu juhtinud ja selgitanud, et ei pea enam võimalikuks osutada sellise hinnaga teenust. Samas on ka riigi võimalused piiratud.¹⁹² Kuigi advokatuur on püüdnud riigi õigusabi hindasid korrigeerida, tühistas justiitsminister 2014 aastal advokatuuri poolt riigi õigusabi tasumäärade

¹⁸⁹ RKKo 3-1-1-66-12, p 16.

¹⁹⁰ A. Stadnik. Advokaadid: hinnakirja avalikustamine ei raputa turgu. Äripäev. 04.02.2015. Arvutivõrgus: <http://www.aripaev.ee/uudised/2015/02/04/advokaadid-hinnakirja-avalikustamine-ei-raputa-turgu>

¹⁹¹ RKKo 29.09.2014 nr 3-1-1-37-14

¹⁹² P. Pikamäe. Õigusemõistmine pole tavainimesele kättesaadav. Postimees. 29.09.2014.

uue korra, millega tõsteti määratud kaitsjate tunnitasu seni kehtinud 40 euro suuruselt tunnitasult 60-le eurole ning keelas selliste hinnakirjade kehtestamise.¹⁹³

See teema on mõtlemise koht paljudele riigi õigusabiga kokkupuutuvatele inimestele. Head ja toimivat lahendust riigi õigusabi tasumäärade tõstmiseks rahaliste võimaluste loomise osas töö autoril välja pakkuda võimalik ei ole, kuna riigi majandussuutlikkus sõltub paljudest teguritest, mis ei kuulu juriidilise valdkonna pädevusse.

3.4. Riigi õigusabi rahastamine ja ettepanekud riigi õigusabi rahastamise korra muutmiseks.

Advokatuuri poolt 2013 aastal riigi õigusabi osutavate advokaatide hulgas läbi viidud küsitlusest riigi õigusabi osutamise eest makstavate tasude kohta¹⁹⁴ ja Advokatuuri poolt 2014 aastal läbi viidud küsitlusest advokaatide hulgas riigi õigusabi tasude ja kulude piirmäärade kohta,¹⁹⁵ selgus, et üheks oluliseks probleemiks oli riigi õigusabi osutamise eest saadava tasu piisavus.

Vastanutest valdav osa advokaate ei pidanud riigi õigusabi osutamise eest saadavat tasu piisavaks või nimetasid seda isegi napiks. Advokaadid leidsid, et arvestades vastutuse suurust ja töö koormust peaks olema riigi õigusabi osutavate advokaatide töötasu võrdne näiteks prokuröride, notarite, kohtutäiturite või pankrotihaldurite töötasuga. Leiti ka, et advokaadi töö peaks olema tasustatud vähemalt poole ulatuses lepinguliste tasude suuruselt. Advokaadid leidsid, et noori advokaate ei motiveeri riigi õigusabi pakkuma minimaalne tasu, sest büroodes väljakujunenud hinnad ületavad riigi õigusabi korras makstavaid summasid 3 kuni 7 korda. Advokaadid pakkusid lahendusena välja ka riigi õigusabi osutavate advokaatide koondumist omaette büroodesse, kuna bürood, kes teevad tööd kokkuleppel ei ole piisavalt motiveeritud tegelema riigi õigusabi osutamisega. Probleemseks peeti ka riigi õigusabi

¹⁹³ M. Teder. Ministeerium: raha juurde küsiv advokatuur võiks riigi õigusabi süsteemi tõhustada. Postimees. 30.09.2014

¹⁹⁴ Advokatuuri poolt läbi viidud küsitlus 16.04.2013 riigi õigusabi osutamise eest makstavate tasudega rahulolu kohta. Küsitlus koos vastustega on töö autori valduses. Kättesaadav: Eesti Advokatuuris Tallinnas, Rävala pst 3.

¹⁹⁵ Advokatuuri poolt läbi viidud küsitlus 02.10.2014 seoses tasude ja kulude korras kehtestatud piirmääradega. Küsitlus koos vastustega on töö autori valduses. Kättesaadav: Eesti Advokatuuris Tallinnas, Rävala pst 3.

osutamiseks tehtavate kulude ja tulude ebaproportsionaalsust. Leiti, et õiglane ja mõistlik tunnitasu peaks riigi õigusabi asjades olema vähemalt 80 eurot tunni eest.¹⁹⁶

Ebaõiglaseks peeti ka riigi õigusabi tasustamise korras toodud toimikutega ja materjalidega tutvumise, kohtuistungiks ettevalmistamise ning teise piirkonda sõidu ajatasu määrasid.¹⁹⁷

Riigi õigusabi osutamise eest makstava tasu arvestamise alused, maksmise kord ja tasumäärad ning riigi õigusabi osutamisega kaasnevate kulude hüvitamise ulatus ja korra järgi on tasumäär kriminaalasja kohtueelses menetluses ja samuti ka kohtulikuks menetluseks ettevalmistamise eest 20 eurot pooltunni eest.¹⁹⁸

Nimetatud korra järgi makstakse advokaadi põhjendatud taotlusel tema poolt riigi õigusabi osutamise kohta ja tagasi jõudmiseks kulutatud aja eest kokku tasu vastavalt advokaadibüroo kaugusele, arvestades ühte suunda: 1) 15 eurot, kui riigi õigusabi osutamise koht asub 40 kuni 50 kilomeetri kaugusel; 2) 20 eurot, kui riigi õigusabi osutamise koht asub 51 kuni 100 kilomeetri kaugusel; 3) 25 eurot, kui riigi õigusabi osutamise koht asub 101 kuni 150 kilomeetri kaugusel; 4) 30 eurot, kui riigi õigusabi osutamise koht asub 151 kuni 200 kilomeetri kaugusel; 5) 35 eurot, kui riigi õigusabi osutamise koht asub rohkem kui 201 kilomeetri kaugusel.¹⁹⁹

Advokaadid leidsid, et piirmäärad takistavad toimingute kvaliteeti ega kajasta tegelikult õigusabile kulunud aega, mille tagajärjel reaalne tunnitasu väheneb. Mahukamate asjade puhul võib tegeliku töö ja tasustatava töö maht erineda kümnetes kordades. Piirmärade süsteem soodustab pinnapealsust ja vähendab töömotivatsiooni. Näitena toodi asjaolu, et tasustamisele kuuluv kohtueelses menetluses märgitud piirmäär 1,5 tundi ei ole piisav ajakulu kriminaalasja ettevalmistamiseks (toimikuga tutvumine ja toimiku tutvustamine).²⁰⁰

Riigi õigusabi osutamise kohta sõitmise tasustamise kohta leidsid advokaadid, et ebapiisav on teenuse osutamise kohta sõitmise ajakulu tasustamine. Riigi õigusabi tellimuse sisestamisel ei näidata alati ära, kus teenust vajav isik asub või muutub isiku asukoht menetluse ajal (näiteks isik vahistatakse ja saadetakse teises linnas asuvasse vanglasse või

¹⁹⁶ Advokatuuri poolt läbi viidud küsitlus 02.10.2014 seoses tasude ja kulude korras kehtestatud piirmääradega. Küsitlus koos vastustega on töö autori valduses. Kättesaadav: Eesti Advokatuuris Tallinnas, Rävala pst 3.

¹⁹⁷ Sama.

¹⁹⁸ Riigi õigusabi osutamise eest makstava tasu arvestamise alused, maksmise kord ja tasumäärad ning riigi õigusabi osutamisega kaasnevate kulude hüvitamise ulatus ja kord. Muudetud 30.09.2014. p16.

¹⁹⁹ Sama p 47.

²⁰⁰ Advokatuuri poolt läbi viidud küsitlus 02.10.2014 seoses tasude ja kulude korras kehtestatud piirmääradega. Küsitlus koos vastustega on töö autori valduses. Kättesaadav: Eesti Advokatuuris Tallinnas, Rävala pst 3.

asjad ühendatakse ning selle tulemusena muutub õigusabi osutamise koht). Advokaat ei saa seda ette näha aga sõiduga kaasneva ajakulu rahaline risk jääb advokaadi kanda.²⁰¹

Ettepanekuna pakuti riigi õigusabi tasustamise korra muutmist selliselt, et riigi õigusabi tasu materjalidega tutvumise või kohtuks ettevalmistamise eest võiks olla seotud lehekülgede arvuga toimikus ehk sõltuda kriminaalasja mahukusest. Pakuti välja, et kriminaalasjad, milles on üle tuhande lehekülje materjali võiksid olla kõrgemalt tasustatud.²⁰²

Osa advokaate leidsid, et muuta tuleks riigi õigusabi tasustamise korda ka nendel juhtudel, kui kohtuistung jääb ära pooltest sõltumatutel põhjustel (näiteks kahtlustatava mitteilmumine) kuna sellistel juhtudel jääb kaitsja ilma tasust. Sellistel juhtudel kannab kaitsja otsest kahju, kuna on toiminguga arvestades loobunud teistest pakkumistest. Leiti, et kohtueelne menetlustoiming – ütluste deponeerimine võiks olla tasustatav vastavalt kulunud ajale. Leiti, et tasustatud peaks olema kaitsealuste konsulteerimine menetlusvälisel ajal vanglas.²⁰³

Ka küsitluse väliselt on advokaadid leidnud kitsaskohti regulatsioonides, mis puudutavad nende tööd. Probleemseks on peetud seda, et riigi õigusabi osutaval advokaadil ei ole piisavalt finantsvahendeid kohustusliku täiendõppe tagamiseks ja tööks vajaliku erialakirjanduse soetamiseks. Kehtiv riigi õigusabi tasu määr kriminaalasjades 20 eurot ühe pooltunni kohta, piirmääraga 60 eurot, ei ole advokaatide arvates kuigi jätkusuutlik. Advokatuuri andmetel napib Kagu-Eestis ja Ida-Virumaal kohapealseid riigi õigusabi osutajaid. Narvas on ligi 60 000 elaniku kohta ainult 8 advokaati ja seda ei saa kindlasti pidada normaalseks.²⁰⁴

Ka käesoleva töö autor nõustub, et riigi õigusabi tasude korda tuleks muuta ja riigi õigusabi kulude tõstmiseks tuleks riigi poolt vahendeid enam leida, kuid samas ei saa riigi õigusabi tasu olla veel võrdne sellega, mida makstakse valitud kaitsjale.

On leitud, et vaid väga rikas riik suudab määratud kaitsjatele garanteerida sellise tasu, mis võimaldab vastu küsida tippkvaliteediga teenust.²⁰⁵

„Valitsev õiguspoliitiline paradigma nõuab ühelt poolt õigusabi mahu suurendamist ja saajate ringi laiendamist ning teiselt poolt ei võimalda riikide kärbitud eelarved suurendada õigusabi eelarvet.“²⁰⁶

²⁰¹ Advokatuuri poolt läbi viidud küsitlus 02.10.2014 seoses tasude ja kulude korras kehtestatud piirmääradega. Küsitlus koos vastustega on töö autori valduses. Kättesaadav: Eesti Advokatuuris Tallinnas, Rävala pst 3.

²⁰² Sama.

²⁰³ Sama.

²⁰⁴ Advokatuur esitab Justiitsministeeriumile ettepanekud riigi õigusabi süsteemi reformimiseks. 28.01.2015. Arvutivõrgus: <http://www.riigioigusabi.ee/dokumendid-2>

²⁰⁵ A. Soo. Kuidas tagada efektiivne riigi õigusabi kriminaalmenetluses? Juridica nr 9, 2014, lk 700.

Advokatuur suudab riigi poolt eraldatud summaga riigi õigusabi süsteemi käigus hoida, kuid jätkusuutlikuks arenguks sellest ei piisa. „Vaid 9%-le Eesti Advokatuuri liikmeskonnast saab riigi õigusabi osutamist lugeda peamiseks tegevuseks. Riigi õigusabi osutavaid nooremaid advokaate tuleb juurde vähe. Riigi õigusabi süsteemis paikneb tipp vanuses 51–60 ja 61–70. Riigi õigusabi süsteem ei ole noorema liikmeskonna hulgas populaarne, konkurents teenuse osutamisel on nõrk ja mõnes sektoris (nt esindus haldusvaidlustes) lausa olematu.“²⁰⁷ Riigi õigusabi korraldus kehtival kujul on eesmärgipärane ainult sel juhul, kui seda piisavalt finantseeritakse. Täielikult või osaliselt on riigi õigusabi tasuta vaid kriminaalmenetluses. Seda kinnitab 2014 aasta statistika.²⁰⁸ Eeltoodu näitab seda, et riigi õigusabi süsteemis oleks vaja suurendada rahastatust selleks, et noored advokaadid oleksid rohkem huvitatud riigi õigusabi osutamisest.

²⁰⁶ S. Luiga. Tänane Eesti Advokatuur. *Juridica* 2014, nr 3, lk 264.

²⁰⁷ Sama, lk 264.

²⁰⁸ Sama, lk 264.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli uurida kriminaalmenetluses riigi õigusabiga seoses tõusetunud probleeme ja pakkuda välja erinevaid lahendusi. Töös uuriti teemasid, mis puudutasid riigi õigusabi määramist, riigi õigusabi osutavate advokaatide tööd, riigi õigusabi teenuse kvaliteeti, riigi õigusabi kulude kindlaksmääramist ja riigi õigusabi tagasimaksmise kohustust. Samuti uuriti riigi õigusabi süsteemide toimimist teistes riikides.

Kaitseõiguse tagamine kahtlustatavale või süüdistatavale on põhjendatult üks kriminaalmenetluse oluline osa. Kriminaalmenetlus puudutab olulisi isikute põhiõigusi ning õiguste riive võib olla suur, kui kaitseõigust menetluse algusest peale ei tagata. Kuna kriminaalmenetluses on vastaspooleks kvalifitseeritud riigi esindajad, on eriti oluline, et kahtlustatavale või süüdistatavale oleks kaitseõigus viivitamatult tagatud. Kvaliteetne õigusabi ei ole aga kõigile inimestele tänapäeva ühiskonnas taskukohane teenus. Kriminaalmenetluses, kus riik on seadnud kaitsja osavõtu kohustuslikuks, kuid paljud inimesed ei suuda tasuda kvaliteetse õigusteenuse eest, seab ohtu õigusriigi ühe põhimõtte, milleks on põhiõiguste ja vabaduste kaitse. Riik on luues kohustuslikke menetlusnorme, võtnud endale ka kohustuse tagada kahtlustatavale või süüdistatavale tema põhiõiguste kaitse riigi õigusabi näol läbi kvalifitseeritud kaitsja võimaldamise. Riigipoolne õigusabi kriminaalmenetluses on mõõdapääsmatu ja vajalik ning seadusandja on riigi õigusabi süsteemi loomisest alates püüdnud seda täiendada ja paremaks muuta.

Töö koostamisel ilmnis mitmeid probleeme riigi õigusabi osutamisega seoses, mida oleks võimalik seadusesse muudatuste tegemisega korrigeerida. Muuta tuleks kriminaalmenetluses kannatanutele tsiviilhagi esitamise korda. Kannatanud on võrreldes kahtlustatava ja süüdistatavaga kehvemas menetluslikus olukorras, kuna neile kaitsja määramine sõltub kohtu diskretsiooniotsusest. Kui kannatanu ei taipa ise oma õiguste eest õigeaegselt seista, võivad õigused kriminaalmenetluses tagamata jääda. Kannatanute õiguste paremaks realiseerimiseks kriminaalmenetluses tuleks võimaldada tsiviilhagi esitamist ka kohtumenetluse kestel, kuni kohtuliku uurimise lõpetamiseni. Kehtiv seadustik võimaldab tsiviilnõuet kriminaalmenetluses esitada üksnes kümne päeva kestel arvates toimikuga tutvumisest. Nimetatud tähtaja möödalaskmisel on kannatanul võimalik tsiviilhagi esitada üksnes tsiviilkohtusse hagi esitamisega, kuid see tähendab, et kannatanu peab tasuma nõudelt riigilõivu. Lisaks võtab nõude menetlemine tsiviilkohtus tunduvalt kauem aega. Selline nõude menetlemine ei ole mõistlik ka menetlusökoonoomia põhimõtet arvestades. Kui kannatanud saaksid riigilt õigusabi

juba kriminaalasja kohtueelses menetluses, aitaks see vältida olukordi, kus kannatanu jääb ilma kuriteoga tekitatud varalise või mittevaralise kahju hüvitisest üksnes oskamatus ja teadmatuse tõttu nõuet õigeaegselt esitada. See aitaks muuhulgas kaasa ka tsiviilkohtute töökoormuse vähendamisele.

Selgus, et puudujääke esineb ka õigusabi kvaliteedi ja efektiivsuse osas. Kuigi õigusabi osutamine on kliendi ja advokaadi vaheline suhe ning seetõttu peetakse riigi sekkumise vajadust minimaalseks, peaksid kohtud rohkem ja põhjalikumalt kontrollima riigi õigusabi kvaliteeti ja efektiivsust. Õigusabi peaks olema efektiivne, mitte pelgalt teoreetiline ja illusoorne. Seadusandja võiks õigusabi efektiivsemaks muutmiseks kaaluda ühtlasi kriminaalmenetluse seadustiku § 55 täiendamist, konkretiseerides sätet kaitsja taandamise kohta hooletuse või asjatundmatuse tõttu. KrMS §-s 55 viidatakse taandamise alustele RÕS § 20 lg-le 3¹ kuid taandamise alused peaksid olema parema ülevaate saamiseks konkretiseeritult sätestatud kriminaalmenetluse seadustikus. Selleks oleks vaja kehtestada seadusesse konkreetsemad käitumisjuhised nii kohtutele, kui ka kaitsjatele. Kuna seaduse koostamisel järgib seadusandja eelkõige legaalsuse ja õigusselguse põhimõtet, siis on töö autori arvates oluline, et kriminaalmenetluse seadustikus oleks üksikasjalikumalt lahti kirjutatud, mida mõeldakse mõistete hooletus ja asjatundmatus all.

Hooletu kaitsja seaduse mõttes on selline kaitsja, kes jätab mõjuva põhjuseta ilmutata kohtuistungile või menetlustoimingule, kuigi ta on teadlik nende toimumise ajast või jätab teatamata oma kaitsealusele vajalikest asjaoludest, millest oleks tulnud kaitsealust teavitada. Siia kuulub näiteks menetluslike nüansside selgitamine kaitsealusele, kaitsealusega konsulteerimata jätmine või kaitsealust puudutavate dokumentide edastamata jätmine kaitsealusele, kaitseakti esitamata jätmine. Hooletuks käitumiseks saab lugeda ka kaitsja poolt kaitsealust puudutava kaasuse materjali läbi töötamata jätmist ja ebapiisavat asja ettevalmistamist, mille tulemuseks on ebaefektiivne kaitse ja kaitseõiguse rikkumine. Hooletus on kaitsestrateegia puudulik väljatöötamine, mille tulemusena tegutseb kaitsja suvaliselt, on väheaktiivne või tegevusetu ning kaitse jääb kaitse nõrgaks ja ebapiisavaks. Samuti kliendi soovi vastaselt apellatsioon- või kassatsioonkaebuse esitamata jätmine või tähtaegselt esitamata jätmine ja kohtu kirjadele teadlikult tähtajaks vastamata jätmine.

Asjatundmatu kaitsja on kohtuistungil kaitsealuse nipsisõnaline küsitlemine või küsitlemata jätmine. Asjatundmatu õigusabi osutamine võib väljenduda ka konkreetse kaasuse osas seisukohtade kujundamise suutmatuses või ebaselgete põhjenduste väljendamises. Asjatundmatu on ka menetluspõhimõtete või materiaalsoiguse ebapiisav tundmine.

Advokaadikutse eeldab, et advokaadi teadmised oleksid professionaalsed. Asjatundliku õigusteenuse eelduseks on see, et advokaat täiendab pidevalt oma teadmisi. Asjatundmatus advokaadi töös väljendub ka selles, kui kaitsja annab esindatavale kahjustavat või ebapädevat nõu või kui kaitsja ei kasuta kõiki seaduses antud võimalusi ja vahendeid kliendi kaitsmiseks või ta ei oska neid ära tunda.

Nimetatud täienduse eesmärgiks oleks kaitsja taandamise aluste süsteemi täpsustamine ja kohtutele täpsemate suuniste andmine kaitsjate töö kvaliteedi tagamiseks. Kui isikule on määratud riigi õigusabi, tuleb tagada, et kvaliteene ja efektiivne õigusabi oleks talle kättesaadav.

Kaaluda tuleks ka seni kehtinud riigi õigusabi süsteemi muutmist, et tagada efektiivsem ja motiveeritum riigi õigusabi osutajate osakaal. Senine süsteem ei ole töö autori arvates jätkusuutlik. Määratud kaitsjad on tööga üle koormatud ja peavad lühikese aja jooksul osalema mitmel menetlustoimingul uurimisasutuses, lisaks osalema kohtuistungitel. Liigsete kohustuste võtmine tekitab olukorra, kus kaitsjad suhtuvad oma töösse formaalselt. Praegu peavad määratud kaitsjad riigi õigusabi osutama koheselt vajaduse tekkimisel eelisjärjekorras ja seda lepinguliste klientidega tegelemise aja arvelt. Et tagada paremini sujuv riigi õigusabi osutamine, tuleks rajada riigipalgaliste advokaatide süsteem, kes tegeleksid ainult riigi õigusabi osutamisega. Riigi õigusabi osutavad kaitsjad oleksid riigiametnikud, kelle tasustamine toimuks kindla kuupalga meetodi alusel, sõltumata töö mahust või asja keerukusest. Töö kvaliteeti aitaks veelgi parandada spetsialiseerumine näiteks süüteo liikide järgi ehk eraldi väärtegudega ja kriminaalasjadega tegelevad riigipalgalised kaitsjad. Kaitsjate spetsialiseerumist võiks kaaluda ka süütegude spetsiifikast tulenevalt (nt rahvatervisevastased, majandusalased, intellektuaalse omandi vastased süüteod, jne). Iga kohtumaja tööpiirkonnas peaks olema vajalik arv riiklikke kaitsjaid. Töö autori arvates võiks kindla ja konkurentsivõimelise sissetulekuga riiklike kaitsjate süsteem, kus on tagatud ka vajalik täiendõpe, edukalt Eestis toimida. Sellise struktuuri loomine tagaks kiirema, kvaliteetsema ja efektiivsema riigi õigusabi kättesaadavuse, kuna kindla sissetulekuga advokaadid tegeleksid ainult riigi õigusabi vajavate klientidega ega peaks muretsema kasumi pärast.

Et analüüsida riigi õigusabi rahastamisega seonduvaid probleeme, on magistritöös kasutatud Advokatuuri poolt teostatud uuringut riigi õigusabi tasustamise kohta.

Küsitluse põhjal tuleks muuta riigi õigusabi tasustamise süsteemi. Advokaatide küsitlusest selgus suur rahulolematus riigi õigusabi tasumäärade osas. Riigi õigusabi tasustamise kord sätestab tasu määrad kriminaalmenetluses menetluse etappide kaupa ning annab võimaluse

kuni 100% ulatuses suurendada õigusabi eest taotletavat tasu määra, kui on tegemist eriti mahuka kriminaalasjaga, kuid nagu selgub uuringust tuleb sellest sõltumata teha advokaatidel palju tasuta töötunde. Kriminaalasjade, mille lehekülgede arv ulatub üle tuhande võiksid kuuluda töömahukate kriminaalasjade koosseisu ja olla kõrgemalt tasustatud, kui seda praegune seadus võimaldab. Tunnihinna alusel peaks olema tasustatud kaitsealuste konsulteerimine vanglas, mida kehtiv regulatsioon ei tasusta.

Magistritöös selgus, et riigi õigusabile eraldatavate rahaliste vahendite nappuse leevendamiseks võiks kaaluda ka Eestis kriminaalmenetlust hõlmavat õigusabikulude kindlustuse laialdasemat pakkumist. Eestis tegutseb ainult üks õigusabikindlustust pakkuva kindlustusselts - D.A.S. Õigusabikulude Kindlustuse AS. Õigusabikulude kindlustuse rakendamisel oleks kindlustusandja kohustatud kindlustusjuhtumi toimumisel, kas seisma kindlustatud isiku õiguslike huvide eest või hüvitama õigusabile tehtavad kulutused, seda vastavalt lepingus märgitule.

Töös on tehtud ettepanek muuta leebemaks sätet, mis näeb ette kaitsja kohustuslikkuse kriminaalmenetluses juhul, kui isik ei soovi kaitsjat selle tõttu, et tal on olemas vastav haridus ja teadmised ning ta on võimeline ennast ise esindama samal tasemel nagu kvalifitseeritud advokaat. Kaitsja teenusest loobumise võimatus seaduses toodud juhtudel tekitab küsimuse, kas on eetiliselt põhjendatud süsteem, kus nõutakse advokaadi kohalolekut ka juhtudel, kui süüdistatav endale advokaati ei soovi, aga hiljem tuleb selle eest tasuda kopsakas rahasumma. Nõustuda saab seadusandjate põhjendusega selles osas, et advokaadi kohustusliku osalemise nõue soodustab isiku õiguste parimat kaitset ja menetlusökonomiat juhul, kui lisaks vajadusele kaitse järgi on tagatud ka esindaja töö kõrge kvaliteet. Õigusnormid, mis ei näe ette võimalust teha erandit piirangust, mille kohaselt saab isik kohtumenetluses osaleda üksnes advokaadi vahendusel on ülemäära ranged juhul, kui isikul on olemas esindajale kehtestatud nõuetele vastav õiguslane haridus ning ta on võimeline ja pädev ennast ise kaitsma ja soovib ise seda. Kaalutusõiguseta piiranguga on kohtusse pöördujalt võetud õigus ise otsustada, kas ta vajab kohtumenetluses oma õiguste parimaks kaitseks esindajat. Esindaja osalemisega kaasnevad igakordselt aja- ja kohtukulud esindatavale ja rahaline kulu riigile ja seega ka maksumaksjatele.

Lähtudes eelnevast võib järeldada, et mõnede muudatuste tegemisega seadustikus ning riigi õigusabi süsteemi täiendamisega oleks võimalik riigi õigusabi süsteemi toimimist veelgi efektiivsemaks ja paremaks muuta ning sellega tagada kahtlustatavate, süüdistatavate ja kannatanute parem kaitse ning parandada õigusabi kvaliteeti ja kättesaadavust. Töö autori

hinnangul aitaks stabiilse riigipalgaliste kaitsjate süsteemi loomine kaasa riigi õigusabi parema ja rahulolevama toimimise tagamisele.

Public legal aid in criminal procedure

Summary

State Legal Aid Act was enacted in Estonia more than ten years ago. Although there have been strong efforts to increase the capacity of the legal aid system, there have still remained several bottlenecks that need to be changed in the state legal aid system in order to ensure an enduring and efficient operation of the state legal aid, improve the availability of the state legal aid and to insure a qualified progeny of the providers of the state legal aid.

The purpose of this Master's thesis is to find out possible deficiencies in the appointment, financing, remuneration and provision of the state legal aid, and when feasible, make proposals for the amendment or improvement of the State Legal Aid Act and the state legal aid system.

This Master's thesis includes analysis of the appointment and organization of the state legal aid, and the availability of the legal aid, circle of the persons entitled to receive the state legal aid, remuneration of the advocates' work, determination of the state legal expenses, quality of the service of the state legal aid and the obligation to make the repayment for the state legal aid. Operation of the state legal aid in other countries has been studied, including in the United Kingdom and the US. Author of this paper has also made proposals for the improvement of the Estonian state legal aid system on the example of the legal aid systems of the United Kingdom and the US.

In order to have a better understanding of the formation of the legal aid system, a review of the formation of the concept of a public advocate has been given in this paper.

As this Master's thesis is primarily concentrated on the matters concerning the state legal aid in the Estonian criminal procedure, more attention is paid to the formation of the Estonian state legal aid system.

Appropriate quality state legal aid in the criminal procedure must be ensured on both national and international levels. As the European Union law and the practice of the European Court of Human Rights have a significant role in the Estonian legal order, this paper includes also analysis of the application of the EU legal acts and legal practice and the practice of the European Court of Human Rights.

There were also problems with civil actions in criminal procedures. The applicable law allows the victims to file a civil action in the pre-trial procedure of the criminal case only within ten days as of the date of submission of the criminal file to the participants for examination. I suggest a proposal to, amend the Code of Criminal Procedure in order to offer better opportunities for the victims to perform their rights and to file a civil action in a criminal procedure until the court of examination. This would reduce the workload of courts solving the civil matters and also help to reduce the time and money spent on the civil actions.

Criminal procedure concerns the basic rights of persons and the violation of rights can be significant if the right of defense is not insured from the beginning of the procedure. As the counterparty in the criminal procedure is a legally qualified representative of the government, it is extremely important that the suspect or accused would be insured a right of defense. A right of defense must be practical and efficient, not theoretical or illusionary. The established state legal aid system does not include enough necessary assumptions to guarantee high-quality legal aid in all cases. One solution would be supervision by the court over the actions of the advocate. However, no law provides any specific requirements of the provision regarding the quality of the legal service. In order to define more precisely the cases of inefficient defense, the thesis makes proposals for more precise definitions of the terms negligent and incompetent in the Code of Criminal Procedure. The purpose of this amendment would be define more precisely the bases of removal of the advocate and to bring more legal clarity to the cases of inefficient defense.

If a suspect or the accused has not requested a counsel but the participation of a counsel is mandatory a counsel shall be appointed upon a request of an investigative body, prosecutor's office or court by the procedure of the state legal aid by the Bar Association. Demand on the state legal aid is considerably higher than can be effectively supplied by the financial means provided by the state. Shortage of the financial means forces to establish the limits to the fees for legal aid which affects the quality of the state legal aid. The studies carried out by the Bar Association demonstrated that the reasons for low popularity and dissatisfaction of the advocates with the existing system of providing state legal aid are the low fees that require that that the state legal aid has to be offered partly on the account of the contractual clients.

In order to insure a better state legal aid, the author of this paper has made proposals to reform the legal aid system on the example of the other countries where the state legal aid has been practiced longer than in Estonia. The proposals have been made with a purpose to save the legal expenses on criminal procedures and to increase the quality of the service. The author

has taken the legal aid systems of the United Kingdom and the US as examples. In these countries, the public financing of advocates appointed for criminal procedures is gradual, depending on the legal qualification, complexity, volume and duration of the procedure.

According to the proposal, an independent institution of state legal aid should be created and only the state legal aid should be within their competence. Advocates providing the state legal aid should be the state officials paid on the fixed monthly basis. Advocates providing the state legal aid should have fixed working hours and no worries about their profit and thus, they would be able to deal with the cases undisturbed. This amendment to the legal aid system would contribute to the better operation of the state legal aid and to the efficiency of legal aid. Advocates working for the state legal aid offices would deal only with the persons who need the state legal aid. They would not provide the state legal aid service on the account of the other contractual clients.

The state has substantially created a legal aid possibility for persons with low income. However, it is deceptive that the state legal aid is a free service. State legal aid service often affects the economic situations of the persons using it. Author of this paper reached a conclusion that the awareness of people about the voluntary insurance of legal expenses should be increased as this insurance would cover, in addition to the legal expenses, also other expenses concerning the criminal procedure. According to the author, the insurance including the legal expenses covered by the insurer would also contribute to the reduction of the legal expenses by the state.

Legislator has also made exceptions within the order of compensation of the state legal aid expenses. Article 6, 3 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms provides that the convicted person does not have to cover or shall be exempted from the obligation to compensate the procedure expenses provided by clauses 1 or 4 of the section 1 of § 175 of the Code of Criminal Procedure that have arisen because the person or his/her advocate have needed an interpreter to apply these rights of the suspect or accused. The interpreter is provided without an obligation to repay it. But even if the suspect or accused has declared a wish to defend him/herself on his/her own, then the self-representation is generally not allowed (unless provided by the law) and the legal expenses must be later covered by the suspect or accused if convicted. Thus, the suspect or accused have to acknowledge that he/she has to pay eventually for the legal aid even if the suspect or accused has not wished a help from the advocate. Imperative provision of the obligation and impossibility of waiver from the advocate in the legal act rises a question whether it is ethical

that the participation of the advocate is required by the state but the client must pay huge amounts for it even if the person does not want the state legal aid. People in need of state legal aid are of low income. Legal standards not providing the exemption from the requirement that the suspect can participate in the procedure only by the facilitation of the advocate, are overly strict in the cases the suspect or accused has an appropriate legal education and he/she is able and competent to defend him-/herself and he/she has decided to waive the service of the advocate in a responsible and reasonable manner.

Proposals for the amendment to the state legal aid should improve the quality of the state legal aid and make the young advocates to be more interested in providing the state legal aid service.

Kasutatud kirjandus

1. Advokaatide tegevusest 1919 aastani. Ajalugu.

Arvutivõrgus: <https://advokatuur.ee/est/advokatuur/ajalugu/advokaatide-tegevusest-1919-aastani>

2. Advokatuuriseaduse ja sellega seonduvate seaduste muutmise seadus. Seletuskiri.

Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=60554af5-67f1-8fdf-8636-ea3b59a31594&>

3. Advokatuur esitab Justiitsministeeriumile ettepanekud riigi õigusabi süsteemi reformimiseks. 28.01.2015. Arvutivõrgus: <http://www.riigioigusabi.ee/dokumendid-2>

4. Archbold Review. Nicola Padfield. Transforming legal aid 2013. Issue 5, June 14, 2013, lk

5. Arvutivõrgus: <https://archbolde-update.co.uk/PDF/2013/Archbold%205-2013%20v%203.pdf>

5. Crawley, R. v (Scott) [2014] EWCA Crim 1028; [2014] 2 Cr. App. R. 16 (CA (Crim Div)).

Arvutivõrgus: <http://www.judiciary.gov.uk/wp-content/uploads/2014/05/r-v-crawley-others-21052014.pdf>

6. Croquet Nicolas A.J. The right to self-representation under the European Convention on Human Rights: what role for the limitation analysis? European Human Rights Law Review, 2012, 3.

7. D.A.S. Mis on õigusabikulude kindlustus? Arvutivõrgus: <http://www.das.ee/eraklient/das-tooted/mis-on-oigusabikulude-kindlustus/>

8. Ettepanek: Nõukogu raamotsus teatavate protsessuaalsete õiguste kohta kriminaalmenetluses kõikjal Euroopa Liidus, ET 52005AP0091, 28.04.2004. Artikkel 2.

9. Euroopa Parlamendi õigusloomega seotud resolutsioon ettepaneku kohta võtta vastu nõukogu raamotsus teatavate protsessuaalsete õiguste kohta kriminaalmenetluses kõikjal Euroopa Liidus, ELT 033, E 09.02.2006.

10. Euroopa e-õiguskeskkonna portaal.

Arvutivõrgus: <https://e-justice.europa.eu/home.do?action=home&plang=et>

11. Gustavson, G. Juurdepääs õigusemõistmisele Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas. Riigikohus. Õigusteabe osakond. Tartu 2010.

Arvutivõrgus:

http://www.riigikohus.ee/vfs/1054G%20Gustavson_juurdepaas_oigusemoistmisele.pdf
(23.02.2013).

12. Grabel, S. Article Library. The History of Criminal Law. Arvutivõrgus: <http://www.grabellaw.com/the-history-of-criminal-law.html>.

13. Heyes, A., Rickman, N., Tzavara, D. Legal expenses insurance, risk aversion and litigation. International Review of Law and Economics 24 (2004).

14. In Baytar v. Turkey European Court of human rights holds criminal defendants have the right to an interpreter during investigatory proceedings. 15.10.2014.
Arvutivõrgus: <http://www.ijrcenter.org/2014/10/15/in-baytar-v-turkey-the-european-court-of-human-rights-holds-criminal-defendants-have-the-right-to-an-interpreter-during-investigatory-proceedings/>
15. Justiitsministeeriumi kiri 05.08.2009 nr 7.1-9/8213
16. Juhtkiri: õigus kõigile. Postimees 29.09.2014.
17. Kergandberg, E., Sillaots, M. Kriminaalmenetlus. Tallinn, Juura, 2006.
18. Kergandberg, E., Pikamäe, P. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Juura 2012.
19. Kannatanud ja tunnistajad süüteomenetluses. Justiitsministeeriumi kriminaalteabe ja analüüsi talitus. Kriminaalpoliitika osakond. 2012. Arvutivõrgus: http://www.ec.ut.ee/sites/default/files/ec_files/Kannatanud%20ja%20tunnistajad_raport.pdf
20. Kirt, K. Riigi õigusabi kättesaadavus. Magistritöö 2010, p 2.3. Riigi õigusabi klientide osakaal. Õigusteenuse osutajate hulgas läbi viidud uuring riigi õigusabi osutamise kohta.
21. Kilian, M. Alternatives to Public Provision: The Role of Legal Expenses Insurance in Broadening Access to Justice: The German Experience. Journal of Law and Society. Mar., Blackwell Publishing Cardiff University 2003, Vol. 30, Issue 1, p31-48.
22. Kilian, M., Regan, F. Legal expenses insurance and legal aid-two sides of the same coin? The experience from Germany and Sweden. International Journal of the Legal Profession. Nov/2004, Vol. 11 Issue 3, p 233-255.
23. Luiga, S. Tänane Eesti Advokatuur. Juridica, 2014/III.
24. Lõhmus, U. Kaitsjast loobumine. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Juura, 2012.
25. Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Juura 2014.
26. Madise, Ü. jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 3. Trükk. Juura 2012.
27. Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja vabaduste kaitse. Tallinn, 2004.
28. Määratud kaitsja kättesaadavus ja kvaliteet kriminaalmenetluses. Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika osakond. Analüüsi aruanne. Tallinn, 2007.
29. Operation Cotton Appeal: the FCA Skeleton argument, May 14, 2014. Arvutivõrgus: <http://jackofkent.com/2014/05/operation-cotton-appeal-the-fca-skeleton-argument/>
30. Padfield, N. Transforming legal aid. Archbold Review, 2013, 5. Arvutivõrgus: <https://www.archbold-update.co.uk/static/archboldReview>
31. Parker J. A. C. What a Poor Defence! Exploring the Ineffectiveness of Counsel for the Poor and Searching for a Solution. Jones Law Review 2003/7, lk 80–81; J. M. Andersons,

32. P. Heaton. How Much Difference Does the Lawyer Make? The Effect of Defence Counsel on Murder Case Outcomes. – Yale Law Journal 2012 (122) 1, lk 154–217.
33. Pikamäe, P. Õigusemõistmine pole tavainimesele kättesaadav. Postimees. 29.09.2014.
34. Qiao, Y. Legal Effort and Optimal Legal Expenses Insurance. Economic Modelling 32/2013.
35. Rask, M. Ülevaade kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduste ühetaolise kohaldamise kohta. Ettekanne Riigikogu 2011. aasta kevadistungjärgul, lk 7.
Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1114/1_Riigikohtu%20esimehe%20ettekanne%20riigikogule_09.pdf (16.03.2013).
36. Reilik, J. Õigusabikulude kindlustus. Magistritöö. Tartu, 2013.
37. Regan, F. The Swedish Legal Services Policy Remix: The Shift from Public Legal Aid to Private Legal Expense Insurance. Blackwell Publishing Cardiff University Journal of Law and Society. 2003/Mar, Vol. 30, Issue 1.
38. Ronald L. Brown. Public Defender. Our history – The Public Defender concept why and when? Arvutivõrgus: http://pd.co.la.ca.us/About_history.html.
39. Riigi õigusabi on vajatud tänavu 8771 korral. Postimees 27.07.2010.
40. Samuel A. The Public defender. Justice of the Peace & Local Government Law, 2004, 168 (37). Arvutivõrgus: <http://www.criminallawandjustice.co.uk/>
41. Samuel A. The Young Aspiring Criminal Barrister. The Public Defender Service. 28.03.2014. Arvutivõrgus: <http://www.criminallawandjustice.co.uk/comment/Young-Aspiring-Criminal-Barrister>.
42. Sher, J. For Richer and Poorer: Compulsory Legal Insurance and Access to Justice. Policy Vol. 25 Issue 4, summer 2009/2010.
43. Sillaots, M. Kaitsja võimalikust rollist ja seisundist Eesti tulevases kriminaalmenetluses. Juridica 2000/II.
44. Sillaots, M. Asenduskaitsja määramine ja määratud kaitsja asendamine. Juridica 2002/IX.
45. Soo, A. Ebaefektiivne kaitse kriminaalmenetluses: mõiste ja probleemistik. Juridica 2007/VI.
46. Soo, A. Kuidas tagada efektiivne riigi õigusabi kriminaalmenetluses? Juridica. 2014, IX.
47. Stadnik, A. Advokaadid: hinnakirja avalikustamine ei raputa turgu. Äripäev. 04.02.2015. Arvutivõrgus: <http://www.aripeev.ee/uudised/2015/02/04/advokaadid-hinnakirja-avalikustamine-ei-raputa-turgu>
48. Zwangsverteidigung – notwendige Verteidigung – Pflichtverteidigung – Ersatzverteidigung. – Strafverteidiger, 1981, 9./10.
49. Tehver, J. Õigus valitud kaitsjale Eesti kriminaalmenetlusõiguses. Juridica 2011/VIII.

50. Teder, M. Ministeerium: raha juurde küsiv advokatuur võiks riigi õigusabi süsteemi tõhustada. Postimees. 30.09.2014
51. United Nations Office for Drug Control and Crime Prevention. Handbook on Justice for Victims 1999, lk 4-6. Kättesaadav: <http://www.uncjin.org/Standards/9857854.pdf>
52. Vaher, K-M. Riigi õigusabi seaduse eelnõu (249 SE) seletuskiri. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&date=1079521200&pkpkaupa=1&paevakord=2000010636>
53. Varul, P., jt. Võlaõigusseadus II Kommenteeritud väljaanne. Juura 2007.
54. Voltenberg, K. Advokatuur esitab Justiitsministeeriumile ettepanekud riigi õigusabi süsteemi reformimiseks. 28.01.2015. Arvutivõrgus: <https://www.advokatuur.ee/est/uudised.n/advokatuur-esitas-justiitsministeeriumile-ettepanekud-riigi-oigusabi-susteemi-reformimiseks>
55. Õigusabi. Soome. Arvutivõrgus: https://e-justice.europa.eu/content_costs_of_proceedings-37-DE-et.do?clang=et
56. Õigusabi. Saksamaa. Arvutivõrgus: https://e-justice.europa.eu/content_costs_of_proceedings-37-DE-et.do?clang=et
57. Õigusabi. Rootsi. Arvutivõrgus: https://e-justice.europa.eu/content_costs_of_proceedings-37-DE-et.do?clang=et
58. Õigusabi. Poola. Arvutivõrgus: https://e-justice.europa.eu/content_costs_of_proceedings-37-DE-et.do?clang=et
59. Õigusabi. Tšehhi. Arvutivõrgus: https://e-justice.europa.eu/content_costs_of_proceedings-37-DE-et.do?clang=et
60. Õigusabi. Tšehhi. Arvutivõrgus: https://e-justice.europa.eu/content_costs_of_proceedings-37-DE-et.do?clang=et
61. Õigusabi. Inglismaa ja Wales. Arvutivõrgus: https://e-justice.europa.eu/content_costs_of_proceedings-37-DE-et.do?clang=et
62. Õiguskantsleri märgukiri 24.01.2013 nr 6-8/130062/1300220. Arvutivõrgus: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_advokaadisunni_leevendamine_kohtumenetluses.pdf
63. Õigusabi. Euroopa e-õiguskeskkond. Arvutivõrgus: https://e-justice.europa.eu/content_legal_aid-293-et.do?clang=et.

Kasutatud normatiivmaterjalid

1. Advokatuuriseadus. RT I 2001, 36, 201; RT I 21.06.2014, 50.
2. Council of Europe Committee of Ministers Resolution (78) 8 on legal aid and advice (Adopted by the Committee of Ministers on 2 March 1978 at the 284th meeting of the 3. (Ministers` Deputies). Arvutivõrgus: <http://wcd.col.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstraneImage=596380&SecMode=I&DocId=662254&Vsage=2> (26.03.2013).
3. Directive 2010/64/EU of the European Parliament and of the Council. 20.10.2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:280:0001:0007:en:PDF>
4. Eesti Vabariigi Põhiseadus – RT 1992, 26, 349; RT I 27.04.2011, 2.
5. Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22.10.2013 direktiiv 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses.
6. Euroopa Ühenduste Nõukogu 22.06.1987. a direktiiv 87/344/EMÜ kohtukulude kindlustusega seotud õigusnormide kooskõlastamise kohta. – ELT L 185, 04.07.1987.
7. Euroopa Liit: Nice` leping, Euroopa Liidu Leping, Euroopa Ühenduse asutamisleping, Euroopa Liidu põhiõiguste harta. Tallinn. Eesti Õigustõlke Keskus 2002.
8. Euroopa Liidu põhiõiguste harta. (2010/C 83/02) ET 30.3.2010 Euroopa Liidu Teataja C 83/389.
9. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. 16.04.1996. – RT II 1996, 11/12, 34.
10. Kriminaalmenetluse seadustik – RT I 2003, 27, 166; RT I, 19.03.2015, 21.
11. Riigi õigusabi seadus RT I 2004, 56, 403; RT I 31.12.2014, 13.
12. Recommendation No. R (81) 7 of the Committee of Ministers to Member States on measures facilitating access to justice (Adopted by the Committee of Ministers on 14 May 1981 at its 68th Session), lk 1.
Arvutivõrgus: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=599788 &SecMode=1&DocId=671776&Usage=2> (16.03.2013).
13. Riigi õigusabi osutamise eest makstava tasu arvestamise alused, maksmise kord ja tasumäärad ning riigi õigusabi kulude hüvitamise ulatus ja kord. RTL 2005, 18, 186. Kinnitatud Eesti Advokatuuri juhatuse otsusega 15.12.2009, muudetud 30.05.2014.
14. Võlaõigusseadus RT I 2001, 81,487; RT I 11.04.2014, 13.

Kasutatud kohtupraktika

1. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 29.01.2002 määrus nr 3-1-1-3-02.
2. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 16.05.2002 otsus nr 3-1-1-54-02.
3. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 22.11.2002 määrus nr 3-1-1-114-02.
4. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 10.01.2005 määrus nr 3-1-1-134-04.
5. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 13.06.2005 määrus nr 3-1-1-67-05.
6. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 09.06.2005 otsus nr 3-1-1-55-05.
7. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 05.12.2007 otsus nr 3-1-1-64-07.
8. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 03.11.2008 otsus nr 3-1-1-57-08.
9. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 02.08.2010 otsus nr 3-1-1-61-10.
10. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 15.11.2010 otsus nr 3-1-1-70-10.
11. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 02.08.2010 määrus nr 3-1-1-61-10.
12. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 31.08.2010 otsus nr 3-1-1-62-10.
13. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 15.11.2010 otsus nr 3-1-1-70-10.
14. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 04.11.2011 otsus nr 3-1-1-81-11.
15. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 18.12.2014 otsus nr 3-1-1-87-14.
16. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 08.12.2014 otsus nr 3-1-1-89-14.
17. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 02.12.2011 otsus nr 3-1-1-99-11.
18. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 02.06.2011 otsus nr 3-1-1-28-11.
19. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 05.10.2012 otsus nr 3-1-1-66-12.
20. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 10.01.2013 otsus nr 3-1-1-124-12.
21. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 31.05.2013 otsus nr 3-1-1-108-12.
22. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 29.09.2014 otsus nr 3-1-1-37-14.
23. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 07.10.2014 otsus nr 3-1-1-60-14.
24. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 18.03.2015 otsus nr 3-1-1-11-15.
25. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 16.03.2015 otsus nr 3-1-1-18-15.

26. Tartu Ringkonnakohtu kriminaalkolleegiumi 29.10.2012 määrus nr 1-09-22337.
27. Tartu Ringkonnakohtu kriminaalkolleegiumi 16.10.2013 määrus nr 1-13-8602.
28. EIK otsus 28.11.1978 nr 29, *Luedicke, Belkacem ja Koc v. Saksamaa*.
29. EIK otsus 13.05.1980, 6694/74, *Artoco vs. Italia*.
30. EIK otsus 21.04.1998, 11/1997/795/997, *Case of Daud vs Portugal*.
31. EIK otsus 27.04.2006, 30961/03, *Sannino vs Itaalia*.
32. EIK otsus 13.02.2003, 36378/97, *Bertuzzi v. France*
33. EIK otsus 15.11.2001 *Correia de Matos v. Portugal* 48188/99.
34. EIK otsus 12.05.2003, 46221/99, *Öcalan vs Türgi*.
35. EIK otsus 21.06.2011, 56185/07, *Mader vs Horvaatia*.
36. EIK otsus 22.03.2012, 19508/07. Äriühingutele õigusabi võimaldamisest: *Granos Organicos Nacionales S. A. v. Saksamaa*
37. EIK otsus 10.04.2012, 8088/05, *Gabrielyan vs Armeenia*.
38. EIK otsus 03.07.2012, 50002/08, *Falcao dos Santos vs Portugal*.
39. EIK otsus 22.03.2012, 19508/07, *Granos Organicos Nacionales S. A. vs Saksamaa*.
40. EK otsus 22.10.2002, C-94/00, *Roquette Freres SA vs Directeur general de la concurrence, de la consommation et de la repression des fraudes*.
41. EK otsus 16.06.2005, C-105/03, *Maria Pupino*.
42. U. S. Supreme Court, 22.02.2007, 287 U.S. 45 (1932), *Poewll v. Alabama*.
Arvutivõrgus: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/308/444/case.html>.
43. U. S. Supreme Court, 22.02.2007, 308 U.S. 444, *Avery v. Alabama* (1940).
Arvutivõrgus: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/308/444/case.html>.
44. U. S. Supreme Court, 22.07.2007, 315 U.S. 60 (1942), *Glasser v. United States*.
Arvutivõrgus: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/315/60/case.html>.
45. U. S. Supreme Court, 24.06.1991, 501 U.S.722, *Coleman v. Thompson* (1991).
Arvutivõrgus: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/501/722/case.html>.
46. U.S. Supreme Court , 14.05.1984, 466 U.S. 668, *Strickland v. Washington* (1984).
Arvutivõrgus: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/501/722/case.html>.

Kasutatud empiirilised materjalid

1. Advokatuuri poolt läbi viidud küsitlus 16.04.2013 riigi õigusabi osutamise eest makstavate tasudega rahulolu kohta. Küsitlus koos vastustega on töö autori valduses ja Eesti Advokatuuris Tallinnas, Rävala pst 3.
2. Advokatuuri poolt läbi viidud küsitlus 02.10.2014 seoses tasude ja kulude korras kehtestatud piirmääradega. Küsitlus koos vastustega on töö autori valduses ja Eesti Advokatuuris Tallinnas, Rävala pst 3.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ave Paavel (sünnikuupäev: 04.04.1976),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Riigi õigusabi kriminaalmenetluses“, mille juhendaja on prof. Jaan Ginter;

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 30.04.2015